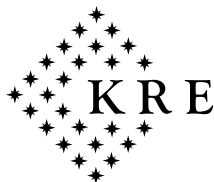


SZÁZ ÉV UTÁN RAVASZ LÁSZLÓ
HOMILETIKÁJÁRÓL



Károli Könyvek
tanulmánykötet

Sorozatszerkesztő: Sepsi Enikő

A szerkesztőbizottság tagjai:

Boros Gábor, Bozsonyi Károly, Csanády Márton, Fabiny Tibor,
Furkó Péter, Homicskó Árpád, Horváth Géza, Kendeffy Gábor,
Kocsev Miklós, Miskolczi-Bodnár Péter, Mogyorósi András,
Pap Ferenc, Sepsi Enikő, Zsengellér József

SZÁZ ÉV UTÁN
RAVASZ LÁSZLÓ
HOMILETIKÁJÁRÓL



SZERKESZTETTE:
LITERÁTY ZOLTÁN

Károli Gáspár Református Egyetem • L'Harmattan Kiadó
Budapest, 2020

Felelős kiadó:

Gyenes Ádám, a L'Harmattan Kiadó igazgatója és Kocsev Miklós, a KRE HTK dékánja

Károli Gáspár Református Egyetem

1091 Budapest, Kálvin tér 9.

Telefon: 455-9060

Fax: 455-9062

© Károli Gáspár Református Egyetem, 2020

© L'Harmattan Kiadó, 2020

© Szerzők, Szerkesztő, 2020

ISBN 978-963-414-688-9

ISSN 2062-9850

Kiadja a Károli Gáspár Református Egyetem és a L'Harmattan Kiadó.
A kiadó kötetei megrendelhetők, illetve kedvezménnyel megvásárolhatók:

L'Harmattan Könyvesbolt

1053 Budapest, Kossuth L. u. 14–16.

Tel.: +36-1-267-5979

harmattan@harmattan.hu

www.harmattan.hu • webshop.harmattan.hu

TARTALOM



BOGÁRDI SZABÓ ISTVÁN: Szerény ajánlás Ravasz László homiletikai főművéhez	7
KOZMA ZSOLT: A homiletika tankönyv megírásának körülményei.	13
FEKETE KÁROLY: Miért jó tankönyv Ravasz László <i>Homiletikája</i> ?	19
KÁDÁR FERENC: A prófétai igehirdetés modellje Ravasz László <i>Homiletika</i> könyvében	29
KUN MÁRIA: Ravasz László homiletikai elméletének és prédikációs gyakorlatának összevetése	35
STEINBACH JÓZSEF: A „kép” súlya Ravasz László <i>Homiletika</i> tankönyvében	55
LITERÁTY ZOLTÁN: Az igehirdetésnek annyi hatása van, amennyi hiányt tud pótolni.	69
BIBÓ ISTVÁN: Családi visszaemlékezés	77
KUSZTOS TIBOR: Ravasz László és az erdélyi magyarság	81

SZERÉNY AJÁNLÁS RAVASZ LÁSZLÓ HOMILETIKAI FŐMŰVÉHEZ



BOGÁRDI SZABÓ ISTVÁN

Aki jelentős könyvet akar méltatni, többszörösen nehéz helyzetben van. Különösen igaz ez, ha Ravasz László alapvető homiletikai könyvéről, a *Gyülekezeti igehirdetés elméletéről* van szó. Ráadásul, e tárgyban maga Ravasz is jelentőségteljes megállapítást tesz könyve végén: „a frázis nemcsak logikai és stilisztikai, hanem erkölcsi hiba is”.¹ Márpedig a mű megjelentetésének 100. évfordulóján aligha kerülhető el, hogy frázisokat mondjak. Ezért előre is felmentést kérek, mind a stilisztikai, logikai (és erkölcsi) hibák alól. S mindjárt hadd soroljak néhány frázist:

1.) Miért nem olvasunk *nagy* könyveket? Éppen azért, mert „nagy” könyveket olvasunk. Az akadémiai és tudományos élet örökké visszatérő panasza (leginkább a szellemtudományok terén), hogy ha egy nagy, összefoglaló munkában (főleg, ha a munkának része a történeti kitekintés – és ez, legalábbis Hegel óta kötelező eleme minden értelmes munkának), az olvasó kielégítő és megbízható forrást talál, a mű eltereli a tájékozódót a szerző által hivatkozott művek alaposabb megismerésétől. Vegyünk néhány példát: ha olyan politikatörténeti összefoglalót olvasunk, amely remekül és szemléletesen sűríti a fő vonalakat és ügyesen tételez – vagyis egy szinte klasszikus kézikönyv van a kezünkben –, könnyen engedünk a készítésnek (vagy kísértésnek), hogy beérjük ennek áttekintésével, és az államelméleteket eszerint tekintjük át – de Platónat már nem olvassuk el. Ugyan, miért is? Kezünkben egy „nagy” könyv, amely húsz-harminc oldalon összefoglalja számunkra, hogy mit mondott Platón az államról.

Miért nem olvasunk hát *nagy* könyveket? Éppen azért, mert „nagy” könyveket olvasunk. Ebből aztán nagy szellemi, ismereti, bölceleti feszültség szokott támadni. Alasdair Macintyre, a 20. század egyik legnagyobb filozófusa és szellemtörténésze háromféle tudás köré rendezi ezt a feszültséget. Ismerjük egyrészt

¹ Ravasz László: *A gyülekezeti igehirdetés elmélete. Homiletika*, Pápa, Magyar Református Egyház, 1915, 459.

a summázó tudást, például a középkor nagy összefoglaló munkáit, melyek a nevükben is hordozták ezt a törekvést; ismerjük, másrészt, az újkor nagy összefoglaló törekvéseit és igyekezetét az enciklopédikus tudás rögzítésére; és ismerjük, harmadszor, a leginkább Nietzsche nevével fémjelzett igényt, az úgynevezett genealogikus tudás megszerzése kapcsán. (Macintyre ezeket rivális vagy versengő változatoknak nevezi, és elsősorban az erkölcs megalapozására vonatkoztatja, de, véleményem szerint, tágasabban is kezelhető a leírása, vagy legalábbis analogikusan.) Ezeknek a versengő szemléleteknek a küzdelme, feszültsége is szüntelen felszínre veti az iménti panaszt a „nagy” könyvekről. Megismétlem tehát a frázist: éppen azért nem olvasunk nagy könyveket, mert nagy könyveket olvasunk. Remélem, az előadásom végén sikerül a hallgatóságot meggyőzni arról, hogy Ravasz László *nagy* könyvét feltétlenül érdemes elolvasni, és hogy annak nyomán az összes többi nagy könyvet is, éppenséggel azokat a szerzőket, akikre Ravasz László hivatkozik.

2.) Ravasz László könyve olvasókönyv. Ez a második frázis. Ezt azért hozom ide, mert ennek egykori, diákkori megsejtése vezetett el engem és több teológushallgató társamat ahhoz, hogy elolvassuk Ravasz munkáit. Nem azt mondom ezzel, hogy az 1970-es évek végén tilalmas lett volna elolvasni a Gyülekezeti igehirdetés elmélete című munkát, hiszen ha lementünk a könyvtárba, kéznél volt. Ám nem volt tankönyv. Helyette – megállapítható módon – e mű más neve alatt megjelent rövid kivonatokat kaptuk tankönyvként. Ezt úgy tudtuk meg, hogy amikor egy idősebb lelkipásztornak panaszkodtunk, hogy silányak a homiletikai kurzusaink, azt találta nekünk süggni, hogy amit a kezünkben tartunk, néhány tucat oldalnyi stencilezett papíron, az tulajdonképpen Ravasz László homiletikájának a kivonata. Olvassuk el az eredeti művet. Így aztán lementünk a Ráday könyvtárba, kivettük a könyvet, és olvasni kezdtük. Azóta nekem minden nyári olvasmányom Ravasz László homiletikája, többször végigolvastam már, és minden nyáron egy-egy hosszabb fejezetét, részét újra elolvasom – és minél többet prédikáltam, és remélem, még fogok prédikálni, annál több bennem az aggodalom, hiszen pontos és tiszta megállapításai minden gyakorló igehirdető elé tükröt tartanak.

3.) Félmű, de nem félmunka. Ez a harmadik frázis. Tudjuk, hogy Ravasz László 1911 és 1915 között írta meg ezt a művét, ahogy önéletrajzában is jelzi; a kutatók pedig rámutattak már, hogy egyetemi tanárságának kezdetétől komoly előkészületeket tett egy homiletikai munkára. Hogy pontosan erre a műre készült, nem tudhatjuk, de mindenképpen homiletikai–retorikai tanulmányt akart írni. Ugyanakkor, az igehirdetésről szóló fejtegetéseinek mindössze, úgymond, a felét foglalta könyvbe, az elméleti részt. A gyakorlati rész félbemaradt, vagy másképp szólva, nem született meg, amit magyaráz az 1910-es évek közepe, a bekövetkezett háború, és ami utána következett, illetve Ravasz másfelé kanyarodó

életpályája. Tehát Ravasz 1914-ben fejezte be munkáját, 1915 tavaszán írta meg hozzá az előszót, és adta ki a lektoroknak. Önéletrajzában leírja, hogy bár szaklektorai jelezték, rendben levőnek találták művét, néhányan azért tiltakoztak csípős megjegyzései miatt, és azt követelték, hogy húzza ki a példalózásaiban említett neveket, tegye lábjegyzetbe az elrettentő, rossz példákat, amelyeket különféle igehirdetésekből vett, és tapintatból ne nevezze meg a szerzőket sem (a filológusok majd úgyis kinyomozzák, hogy kiktől származnak a réműletes, de inkább nevenséges idézetek). Később, ahogy ő maga is jelzi, nem tudta ezt a munkát folytatni, mert a világháború miatt, alatt és után mászmilyenné lett a világ. Így az igehirdetés gyakorlatát maga a gyakorlat írta, a prédikálás, Ravasz prédikálása. Igen, ha valaki összehasonlítja Ravasz László századelőn mondott pompás, ragyogóan csillogó igehirdetéseit – Ravasz egyik kötetének címével szólva: az orgonazúgást –, és a leányfalusi magányában írt, családi áhítatnak szánt meditációit, csak csodálkozhat, hogyan volt képes Ravasz László ifjú korában egy négymanuális, hetvenregiszteres orgonán játszani, és hogyan volt képes mindezt egy kis harmóniumon is eljátszani. Nos, tételelem szerint, ez az a gyakorlat, amit elméletben megírt. Megismétlem a frázist: a könyv félmű, de nem félmunka. Különösen a könyv 3. és 4. főrésze maradandó, mert a retorikai-homiletikai, esztétikai, filozófiai tételei nemcsak a maga korában voltak átütők, hanem ma is érvényesek. De mindez valójában az egész munka szerkezetére áll: a bibliai–teológiai megalapozás után egy történeti rész következik, és eztán tér rá az elméletre.

Mindebből egy fontos momentumot szeretnék kiemelni. Ravasz László egyik kulcsfogalma az *alkalom*. Voltaképpen ez indokolja a könyv címét is: a *gyülekezeti* igehirdetés elmélete. Az igehirdetés mindig alkalmi beszéd, de nem úgy, ahogy a retorikában tanultuk. Az igehirdetés azért alkalmi beszéd, mert *alkalmazott* beszéd. A döntő alkalom pedig mindig ugyanaz: maga az isteni megszólítás és megszólítotttság. Bár 1915 táján még csírájában sem volt meg a későbbi, úgynevezett igeteológia, mely az 1920-as években bontakozott ki, Ravasz már akkor pontosan látta és fel is vázolta az igehirdetésnek, mint jellegzetesen egyházi beszédnek ezt a döntő meghatározottságát: mindig az ige az alkalom! Az alkalmat az ige provokálja ki üzenetével, megszólító erejével, amit tovább kell adni.

4.) Ravasz könyvének teológiatörténeti jelentősége többek között abban áll, hogy sokkal higgadtabb, érleltebb és távlatosabb, mint azok a tucatjával publikált munkák, melyek abban az időben Magyarországon, Németországban, Hollandiában, Angliában és Amerikában is az igehirdetés kérdéskörét taglalták vagy feszegették. Szemlélete is érdekes. Akkoriban is és ma is számos ambiciózus könyv jelenik meg, kifejezetten a mindent leváltani akaró éllel, a minden korábbi felismerést félresöpítő attitűddel, olykor valamiféle újfajta teologizálás alá

rekesztve, máskor újszerű retorikai, kommunikációs, hermeneutikai vezérelv mentén. Hogy aztán az újdonság kimondása jelentené a soha korábban meg nem lelt igazság feltalálását, és ezzel nyomban új igehirdetői korszak kezdődne, nos, ez fogós kérdés. Ravasz higgadt szemlélete, nyugodt előadásmódja olykor még azt az érzést is keltheti, hogy szellemi tét nélkül írta könyvét. Ám éppen fordítva, mivel nem érdeklí a réginek és az újnak a dinamikája, nem akar feltétlenül újat mondani – folyton az *érvényest* keresi, a maradandót. Ezért annyira aktuálisak a fejtegetései éppenséggel ma is.

5.) Ravasz alkotása jelentős a magyar református retorika szempontjából is. Itt most nem tudok homiletikatörténeti kitekintést tenni, nem is tisztem. Csak néhány szóban jelzem, hogy aki Jókai regényeket olvas, láthatja, hogyan mutatja be a nagy író a retorikus lelkipásztort. Bár Ravasz kíméletlenül tudta bírálni a szóvirágos lelkipásztorokat, tőle is tudunk mondatokat idézni, különösen temetési beszédeiből, amelyek ebbe a körbe esnek, például: a közöny fekete szuroktavába hullott szivárványtollú madár. Nos, ha Jókai túloz is, a 19. századi magyar kálvinista retorika egy részét valóságosan mutatja be, jelzi a pátoszt, a rosszul értelmezett alkalmiságot, amely maga alá gyúri a lényegét. Ravasznak láthatóan nem volt baja az efféle pátosszal, ha megvolt a lényeg. Aki pedig kíváncsi a másik oldalra, annak ajánlom figyelmébe Szabó Dezső paródiáit. Az 1930-as években górcső alá vette a pietista, liberális, fundamentalista, konzervatív, népnemzeti és nemzetnépi, haladó és nem haladó, egyszóval mindenféle igehirdetést. Ha Ravasz tartózkodott a fölösleges ironiától, Szabó Dezső vitriolosan semmisíti meg az igehirdetés vadhajtásait. De nekem leginkább mégis Petőfi egyetlenegy szava tetszik *A helység kalapácsából*: „Ámen!”, mondta a mennyek szolgája, és még erre sem ébredt fel széles tenyerű Fejenagy. Ennél nagyobb bírálata nincs a meddő, érdektelen igehirdetésnek.

6.) S végül, Ravasz könyvének az is jelentőséget ad, hogy folyton felhívja a figyelmet az élő (eleven) beszéd fontosságára. Érdemes munkájából azokat a részeket alaposabban is elolvasni, ahol az élő és a leírt beszéd feszültségéről szól. A jobbak is meg a kevésbé jobbak is le szokták írni az igehirdetéseiket, ám tudjuk, egészen más dolog élő beszédben szólni, mint egy leírt igehirdetést felolvasni. (A német homiletikusok egy része ma már kifejezetten a felolvasás ellen szól, pedig erős német hagyomány a homília felolvasása.) A felolvasás nem lehet ugyanaz, mint a prédikálás, mert az élő beszédnek egészen sajátos dinamikája van. Ravasz tehát megköveteli az igehirdetés elkészítését (beleértve a leírását is), de felhívja a figyelmet a közvetlen (ha úgy tetszik, frontális üzenetátadás) jelentőségére: az igehirdetés élő beszéd, eleven beszéd, beszédaktus, beszédalkalom. Márpedig az élő beszédnek sajátos egyszerűsége (egyesisége), páratlan-sága, szinte, mondhatni, megismételhetetlensége van. Ugyanazt az igehirdetést

aligha lehet még egyszer elmondani. Ugyanazt lehet mondani, akár szóról szóra is, de ugyanazt az igehirdetés mégsem, mert azt az alkalom komplexitása nem engedi.

Befejezésül még egy megjegyzés. Ravasz László nemcsak szónoknak volt ki-tűnő, hanem remekíró is, leírt igehirdetéseit mindmáig élvezzük. Ezt is fontos szem előtt tartani, mert ma már hajlamosak vagyunk rövidíteni az igehirdetés időtartamát, a hallgatóság befogadó képességére hivatkozva. Ravasz azonban folyton megjegyzi, hogy ne becsüljük alá a mi református igehallgató népünket, többet megértenek ők, mint amit egy lelkipásztor elképzél. Nem is buták, nem is fáradtak. Ráadásul, tudjuk, manapság nem a beszéd-től fáradnak el az emberek, hanem a vizualitástól. Ravasz László kijózanít bennünket, nyugodtan lehet huszonöt percig és tovább is prédikálni. Igehirdetési elmélete az egyház építő funkciójához tartozik. Azonban ki kell ezt egészíteni azzal, hogy a rendszeres teológia leírása szerint az igehirdetésnek alapító funkciója is van. Az élő ige alapítja az egyházat, mert *ecclesia est creatura Verbi Dei*. Az egyház Isten igéjének a teremtése. Ezért egy ilyen jelentős, hosszú, alapos, tudományos igényű munka végén, mint Ravasz műve, csak csodálkozunk, hogy homiletikájában ez az utolsó szó: misztérium. Alázatos megjegyzése ez annak, hogy bár az igehirdetésnek megvan a módszertana, megtanulandó, elsajátítandó gyakorlata, de az alapító funkció mindig misztérium marad.

Ravasz László azt mondja könyvében: a frázis hazug trópus vagy tettetett figura. Ezzel a retorikai megjegyzéssel érzékelteti, hogy valójában a hatás felől vizsgálja az igehirdetői munka célját, illetve a cél lehetséges elvétését. Literátus tanár úr pedig azt mondta bevezetőjében, hogy a rendelkezésre álló röpke tizenöt perc során is sok gólt kell lőni. Nem tudom hány gólt lőttem. Ezért csak azt kérem a hallgatóságtól: olvassák, ne csak egyszer, hanem sokszor ezt a művet, és akkor rájönnek, hogy érdemes attól tanulni beszélni, aki tudott beszélni. Érdemes attól tanulni prédikálni, aki tudott prédikálni.

FELHASZNÁLT IRODALOM

RAVASZ László: *A gyülekezeti igehirdetés elmélete. Homiletika*, Pápa, Magyar Református Egyház, 1915.

A HOMILETIKAI TANKÖNYV MEGÍRÁSÁNAK KÖRÜLMÉNYEI



KOZMA ZSOLT

ÁTFOGÓ MŰ, ÁTFOGÓ MŰVEK

A magyar református teológiának folyamatosan számolni kell azzal, hogy csak korlátozott számban tud kinevelni a tudományosság igényének is megfelelő tanárokat és lelkipásztorokat. Mégis, Isten iránti hálával mondhatjuk, hogy voltak teológusaink, akik mindezek ellenére nagyot alkottak, koruk és az utókor számára alapvető műveket létrehozva – elsősorban nem is a tudomány, hanem az igehirdető egyház szempontjából. Tudatosan vagy tudat alatt felismertük, ráismertünk, hogy először a szaktudományt átfogó művekre van szükség, s csak azután következhetnek a részletkérdések. Ez különösen érvényes a gyakorlati teológiára és fokozottan a homiletikára.

Mindig ámulattal állok a gyakorlati teológiának ezen átfogó termései előtt, s mindenekelőtt éppen Ravasz László Homiletikájára gondolok. Egyúttal azonban felhívom a figyelmet egy jelenségre, amelyet kiemelten fontosnak tartok: Ravasz most ünnepeelt művét követte Imre Lajos Ekkleziasztikája,¹ majd Katechétikája,² Makkai Sándor Poiménikája,³ Gönczy Lajos Liturgikája⁴ és Kozma Tibor liturgikája.⁵ Jelentős munka továbbá Borbáth Dániel erdélyi diakónia történeté-

¹ Imre Lajos: *Ekkleziasztika, Az egyház élete és szolgálata*, A Coetus Theologorum Református Theologusok Munkaközösségének Kiadványsorozata 2., Budapest, Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1941.

² Imre Lajos: *Katechetika. A református keresztyén vallásos nevelés rendszere*, Budapest, Magyar Református Egyház, 1942.

³ Makkai Sándor: *Poiménika, a Személyes lelkigondozás tana*, Budapest, Magyar Református Egyház, 1947.

⁴ Kiadatlan kézirat 1947-ből. A 871 oldalas gépelt kézirat a kolozsvári Protestáns Teológia könyvtárában van, egyelőre besorolás nélkül.

⁵ Kozma Tibor: *A református istentisztelet elvi alapvonalai*, kézirat, Kolozsvár, 1966. Jelzése a kolozsári Protestáns Teológia kurzustárában 1MS599.

ról írott háromkötetes dolgozata.⁶ Egy összefoglaló, elvi kérdéseket részletesen tárgyaló diakónika megírása azonban még várat magára. Adjon erre ösztönzést a jelzett sorozat alapmunkája, Ravasz 100 éves *Homiletikája*.

A művek nagyobb része elsősorban nem általános tudományos érdekből született, hanem teológiai tanárokként azért írták, hogy tankönyvet, azaz kurzust adjanak az egyházi szolgálatra készülők hallgatók kezébe.

TÖRTÉNETI HOSSZMETSZET

Ravasz a teológia elvégzése után egy évvel, 1905-ben németországi tanulmányútra ment, amely többszörösen is meghatározó volt életének későbbi alakulására. Véglegessé vált, hogy a filozófia és teológia közül az utóbbi útján indul el, s ekkor kötelezte el magát a homiletikának. Alkalma volt arra, hogy a német gyakorlati szakirodalom tudományos értékét szembesítse a magyarral. A berlini hatást mutatja az is, hogy a *Bevezetés a gyakorlati teológiába*⁷ című magántanári dolgozatban, főleg pedig a *Homiletikában* részletesen foglalkozik a német szakirodalommal s csak rövid mondatokat szán magyar református elődei és kortársai munkásságának.

Az 1907. május 26-i egyházkerületi közgyűlés – Vásárhelyi Boldizsár neves szónokkal szemben – Ravaszt választja meg a Kolozsvári Református Theológiai Fakultás gyakorlati teológiai tanszékére, s 1907. szeptember 15-én foglalja el állását. *Az élet igazsága* című székfoglaló beszéde nagyrészt tanítványi tisztelettel elődje, az 1901-ben elhunyt Molnár Albert előtt.⁸ Amikor átvette hivatalát és megkezdte homiletikai előadásait, a hallgatók saját jegyzeteik alapján készültek. Ezekből a jegyzetekből nőtt ki a kurzus,⁹ majd maga a könyv. A Parochiális Könyvtár megbízása indította, majd sürgette a Homiletika megírására, s 1911 novembere és 1914 augusztusa között, nyolcévi tanári szolgálata után, megszületett a mű. 1915 májusában adták ki Pápán, mint az Egyházi Könyvtár XI. kötetét.

⁶ Borbáth Dániel: *Az Erdélyi Református Egyházkerület szeretetszolgálat a XX. század első felében I–III*, kézirat (173, 184 és 225 oldal), Kolozsvár, 1972–1980. A kézirat a kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet könyvtárában van, jelzete IMS577/I–III.

⁷ Ismerteti és méltatja tanártársa, a későbbi püspök, Nagy Károly. Vö. *Erdélyi Protestáns Lap*, 1907, 166–167.

⁸ *Az Erdélyi Református Egyházkerület Theológiai Fakultásának Értesítője az 1907–1908. tanévről*, Kolozsvár, 1908, 7–10.

⁹ A 371 oldalas kurzust a Theologus Kör adta ki. A litografált szöveg 1909. június 15-re készült el. Az első oldal beírása szerint Tavasz Sándor II. éves teológus tulajdona volt. Jelenleg unokájának, a filozófus Tonk Mártonnak a birtokában van.

TEOLÓGIAI KERESZTMETSZET

Teológus elődök és kortársak

1914-re mindegyik magyar református teológiai akadémia gyakorlati teológusa megírta homiletikáját: Tóth Ferenc pápai, Mitrovics Gyula, majd Novák Lajos sárospataki, Kovács Albert budapesti, Csiky Lajos debreceni tanár.¹⁰ A szerzőkről és a művekről Ravasz egyfelől elismerőleg nyilatkozik: „nagy tudományú”, „kitűnő mű”, „tudományos pontosság” jelzőkkel illeti, másfelől sokszor éles bíráló hangon szól.¹¹ Azért kellett itt ezeket legalább felsorolni, mert bizonyos mértékig a pozitív és negatív jelzések indítást adtak Ravasznak a hasonlóan vagy másképp gondolkozásra.

A tudomány

Ravasz nem csupán fájlalja, hogy a magyar gyakorlati teológia áttekintése pár sorban elvégezhető, hanem egyes műveknek a tudományos értékét is kétségbe vonja. Szerinte ezek nem tudományként beszélnek az igehirdetés elméletéről (hiszen ez a homiletika), csupán kioktatnak gyakorlati, alkalmazási kérdésekben, azaz technikai tanácsot adnak az igehirdetés mikéntjére. Általános, tehát nem személyek ellen szóló kritikája, hogy a közfelfogásban „a gyakorlati teológia nem tudomány, nem rendszer, hanem elsajátított műfogások összessége.”¹² Ravasz művében viszont igazolva látjuk, hogy „az egyház élettanának” leírása és előírása: tudomány. Elgondolkoztató az is, amit székfoglaló beszédében mond: „A gyakorlati theologia a prófétaság tudománya.”¹³

A felsoroltak mindannyian teológiai tanárok voltak, akik elsősorban nem azal ültek le íróasztaluk mellé, hogy gazdagítsák a teológiai tudományok tárházát, és nem is azért, mert elődeik szakkönyveivel nem voltak megelégedve, hanem mert kurzust, illetve tankönyvet akartak adni hallgatóik kezébe. Ravasz elmondja, hogy tanársága elején a diákok lejegyezték ugyan előadásait, a kollokviumok

¹⁰ Tóth Ferenc: *Homiletika*, Komárom 1802; Mitrovics Gyula: *Egyházi szónoklattan. Tekintettel a magyar egyházi beszédirődalomra: tanítványai számára való olvasmányul*, Sárospatak, Református Főiskola, 1878; Novák Lajos: *A gyakorlati theologia mai munkaköre*, Sárospatak, 1898; Kovács Albert: *Homiletika vagy egyházi ékesszólástan*, Budapest, 1904; Csiky Lajos: *Egyházszónoklattan*, Nagybánya, 1914.

¹¹ Ravasz László: *Bevezetés a gyakorlati theológiába*, Kolozsvár, 1907, 35, 36; Ravasz: *A gyülekezeti igehirdetés elmélete. Homiletika*, 237–239.

¹² Uő.: *Homiletika*, 35.

¹³ Uő.: Az élet igazsága. Székfoglaló beszéd. Az Erdélyi Református Egyházkerület Theológiai Fakultásának Értesítője az 1907–1908. tanévről, Kolozsvár, 1908, 14.

viszont siralmasak voltak. Szükségesnek látszott tehát olyan tankönyv megírása, amely „e tudományágat jelenlegi állásában rendszeresen feldolgozza.”¹⁴ Azonban az előadási anyag általános teológiai, elvi, homiletika-tudománytörténeti áttekintésében, értékteológiai és esztétikai szemléletében évről évre bővült – és vált a magyar református homiletika tudományos alapművévé.

A rendszer

Berlinben tapasztalhatta a német rendszerességet, amely beépült tudományos gondolkodásába. Ez azonban csak visszhangja volt Ravasz szellemi élete belső rendjének. A könyvben az olvasó a homiletika tudományának a rendszerét kapja: a bevezető paragrafusok után történeti, majd alapelvi főrész következik, a mindenkor gyakorlati teológiai művek klasszikus felosztása szerint. De a két utolsó nagy szövegegység, az igehirdetés mint értékrendszer és mint műalkotás, filozófiai háttérű. Honnan származik ez a rendszer és maga a rendszeresség? Három irányba kell gondolkoznunk. Először is az 1872-ben Kolozsváron alapított Ferencz József Tudományegyetem a századfordulóra „kinőtte magát”, tekintélyét emelte Böhm Károly filozófus személye. Ravasz László bölcsészhallgatóként az ő tanítványának vallotta magát, mint nem sokkal később a rokonelmék és barátok: Makkai Sándor és Tavaszy Sándor. Másodsor, tanárságának első éveiben jegyzeteiből adott elő, ezekből és a hallgatókkal folytatott beszélgetésekből látott napvilágot a kurzus, amelyet a tanulhatóság, az érthetőség, a rendszeresség szempontjai szerint kellett felépítenie – ez a kurzus volt az őse magának a homiletikának. Harmadsor, s főleg a rendszerességre vonatkozóan, Ravasz László a belső, lelki és szellemi rend embere volt. Ennek a rendnek a kivetülése volt homiletikájának a rendszere. Rendszeres gondolkodása, életvitele rendszeresen felépített műveket termelt, s ennek (is) köszönhetően vált mindenki számára érthető filozófussá, teológussá, és ezért váltak írásai olvasmányossá, tanulhatóvá, ahogyan ő maga mondja: „... a könyv az egészen apró ágproblémáig áttekinthető és könnyen kezelhető.”¹⁵

A magaépítés tudománya

Már a *Bevezetésben* vallja, hogy „... a gyakorlati theologia az egyháznak magaépítése céljából végzett öntevékenységről szóló tudomány” és azt, hogy „az épülés az egyház kizárólagos életcélja, amelyet megvalósítani igyekszik”.

¹⁴ Uő.: *Homiletika*, Előszó V.

¹⁵ Uo., Előszó VI.

Megállapítását átszarmasztatja különböző megfogalmazásokban a *Homiletikájába* is, sőt az épülés kérdésének külön fejezetet szán.¹⁶ Aki ma Ravaszt olvassa, annak feltűnik, hogy szinte minden írásában pontos és szép, definícióértékű megállapításokkal, címekkel találkozunk. Minket most különösen az érdekel, amit választott szaktudományáról mond: A gyakorlati teológia az anyaszentegyház élettana. Más közelítésben is meghatározza szakcsoportját: „Az a tudomány, melynek tárgya az egyház eme *magaépítésének* leírása, illetve előírása, a gyakorlati teológia.”¹⁷ Az utóbbi két idézet tömören foglalja össze azt, amit Ravasz egész életművéről tudunk: Ő az egyházépítés teológusa. Ezt mutatja, hogy az általa meghatározott rendszerben a gyakorlati teológia fő ága az oikodometika, az egyház magaépítésének tudománya, annak két szaktárgyával a liturgikával (az állandó formák tana) és a homiletikával (a változó formák tana).¹⁸ Ravaszt úgy ismerjük, mint a teológiai tudományos és prédikációs irodalom „szépíróját”, s született szépérzéke talajt talált Böhm filozófiájában. Azonban az esztétikai értéket aláveti az etikainak és az építés szempontjának. Ez utóbbi nála kulcsfogalom, mert „az épülés és a műélvezet között óriási a különbség”, ahogyan Makkai Sándor értékeli Ravasz homiletikai gondolkozását.¹⁹

Végezetül, túlmutatva a könyv és általában Ravasz írói munkásságának hatásán, nem kerülhető meg a kérdés: van-e gyakorlati teológiai jellegű írásainak jövőbe mutató értéke? A kérdést csak egyetlen hivatkozással próbálom igazolni: az „*Ez ama Jézus*”²⁰ kötet bevezető tanulmányában írja, hogy a lelkipásztornak „nem az ígérő, hanem az ígét” kell prédikálnia. A dialektikus teológia homiletikai tanulmányaiban, sőt egyiknek éppen a címében visszhangzik ez a megállapítás.²¹ Ezért, és az ehhez hasonló gondolatokért már az 1910-es évek Ravasz Lászlóját szellemi–lelki elődünknek tekinthetjük.

¹⁶ Uő.: *Bevezetés* 29, 87; uő.: *Homiletika*, 20. § 253–259.

¹⁷ Uő.: *Bevezetés*, 33, 38; uő.: *Homiletika*, 7.

¹⁸ Uő.: *Bevezetés*, 89–90.

¹⁹ Makkai Sándor: Ravasz László: A gyülekezeti igehirdetés elmélete. (Ismertetés), *Az Út*, 1916, 290.

²⁰ Ravasz László: *Ez ama Jézus. Prédikációk, elmélkedések*, Kolozsvár, 1910.

²¹ Ez a mondat Ravasz László: Az igehirdetés alapkérdése c. írásának V. oldalán olvasható, amely Tőkés István egyik írásának címében ismétlődik. *Református Szemle*, 1978, 462–463.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- KELEMEN Attila: Ravasz László 1882–1975, in Kozma Zsolt (szerk.): *Akik jó bizonysgot nyertek. A Kolozsvári Református Theologia tanárai 1895–1948*, Kolozsvár, Erdélyi Református Egyházkerület, 1996, 105–136.
- MAKKAI Sándor: Ravasz László: A gyülekezeti igehirdetés elmélete. Homiletika (ismertetés, értékelés), *Az Út*, 1916, 289–293.
- RAVASZ László: A bibliamagyarázatról, *Az Út*, 1915, 3–11, 51–58.
- RAVASZ László: A gyakorlati theologia történetének fő irányai, *Erdélyi Protestáns Lap*, 1907, 99–100, 109, 116–118, 130–131, 139–140, 149.
- RAVASZ László: *A gyülekezeti igehirdetés elmélete. Homiletika*, Pápa, 1915.
- RAVASZ László: Az élet igazsága. Székfoglaló beszéd, *Az Erdélyi Református Egyházkerület Theologiai Fakultásának Értesítője az 1907–1908. tanévről*, Kolozsvár, 1908, 6–14.
- RAVASZ László: *Bevezetés a gyakorlati theológiába*, Kolozsvár, 1907.
- RAVASZ László: Csiky Lajos: Egyházsónoklattan. Ismertetés, *Református Szemle*, 1914, 208–209.
- RAVASZ László: Értesítés a könyv megjelenéséről, *Református Szemle*, 1916, 553.
- RAVASZ László: Az igehirdetésünk alapkérdése. Bevezető tanulmány, in uő.: *Ez ama Jézus*, Kolozsvár, 1910.

MIÉRT JÓ TANKÖNYV RAVASZ LÁSZLÓ HOMILETIKÁJA?
A TANKÖNYV HATÁSTÖRTÉNETE A 20–21. SZÁZADI
MAGYAR HOMILETIKAOKTATÁSBAN

—◀▶—
FEKETE KÁROLY

Ravasz László igehirdetői életműve mérföldkő a hazai gyakorlati teológiában. Munkássága akkor is kutatásra méltó lenne, ha csak a prédikációi maradtak volna fenn. Az viszont óriási ajándék, hogy Ravasz László *A gyülekezeti igehirdetés elmélete* című könyvével olyan művet alkotott, amely a homiletika tárgykörét átfogóan, koncepciózusan és rendszerbe foglaltan tárgyalja. Csak sajnálni tudjuk, hogy egyházkormányzói feladatai miatt ilyen méretű egységes művet a későbbi életszakaszaiban már nem tudott alkotni.

Előadásomhoz egy idézetet választottam Makkai Sándortól (1890–1951), aki hűséges tanítványa, barátja és harcostársa volt Ravasz Lászlónak.¹ Minden benne van ebben az idézetben, ami Ravasz László életművét jellemzi, ugyanakkor Makkai minden szava igaz Ravasz homiletikai tevékenységére is:

a magyar református egyházi irodalom legkiválóbb és eddig legmagasabb rangú képviselője. Szellemének ősvonásai a poéta és a filozófus, amelyek az aesthetában olvadtak össze, másfelől művészi látó és szemléltető erővé egyesülnek a theologusban és igehirdetőben. A theológiát a pozitív, modern, építő irány fundamentumára vitte át, megőrizve a tudományosság és az evangéliumi hit teljes létérdekét, megalkotta a sajátos theologiai tudományt, a gyakorlati theológiának vallásos értékrendszerrel és az értékrendszer megvalósítási módjának előíró tudománnyá való átformálásával újjáteremtette és ragyogó virágzássá érlelte az igehirdetést, maradandó becsű művészi alkotásokban fejezve ki az Igét a magyar lélek számára [...] korszakalkotó jelentősége kétségtelen.²

¹ Vö. ifj. Fekete Károly: Ravasz László és Makkai Sándor kapcsolata, in Dr. Szűcs Ferenc (szerk.): *Teológia a reménység örömeiben – tanulmányok dr. Szahmáry Sándor tiszteletére*, Budapest, Református Zsinati Iroda Doktorok Kollégiumának Főtitkári Hivatala, 1999, 54–74.

² Makkai Sándor: *Az erdélyi református egyházi irodalom 1850-től napjainkig*. Kolozsvár, 1925, 37.

A HOMILETIKAOKTATÁS HELYZETE A 20. SZÁZAD ELEJÉN

Ha Ravasz László könyvét összevetjük más tankönyvekkel, akkor sem méretükben, sem minőségükben nem közelítik meg ezek a tankönyvek Ravasz László művét. A legkorábbi ezek között Zsarnay Lajos műve, de írt homiletikát Kovács Lajos, Mitrovics Gyula és Csiky Lajos professzor is. A 20. század első éveiben használt homiletikai tankönyvek egy letűnő teológiai korszak termékei voltak. Ezek közül a legeredetibb munka Mitrovics Gyuláé volt, amelyben meredek megállapításokkal is találkozunk, melyeket ma már nem tartunk irányadónak, de érdemes rajtuk elgondolkodni.³

A 20. század elején homiletikát oktató magyar református teológiai tanárok – Kovács Lajos Sárospatakon, Csizmadia Lajos Pápán és Csiky Lajos Debrecenben – koruknál és képzettségükénél fogva is teljesen más korosztályt képviseltek. A kezeik közül kikerülő kurzusok leíró munkák maradtak. Tóth Ferenc 19. századi homiletikájához képest alig változott a szemléletük.

Árulkodó a tankönyvek elnevezése is: Zsarnaynál *Paptan*, a többieknél *Egyházi szónoklattan* vagy összevonva *Egyházszónoklattan*. A cím egyben jelzi a műfajt és a teológiai irányultságot is.

Sok hasznos tanácsot és útmutatást találunk ezekben a magyar homiletikákban, de [...] szerzőink nem látták annak a nagy tudománytani változásnak a következményeit, amely Schleiermacher óta a gyakorlati teológiában és a homiletikában végbement. [...] Először Ravasz László látta meg teljes tudatossággal. A maga korában szintén modern Tóth Ferenc óta először Ravasz Homiletikája emelkedett a kor színvonalára.⁴

Schleiermacher hatására a homiletika lett az igehirdetés elméletének legkedveltebb elnevezése. Ettől kezdve a prédikáció elmélete lett a gyülekezeti igehirdetés tudománya. A homiletika név lefordítása, a „gyülekezeti igehirdetés elmélete” hosszabb és nehezkesebb, míg a kor közkeletű elnevezései, mint az „egyházi szónoklattan” vagy „egyházszónoklattan” kifejezések téves elnevezések, mást fejeznek ki. Czeglédy Sándor szerint: „A probléma nem is a névben, hanem az általa kifejezett ekkleziasztikai programban van. [...] alapja egy olyan egyház- és gyülekezetfogalom, amely a Schleiermacher-féle vallásfogalomra vezethető vissza. [...] ezekben a homiletikákban a gyülekezeti igehirdetés a missziói

³ A kor és a tankönyvek értékeléséhez: Szetey Szabolcs: *Adatok a magyar református prédikációs gyakorlat újraértékeléséhez 1783-1878 között*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan, 2016, 191–328.

⁴ Czeglédy Sándor: *A prédikáció gyülekezetszerűsége*, Budapest, 1938, 86–87.

prédikációtól elválasztott igehirdetést jelenti.⁵ Továbbá: „A theologia történet különös iróniája az, hogy a »gyülekezeti« igehirdetés fogalma akkor jött létre, mikor Schleiermacher elvesztette, illetve feladta a gyülekezet igazi fogalmát és annak helyére olyan ecclesia-fogalmat állított, amelyben nem az a döntő, amit Isten tett és tenni fog, hanem amit az Ember elgondol és megvalósít.”⁶

MIK A JÓ TANKÖNYV KRITÉRIUMAI?

Ravasz László műve a tankönyvelmélet szempontjából is megalapozott, módszertani szempontból pedagógiai tudatossággal megírt könyv. Gazdag didaktikai apparátust használt, és erőteljes a tudományos kritikai szemléletmódja. Érdeemes arra is kitérni, hogy Ravasznak nagyszerű humora volt, és a homiletikatörténeti fejezet jellemrajzaiban nemcsak a szépet rajzolta meg esztétikusan, hanem olykor kíméletlenül kemény kritikát alkotott.

Ravasz tankönyvét teológiai–filozófiai alapozású ismeretelmélet, gyakorlatias logika, rendszerelméletű beágyazódás jellemzi. Kiemelkedő vonás a mű pszichológiai megalapozottsága és módszertani kultúrája, nyelvi–stiláris tisztasága, világos fogalmazása. Szakirodalmi értékét tovább növeli Ravasz frappáns defínícióalkotó tanári attitűdje.

A tankönyv a tudományág „szükséges” és „elégleges” ismeretanyagát gazdaságosan adja elő, vagyis nem túl bőbeszédűen és terjengősen, de nem is túlságosan szűkszavúan. Mert ha valami nagyon szűkszavú, az előbb-utóbb szimplifikációhoz vezet, azaz a lényeg elvész, és csupán a leegyszerűsítés marad.

A legfontosabb, hogy az ismeretanyagot hézagmentesen tárja elő Ravasz. Erre a legjobb példa a könyv történeti része. Beismeri maga is, hogy mintegy nyolc nagy irányzatot tanulmányozott a prédikációk alapján, a más korszakokban az idő rövidege miatt nem sikerült a prédikációk szintjéig elmélyülnie, de olyan szakkönyveket és olyan tájékozási pontokat választott, amely a történeti folyamatot hézagmentessé teszi. Mindezt úgy, hogy igényes megállapításokat tesz az egyes irányok képviselőire, ebben a reprezentatív válogatásban az embernek nincs hiányérzete, sőt, ha kézbe veszi az adott szerző prédikációit, akkor azokra a jellemvonásokra talál rá, amiket Ravasz bemutat.

⁵ Czegléd Sándor: A „homiletika” problémája, in Révész Imre (szerk.): *Emlékkönyv Szentpéteri Kun Béla hetvenedik születésnapjára*, Debrecen, 1944, 115.

⁶ Czegléd Sándor: *A prédikáció gyülekezetszerűsége*, Budapest, Pápai Református Theológiai Akadémia, 1938, 133; „A schleiermacheri prédikációfogalom alapvető hibája éppen az, hogy a prédikáció lényegét nem közvetlenül az igehirdetés isteni parancsából, hanem a vallásból, a kultusból, a gyülekezetből vezeti le.” Czegléd: *A „homiletika”*, 121, 6. lábjegyzet.

RAVASZ HOMILETIKÁJÁNAK FILOZÓFIAI–TEOLÓGIAI MEGALAPOZOTTSÁGA

A 20. század második felének jelentős evangélikus teológusa, Wolfhart Pannenberg figyelmeztet bennünket arra, hogy: „A filozófia beható ismerete nélkül nem érthető meg a történelem során alakot öltött keresztyén tan, és nem alakítható ki önálló, megalapozott vélemény a keresztyén tan korunkban támasztott *igazságigényéről*.⁷”

Ravasz László a maga korában ezt az igazságigényt támasztotta magával szemben is és alkotás közben is, ezért hálásak lehetünk neki. Ami addig valamiféle szertartástan volt, technikai–eszközszempontú leírása annak, hogy valamit az egyházi élet gyakorlatában hogyan végezzen a lelkipásztor, az Ravasznál átfordult az elvi–teológiai alap bemutatásába és tudatosításába, hogy elmélyülve benne előíró módon kapjuk meg azt, ami szükséges a gyülekezeti igehirdetésre való felkészüléshez.

A Böhm Károly filozófiai iskolájához tartozó Ravasznál szépen egymásra talált az építőteológia és értékteológiai irány.

A kolozsvári teológusok teológiai tanulmányaikkal párhuzamosan áthallgathattak a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem bölcsészkarára. Bartók György és Ravasz, valamint Makkai Ernő⁸ és Makkai Sándor tanítványai voltak a rendszeralkotó és iskolateremtő magyar filozófusnak, Böhm Károlynak (1854–1911). Böhm tanári munkája a Kolozsvári Teológia indításától kezdve kimutathatóan és döntően rányomta bélyegét a teológiai képzés karakterére is. Ravasz jellemzése szerint:

az egyetemnek Böhm Károly volt a legnagyobb és legmagányosabb egyénisége. Komoly, határozott, súlyos, bátor és igaz ember. Mindig a forrásból merített, mindig az igazság volt legfőbb mértéke, mindig az igazat mondta s mindig megmondta az igazat. Sikert, tapsot, népszerűséget nem keresett, elnézett a bámulók, irigyek és rosszakarutúk feje fölött. Az emberi szellem legnagyobb kérdései foglalkoztatták és legnagyobb

⁷ Wolfhart Pannenberg: *Teológia és filozófia. A Két tudomány viszonya és közös története*, Budapest, L'Harmattan, 2009, 11.

⁸ Makkai Ernő (1882–1923), Makkai Sándor igen szeretett és tisztelt bátyja, aki éppen ebben az időben volt növendéke Böhm Károlynak. Később a kolozsvári Református Kollégium tanára lett. Mint református tanár Böhm alapelvei szerint kutatta a történetfilozófiai kérdéseket. Ennek dokumentuma *A történelem megértése* című tanulmánya, amely a Kajlós (Keller) Imre által szerkesztett *Dr. Böhm Károly élete és munkássága* című gyűjtemény. Kajlós (Keller) Imre: *Dr. Böhm Károly élete és munkássága*, 3. Hága, Mikes International, 2006. 113–142. – Munkásságához lásd névalírást ismételt írt nekrológiát és Kovács Dezső beszédét: *Református Szemle*, 1923, 22; továbbá Makkai Sándor: *Az erdélyi református egyházi irodalom 1850-től napjainkig*, Kolozsvár, Minerva, 1925, 43–44.

képviselőivel társalkodott. Tudományában a legnagyobbra vállalkozott: beszámolni az emberről és világról. Körülbelül a legnagyobb cél, amit magyar ember maga elé tűzött. Szellemének egyetemessége, munkájának rendszeressége, abstractiójának magassága s az az erkölcsi súly, amellyel gondolatai mögött megállott – azokért kiállott –, olyan imponáló fölényt biztosítottak neki, amelyet mindenki érzett és önkénytelen tisztelettel ismert el. Politikába nem elegendett, s a nyilvánosság nem érdekelte; a gondolkodásnak élt. Mikor egyszer felkérték, hogy valami nagy társadalmi ünnepen tartson felolvasást, azt felelte: Aki az én véleményemre kíváncsi, jöjjön el az egyetemre vagy az akadémiára, ott szoktam a gondolataimat közölni. Érezte, hogy hallgatói igen nagy része nem érti őt, s akik talán értenék, nem érdeklődnek iránta. „Három teológus diák figyelt fel rám: Tankó Béla, Bartók György és Ravasz László”, mondta egyszer, élete vége felé.⁹

Ravasz *Homiletikája* a gyülekezeti igehirdetés elméletét szerves és elvi összefüggésben látja az egész gyakorlati teológiai tudománnyal, viszont a gyakorlati teológia helyét – az újkori tudományfogalom égisze alatt – úgy tudta kijelölni a tudományok egyetemében, mint ahogy azt addig egyetlen magyar elődjének sem sikerült.

Ravasz László nevéhez kötődik a definíció: „A gyakorlati teológia az anyaszentegyház élettana, mely normák gyanánt az egyház életének törvényeit írja le és elő.”¹⁰

Ravasz a gyakorlati teológia tudományát három csoportba sorolta:

- a) Ő vezeti be az *oikodometika* – a hitben való építés törvényeinek tana – fogalmát a magyar református szakirodalomba. Az oikodometika megnevezést Ernst Christian Achelis (1838–1912), a 19-20. század fordulóján élt nagy gyakorlati teológus használta először: az egyház magaépítéséről szóló tan. Niebergall nyomán homiletikai irányzattá vált az építőteológia.
- b) Az *agapétika*, a szeretetmunkásság elmélete, ahol a poimenika és a koinonika¹¹ helyezkedik el.
- c) A *paideütika*, az egyház reprodukálódásának szolgálata, mondja Ravasz, melyben az egyik a katechetika, a másik a missziológia területe.

⁹ Ravasz László: *Emlékezéseim*, Budapest, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1992, 66.

¹⁰ Uő.: *A gyülekezeti igehirdetés elmélete*, Pápa, 1915, 7.

¹¹ Közösségi lelkigondozásról, azaz a koinonikáról, ami a gyülekezetben kellene, hogy megvalósuljon, utoljára Makkai Sándor írt egy vázlatos művet, amit sajnos már nem tudott kidolgozni. Makkai Sándor: *Élő gyülekezet*, Budapest, Református Egyetemes Konvent Sajtóosztálya, 1948.

RAVASZ HOMILETIKÁJÁNAK ALAPELVEI

Ravasz László homiletikájának alapelvei 1915-ben:

- Az Ige, mint a kultusz középpontja és csúcspontja.
- A gyülekezeti elv, mint az igehirdetés szabályozója. Az egyházzsónoklattan és a paptan nem foglalkozott a gyülekezettel, de Ravasz újra meghatározó tényezővé emelte.
- Az igehirdetés építő jellegű, de nemcsak az igehirdetés módjáról van itt szó, „hanem arról a belső folyamatról, személyes állapotváltozásról, amelyet az igehirdetésnek el kell érnie.”
- Az épülés fogalmát Ravasz értékgyarapodásnak nevezi. Ha az igehirdetést átélem, üzenetét magamévá teszem, attól több leszek.
- Az épülés szemléletében a prédikáció tanítói, esztétikai és etikai tendenciája egybefonódik.
- Az igehirdetés lélekvezetés, *psychagogia*: a hívek vallásos életének egy alsóbb, kevésbé értékes pontjáról egy magasabb, értékesebb álláspontra juttatása.
- Az igehirdető mennyei javakat közvetít, amit Ravasz homiletikai értéknek nevez.
- Az épülés Ravasz szerint valláserkölcsei gyarapodás. Ez az antropológiai meghatározottságú álláspont korhoz kötött felfogást tükröz.
- Az Ige axiológiai jelentőségét tanítja Ravasz.
- Az igehirdető feladata, hogy a Biblia homiletikai értékeit a jelenbe áthelyezze, transzponálja. Következmény: az igehirdető érdeklődését az köti le, hogy hogyan találhatja meg a Szentírásban az embert, vagyis nem az az egyetlen gondja, hogy hogyan hirdetheti azt, amit Isten mond. Inkább azt kérdezi: hogyan teheti az ember Isten igéjét „használhatóvá” a saját hiányainak pótlására?

Ravasz felfogása 1915-ben még nem tudott kitörni abból a teológiai gondolatkörből, hogy a gyülekezetnek hiányai vannak és ezeket a hiányokat pótolni kell. Az igehirdetés segít kipótolni, ezért figyel az emberre. Ravasznak ebben az életszakaszában az köti le a figyelmét, hogy hogyan találhatja meg a Szentírásban az embert. Azóta Karl Barth teológiai munkássága korrigálta ezt az álláspontot: azt hirdetjük, amit Isten mond – Deus dixit, vagyis arra került Barthnál a hangsúly, és saját útját bejárva Ravasz Lászlónál is, hogy hogyan töltheti be Isten igéje az ember hiányait. Az antropológikus felfogás alulról, az ember szempontjából keresi a mennyei javakat. A dialektikus teológia viszont azt tanította, hogy az Ige felülről tör be az ember életébe.

A MŰ KRITIKÁJA ÉS RAVASZ ÖNKRITIKÁJA

Ravasz László műve megjelenésének centenáriumán nem ünneprontás, ha megemlítjük, hogy az elismerő recenziók után, egy következő korszakban megalapozott kritikai elemzésben is részesült „A gyülekezeti igehirdetés elmélete”. Sőt, Ravasz László egy másik teológiai korszakában maga is önkritikát gyakorolt visszatekintve könyvére.

A Ravasz Lászlótól fiatalabb gyakorlati teológus nemzedékből ifj. Czeglédy Sándor, a későbbi debreceni professzor tette ezt meg, aki 1938-ban, *A prédikációs gyülekezetszerűsége* című tanulmányában tette kritikai vizsgálata tárgyává Ravasz félezer oldalas művét. Nagy tisztelettel, határozott teológiai felkészültséggel, és egy más teológiai felfogás szempontjai szerint fogalmazza meg bíráló megjegyzéseit. A sok ide illő bekezdés közül most csak egyet idézek *A homiletika problémája* című fejezetből:

De mit jelent az „ideális” és az „empirikus”, a „kellő” és a „való” gyülekezet szembeállítására? Hát nem azt, hogy a gyülekezetet itt egy idealisztikus filozófiai szemléletmód tárgyává tettük? Mert az ecclesia igazi fogalmát nem a való és kellő, ideális és empirikus világ dialektikája határozza meg, hanem az a polaritás, amely az inkarnáció és a paruzia között feszül. A prédikációt hallgató gyülekezet tagjai nem a beati possidentes, de nem is a vallásos kenosisban szenvedő emberek sokasága, akiknek ez vagy az a valláserkölcsei hiányossága pótlásra szorul, hanem atyafiak, akikért Jézus Krisztus meghalt, és akik Krisztus egyszer s mindenkorra véghezvitt váltságművétől útban vannak az eljövendő teljes váltság felé.¹²

Ravasz László nem tartotta rangján alulinak, hogy ezt a kritikát figyelembe vegye. Homiletikai művére harminc év múlva visszatekintve, így nyilatkozott arról:

Ma már a vak is látja, hogy ez a theologiai világnézet inkább antropológia, a humánura épül és hiányolhatja belőle az igazi theologiót. A vallásos emberről beszél és nem a teremtő Istenről. Középpontjában a Názáreti Jézus személyisége áll, de nincs szó benne helyettes elégtételről, praexistentiáról, a világ végéről, testi feltámadásról. Nagyon erősen hangsúlyozza a személyes keresztyénséget és élő hitet, de a megtérést nem állítja központi döntésül oda, és az újjászületés csodáját nem emeli ki úgy, mint ahogy a pietizmus teszi. Az egyház életét nem a megtérésre való felhívásban látja, s megnyugszik

¹² Czeglédy Sándor: A „homiletika” problémája, in Révész Imre (szerk.): *Emlékkönyv Szentpéteri Kun Béla hetvenedik születésnapjára*. Debrecen, Debrecen Sz. Kir. Város és a Tiszántúli Református Egyházkerület, 1944, 123.

abban, hogy a látható egyház gyalomjában hívők és hitetlenek együvé gyűjtetnek s a különválasztás a dolgok végén, az ítéletben lesz. A kritérium kérdését magában az emberi szellemben találja meg, s úgy képzei el, hogy az öntudat a vallásos élményben saját lényé legbensőbb megrezdülését fedezi fel, s ezt a subjectív meggyőződést nevezte a Szentlélek belső bizonyoságtételének. Háborús idők, nagy egyéni szenvedések, az ifjúkori világlátás derűjének elborulása, egyéni szomjúság, a bizonyosság és a teljesség után meg-megmutatgatták ennek a theologiai felfogásnak a hibáit. Lelki alakulásom itt is inductive haladt.¹³

HATÁSTÖRTÉNET

Ravasz László teológiai életműve szempontjából is fordulópont az 1915-ben megjelent homiletika könyve, hiszen ezzel országos ismertségre tett szert. E mű írása közben jutott arra az elhatározásra 1915-ben, hogy egy olyan új folyóiratot alapít, amelynek a lelkipásztori munka irányítását tűzte ki céljául. Ravasz László így ír erről:

Még a háború alatt hozzáláttam, hogy a református lelkipásztor nemzedék ifjabb részét nagy leszámolásokra való felkészülésekre bírjam rá. Két tanítványommal, akkor már belső barátommal – Makkai Sándorral és Imre Lajossal – megalapítottuk *Az Út* című gyakorlati teológiai folyóiratot; mire a háború vége felé járt, már észrevétlenül kész volt az új program: az erdélyi egyházi élet átszervezése az élő hit, a missziói öntudat alapján, tudományosan kipróbált módszerekkel. [...] Elhatároztuk, hogy olyan lelkipásztori szaklapot adunk ki, amelyik szigorú tudományos alapon foglalkozik a lelkipásztori praxis, általában az építő egyházszolgálat kérdéseivel, de egészen gyakorlati céllal: mit és hogyan csinálj. Az egyházpolitikát a lapból kizárjuk; nem lesznek pártok, irányok, csak igazságok és elvek. Négy teológiai diszciplína területén mozgunk: ekkleziasztika, kultusz, igehirdetés, vallásos nevelés, intézményes és személyes lelkipásztorság. Az összeomló Közép-Európában és a vele együtt szétmálló monarchiában irtózatossá küzdelmek között (*Az Út*, [1915-ben] ezt a címet adtuk a lapnak) fenn tudtunk maradni, sőt virágozni az ország feldarabolásáig. Akkor a lap is megszűnt, hogy évek múlva a romániai magyar reformátusság egyházi lapja legyen.¹⁴

Ravasz László homiletika tankönyve ma is etalon. Megszületése, megjelenése, használata egyértelmű sikertörténet, mert teológiatörténeti mérőföldkő lett a magyar református teológiai munkák között.

¹³ Ravasz László: *Magamról*, Theologia önéletrajzokban I, Budapest, 1944, 31–32.

¹⁴ Uo., 32–33. Hasonlóan nyilatkozott Ravasz az 1960-ban lezárt későbbi önéletrésében is: uő.: *Emlékezéseim*, Budapest, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1992, 116.

Még ha 1948 után árnyékba is került Ravasz László egyházpolitikai megítélése, homiletika könyvének hatása akkor is jelen volt a hazai szakirodalomban.

Nekem különösen is szerencsém volt, mert debreceni homiletika tanáraink (Czeplédy Sándor, Pásztor János, id. Fekete Károly) azok közé tartoztak, akik Ravasz László munkásságát nem elhallgatták, hanem tanították, kötelező olvasmánnyá és vizsgaanyagá tették.

Az a szintézis, amit Ravasz László létrehozott a maga korában a liberális teológia korszakából indulva, de az építő teológiai irányból táplálkozva, sajátos úton vezette el őt az iige teológiájához.

Az iige teológiájának hatása sajátosan érintette Ravaszt, aki iskolás módon nem csatlakozott Barth teológiai irányzatához, de annak formáló, motiváló ereje alól sem vonta ki magát. Ravasznál ez élete kései igehirdetéseiben látszott a leginkább. Egyensúlyba került nála Isten Igéje és az ember szüksége. Ha ezt a szintézist meg tudjuk ma alkotni, akkor azt gondolom, hogy méltó utódai leszünk Ravasz Lászlónak. De addig még van bőven mit tanulnunk tőle.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- CZEGLÉDY Sándor: A „homiletika” problémája, in Révész Imre (szerk.): *Emlékkönyv Szentpéteri Kun Béla hetvenedik születésnapjára*, Debrecen, Debrecen Sz. Kir. Város és a Tiszántúli Református Egyházkerület, 1944, 112–130.
- CZEGLÉDY Sándor: *A prédikáció gyülekezetszerúsége*, Budapest, Pápai Református Theológiai Akadémia, 1938.
- íj. FEKETE Károly: Ravasz László és Makkai Sándor kapcsolata, in Dr. Szűcs Ferenc (szerk.): *Teológia a reménység örömeiben – Tanulmányok dr. Szahmáry Sándor tiszteletére*, Budapest, Református Zsinati Iroda Doktorok Kollégiumának Főtitkári Hivatala, 1999.
- MAKKAI Sándor: *Az erdélyi református egyházi irodalom 1850-től napjainkig*, Kolozsvár, Minerva, 1925.
- MAKKAI Sándor: *Élő gyülekezet*, Budapest, Református Egyetemes Konvent Sajtóosztálya 1948.
- PANNENBERG, Wolfhart: *Teológia és filozófia. A Két tudomány viszonya és közös története*, Budapest, L'Harmattan, 2009.
- RAVASZ László: *A gyülekezeti igehirdetés elmélete*, Pápa, Magyar Református Egyház, 1915.
- RAVASZ László: *Emlékezéseim*, Budapest, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1992.
- RAVASZ László: *Magamról*, Theologia önéletrajzokban 1, Budapest, 1944.
- SZETEY Szabolcs: *Adatok a magyar református prédikációs gyakorlat újraértékeléséhez 1783–1878 között*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan, 2016.

A PRÓFÉTAI IGEHIRDETÉS MODELLJE RAVASZ LÁSZLÓ HOMILETIKA KÖNYVÉBEN



KÁDÁR FERENC

Ravasz László a *Gyülekezeti igehirdetés elmélete. Homiletika* című, 1915-ben¹ megjelent korszakos művében több helyen is beszél az igehirdetés prófétai vonatkozásairól. Témánk szempontjából viszont két helyen találunk olyan fontos kijelentéseket, amelyek összefoglalása hasznos a homiletika mai művelőinek is.

Az első az igehirdetés-történetben található,² ahol a szentírási igehirdetések jellemvonásait foglalja össze. Kitüntetett figyelmet szentel a prófétaásgnak, prédikálásukban a keresztyén igehirdetés „nyitányát és előre vetett képét”³ látja. Forrásai e ponton – Gunkel és Herrmann művei mellett⁴ – attól a Paul Kleinertől⁵ valók, akitől maga személyesen is tanult Berlinben, ahol 1905–1906-ban ösztöndíjas diák volt. Kleinert a gyakorlati teológiában vezető tanára volt az ifjú Ravasznak, és különös hatást tett rá.⁶ Ezt írja róla: „Az ordinárius az öreg Paul Kleinert volt, de ő testestől–lelkestől az ótestamentumi prófétáknak, főképp Ézsaiásnak adta magát. Azt exegetálta, fordította, szavalta, élvezte; a gyakorlati teológiából egy kis finom homiletikát motyogott bele a bő gallérjába.”⁷

E hatások élénken éltek Ravaszban a *Homiletika* megírásakor is, olyan lelkesen és letisztultan foglalja össze a prófétai igehirdetés ismérveit: „a belső ihletés hatalma alatt, az igazság kényszerűségével, legszentebb élettapasztalásként”⁸

¹ Ravasz László: *A gyülekezeti igehirdetés elmélete. Homiletika*, Pápa, Magyar Református Egyház, 1915.

² Uo., I. rész: Az igehirdetés történetének főirányai, 4. § A prófétaásg, Jézus és Pál igehirdetése, 17skk.

³ Uo., 18.

⁴ Ravasz maga utal az irodalomjegyzékében – mások mellett – ezekre a szerzőkre. Vö. Ravasz László: *A gyülekezeti igehirdetés elmélete. Homiletika*, Pápa, Magyar Református Egyház, 1915, 17.

⁵ Paul Kleinert: *Die Propheten Israels in sozialer Beziehung*, Leipzig, 1905.

⁶ Kleinert hatásának is köszönhető az ekkleziasztika tantárgy megalapozása. Vö. Ravasz László: *Bevezetés a gyakorlati teológiába*, Kolozsvár, 1907, 89.

⁷ Ravasz László: *Emlékezéseim*, Budapest, A Magyarországi Református Egyház Zsinati Sajtóosztálya, 1992, 97.

⁸ Ravasz: *A gyülekezeti igehirdetés elmélete*, 19.

szól és hat ez a prédikálás. Más szavakkal: az igehirdetőnek „össze kell fornia a hirdetett igazsággal”.⁹ A folytatásban pedig leszögezi, hogy Jézus igehirdetése a legnemesebb értelemben prófétai volt, de ő abban több a prófétáknál, hogy nála nem időleges a kijelentés, hanem ő „az igét mint önmagát prédikálja”.¹⁰

A prófétai igehirdetés az apostolok szolgálatában is folytatódik, hiszen Pál a legnagyobb lelki ajándéknak a prófétálást tartja. Ravasz szerint „apostol és próféta közt nincs lényeges különbség, csak történeti: apostolok azok a próféták, akik közvetlenül Jézustól nyerték elhivatásukat”.¹¹ Ezekből arra a következtetésre lehet eljutni, hogy a prófétálás bibliai paradigmájának lényegét nemcsak az „Így szól az Úr!” – kijelentésben lehet összefoglalni, hanem Pál apostol igehirdetői hitvallásával is: „Hittem, azért szóltam” (Róm 4,13; vö. Zsolt 116,10).

A prófétai igehirdetés nem marad bibliai paradigma, hanem a keresztyén igehirdetés normájává és modelljévé válik Ravasz homiletikai rendszerében. Ezért tér vissza e témára az elvi homiletika II. részében.¹² Itt az igehirdetés alapelveiről ír, arról, hogy a prédikáció kultuszcselekmény, az istentisztelet megkerülhetetlen tényezője, ugyanakkor szónoki alkotás, tehát esztétikai és etikai mércével is mérendő, célja pedig az épülés. E gondolatok csúcsán szól az igehirdetésről, mint prófétaságról. Kijelenti, hogy „a prédikáció alapjellemonása a prófétaiság”,¹³ és vitatja A. Vinet és A. Bassermann nézetét, akik szerint az alapvető jellemző a tanítás vagy a misztikus élmény lenne.

Miért válik a prófétaság az igehirdetés modelljévé? Ravasz három szempontból indokol, először a prófétai személyiség, majd a tartalom, az ismeretközlés, végül pedig a befogadók, a gyülekezet szempontjából.

Mi jellemzi a prófétát, a prófétaságot? Először is személyes, élő kapcsolat, „benső életközösség”¹⁴ a kijelentést adó Istennel. Azután a látás. Közismert tény, hogy az Ószövetségben a próféta neve „néző”, „látó”. Ravasz így fogalmaz: a próféta „nem vitatkozik, nem cáfol, nem magyaráz, nem tanít, nem fejteget: egyszerűen rámutat a dolgokra; revelál, mert látásában a dolgok igazságokká lesznek, és az igazságok dolgokká”.¹⁵ És az is jellemző a prófétaságra, hogy nem elvont, nem elméleti, hanem nagyon is a valósághoz kötött, „mindenestül az életre szól”.¹⁶

⁹ Uo.

¹⁰ Uo., 20.

¹¹ Uo., 22.

¹² Uo., II. rész A gyülekezeti igehirdetés alapelvei, 240kk.; 21. § Az igehirdetés – prófétaság, 259–263.

¹³ Uo., 260.

¹⁴ Uo.

¹⁵ Uo., 261.

¹⁶ Uo.

A teljes átélés és odaadás, a teljes jelenlét Isten és az adott kor világában, ez jellemzi tehát a prófétát, a próféataságot, ezért kell mintává válnia az igehirdetés számára.

A következő pontban az átadandó tartalom és ismeret¹⁷ szempontjából állítja modellként elének a könyv a próféataságot. Ravasz az érthetőséget teszi itt a középpontba. Ezt írja:

nemcsak azt jelenti a próféataság, hogy világosan szóljon az igehirdető, hanem azt is, hogy úgy szóljon, hogy megértsék. A próféták tragikuma sohasem az volt, hogy nem értették meg az emberek – ez csak a professzorok tragikuma –, hanem az, hogy *nem akarták* megérteni. Amit a próféták mondtak koruknak, az nagyon egyszerű, világos, de nagyon kemény beszéd volt. Megértette azt mindenki, s éppen azért omlott ki annyi prófétavér, mert nagyon is megértették.¹⁸

Ilyen szempontból Ravasz „az emberiség legnagyobb katekhétáinak” nevezi a prófétákat, mert új ismereteket közöltek, vagy a régieket új megvilágításba állították.¹⁹

Végül a gyülekezet szempontjából is megindokolja, hogy miért lehet a próféataság az igehirdetés modelljévé. Használja a schleiermacheri kategóriákat, amikor „eszményi” és „tapasztalati” gyülekezetről beszél, és amikor az istentisztelet „ható” és „kifejező” jellegéről szól,²⁰ ugyanakkor sajátos eredményre jut. Szerinte: „az egyházi beszéd, mint próféataság, az eszményi gyülekezetet munkálja ugyan, de mindig a tapasztalati gyülekezeten keresztül.”²¹ Az igehirdetésnek az akaratra kell irányulnia, „a beszéd lélekezetés”. „A lelket csak vezeti, de nem kényszeríti. A próféta szabadságra számít és imperatívusai csupán erkölcsi kötelezés és nem fenyegető parancs. Önhatározásra akar bírni...”²² Az ige hirdetőjének Isten színe előtt állva, mondandóját az ige mérlegére helyezve kell szolgálatát végezni, nem azok ellen, hanem éppen azokért, akiknek szól.

¹⁷ Uo., 262. Ravasz „vallásos ismeretről” beszél.

¹⁸ Uo., 261.

¹⁹ Uo.

²⁰ Friedrich Schleiermacher: *Die praktische Theologie nach den Grundsätzen der evangelischen Kirche*, (Von J. Frerichs Hrsg.), Berlin, 1850, 70k. Schleiermacher szerint a protestáns ortodoxia tan-istentisztelete és a racionalizmus moralizáló és hasznos ismereteket közlő istentisztelete „ható” (wirksam) cselekmény. E felfogás szerint az istentisztelet pedagógiai és térítői munka, az empirikus gyülekezet hitének és ismeretének hiányait pótolja. Schleiermacher szerint viszont az istentiszteletet inkább „kiábrázoló” (darstellend) cselekménynek kell felfogni, amely nem a pedagógus, hanem a művész munkájához hasonlít. E felfogás szerint az istentisztelet *ünnep*, hiszen az ideális gyülekezet hittartalmának kifejezése történik benne. Schleiermacher elmélete hatást gyakorolt a modern (liberális) teológiára, és a 19–20. századi egyházi közgondolkodásra.

²¹ Ravasz: *A gyülekezeti igehirdetés elmélete*, 263.

²² Uo., 263.

Ha a későbbi korok, vagy akár a saját korunk homiletikai kérdésfelvetéseit nézzük, azt látjuk, hogy nem léptünk túl ezeken az alapproblémákon, gondolkunk csak az úgynevezett politikai igehirdetés vagy a lelkigondozói igehirdetés kérdésére.²³ Ravasz *Homiletikája* nemcsak a kérdésfelvetésben, hanem a válaszadásban is segítségünkre lehet gondolati frissességével, tiszta, igei látásával és gondolatébresztő megfogalmazásaival.²⁴

S van még valami, ami hitelesíti mindazt, amit e korszakos könyvben olvashatunk. Ez pedig Ravasz László életműve, későbbi előadásai, tanulmányai,²⁵ és különösen: egész igehirdetői öröksége. Ha a prófétai igehirdetésre ma példát keresünk, akkor fel kell lapoznunk Ravasz igehirdetéseit, ahogyan egy tanulmányában Boross Géza is tette.²⁶ Megtaláljuk ebben az örökségben az élő, közvetlen kapcsolatot Istennel és az adott kor emberével, az érthető, tiszta szót, a kemény beszédet, a felelősségre ébresztést és a lelkigondozói attitűdöt is. Megtaláljuk a „hittem, azért szóltam” hitelét.

Forgassuk hát Ravasz László *Homiletikáját*, s adjuk bátran ezt a könyvet a jövő prédikátorai kezébe is!

²³ Fekete Károly: A homiletika fő kérdései ma, *Theologiai Szemle*, XLVII., 2004/2, 72–80.

²⁴ Ravasz László frázisokról írt gondolatai ma is nagyon érvényesek. Bővebben értékeli Literáty Zoltán: Az igehirdetés éke és éktelensége I., *Református Egyház*, LIV., 2002/3, 57–59. és Az igehirdetés éke és éktelensége II., *Református Egyház* LIV. évf., 2002/4., 79–81.

²⁵ Vö. Ravasz László: Szónoklás és igehirdetés, in uő.: *Legyen világosság*, III., Budapest, Franklin Társulat, 1938, 137–160. Szép példáját látjuk annak, hogy évtizedek múlva hogyan köszönnek vissza az elvi homiletika eredményei, megfogalmazásai Ravasznál. Egy rövid idézet: „Mi Isten közvetlen megbízásából az Ő üzenetét hirdetjük azoknak, akiket az Ő Lelke összegyűjtött és elkészített. Az egyházi beszédnek épügy megvan a maga akusztikai, logikai, lélektani és értékelméleti teste, mint minden beszédnek, csak az Ige méltóságából következik az akusztikai test liturgiás szentsége, a logikai testnek profetikus dinamikája, a lélektani testnek az építés szempontjából való megítélése.” (Uo., 158–159.)

Egy másik példa: Ravasz László: Gyakorlati bibliamagyarázat, in Vasady Béla (szerk.): *Károlyi emlékkönyv*, Budapest, 1940, 240–256. Amit itt a prédikátorságról mond, teljes összhangban van azzal, amit 1915-ben a prófétaaságról vallott: „A bizonyoságtévő nem erőszakos, nem parancsol, a rábeszélést megveti, nem koldul és nem alkuszik: kijelent és megáll. A prédikátorság halálos hivatal; nem ad méltóságot, nem nyújt gazdagságot, felemészti az egész életet és sokszor megkívánja a vér piros pecsétjét is. Az Újtestamentum ugyanazon szóval fejezi ki a vértanúságot és a bizonyoságtételt, mert gyökerében a kettő egy: csak az az igazi bizonyoságtétel, amire rámegegy az élet. A lelkipásztor utolsó bizonyoságtétele: a halála.” (Uo., 252.)

²⁶ Boross Géza: Prófétai igehirdetés ma, *Református Egyház*, LI. évf., 1999/6, 129–132. A témával kapcsolatos további irodalomból: Bartha Zsolt: Ravasz László igehirdetéseinek profetikusi vonásai, *Református Egyház*, XLIX. évf., 1997/7–8, 165–166; Kádár Péter: „Nemzedékem prédikátora” – Ravasz László igehirdetéseinek szociális üzenete, *Confessio*, 2000/4, 85–102.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BARTHA Zsolt: Ravasz László igehirdetéseinek prófétikus vonásai, *Református Egyház*, XLIX. évf., 1997/7–8, 165–166.
- BOROSS Géza: Prófétai igehirdetés ma, *Református Egyház*, LI. évf., 1999/6. június, 129–132.
- FEKETE Károly: A homiletika fő kérdései ma, *Theologiai Szemle*, XLVII, 2004/2, 72–80.
- KÁDÁR Péter: „Nemzedékem prédikátora” – Ravasz László igehirdetéseinek szociális üzenete, *Confessio*, 2000/4, 85–102.
- KLEINERT, Paul: *Die Propheten Israels in sozialer Beziehung*, Leipzig, 1905.
- LITERÁTY Zoltán: Az igehirdetés éke és éktelensége I., *Református Egyház*, LIV. évf., 2002/3, 57–59. és Az igehirdetés éke és éktelensége II., *Református Egyház*, LIV. évf., 2002/4, 79–81.
- RAVASZ László: *A gyülekezeti igehirdetés elmélete. Homiletika*, Pápa, Magyar Református Egyház, 1915.
- RAVASZ László: *Bevezetés a gyakorlati theológiába*, Kolozsvár, 1907.
- RAVASZ László: *Emlékezéseim*, Budapest, A Magyarországi Református Egyház Zsinati Sajtóosztálya, 1992.
- RAVASZ László: Gyakorlati bibliamagyarázat, in Vasady Béla (szerk.): *Károlyi emlékkönyv*, Budapest, 1940.
- RAVASZ László: Szónoklás és igehirdetés, in uó.: *Legyen világosság* III, Budapest, Franklin Társulat, 1938,
- SCHLEIERMACHER, Friedrich: *Die praktische Theologie nach den Grundsätzen der evangelischen Kirche*, Von J. Frerichs (Hhrsg.), Berlin, 1850.

RAVASZ LÁSZLÓ HOMILETIKAI ELMÉLETÉNEK ÉS PRÉDIKÁCIÓS GYAKORLATÁNAK ÖSSZEVETÉSE



KUN MÁRIA

Mindig arra vágytam, hogy *homo unius libri* legyek, szerzője egyetlen olyan műnek, mely az egész életen át készül. De ez nem adatott meg nekem. Ahelyett, hogy egyetlen téma világgá szétfutó szárait szőttem volna mindent egybefoglaló rendszerré, minden nap egy apró kérdésre kellett külön feleletet adnom s tükörcserepekké széttördelnem nagy mondanivalómat: az *imago mundi*-t. Egyetlen óriási márvány faragása helyett ezer és ezer színes kavicsot kellett rakosgatnom. Megint egy marék mozaikkal jövök. [...]

Művem ajánlom azoknak a fiatal igehirdetőknek – prófétáknak, pásztoroknak és doktoroknak, – akik nem szégyenlik, hogy tanultak tőlem, s akik – büszkén vallom – még többre tanítottak engem. Köszönti a csúcsra siető gyönyörű sereget, aki a tetőről már elindult haza.¹

(*Alfa és Omega I.*, Előszó)

Amikor a homiletika kérdéskörével foglalkozunk jó rátekinteni arra az ajánlásra, amely rámutat Ravasz szándékára, hogy kiknek kíván segítséget nyújtani beszédeivel, írásaival – mindazoknak, akik tanulni vágnak, hogy minél jobban tudják végezni a rájuk bízott munkát. Ötvenévesen írta a felfelé törekvő nemzedéknek ezt, aki a csúcscról hazaindult. Még 43 évig hallathatta hangját, ha olykor ezt a hangot szerették volna is elhallgattatni vagy épp agyonhallgatni. Jó, hogy nem sikerült. Így mi ma is olvashatjuk munkáit, figyelhetjük gondolatait, azt a sok színes kavicsot, melyeket szavak formájában papírra vetett.

Amikor az igehirdetésről vagy a szónoki beszédről szólunk, óhatatlanul felmerül a kérdés, mit mond Ravasz a beszéd tulajdonságáról. Hiszen az nem csak az elhangzás pillanatában hat, bár nem csak a szónoklatnak van meg ez

¹ Ravasz László: Mi a prédikáció?, in uő.: *Alfa és Omega I.*, Budapest, Franklin Társulat, 1933, V–VI. (A korabeli helyesírás alapján idézve.)

a tulajdonsága: „Mikor elhangzik az utolsó szó, a beszédnek még nincs vége. Aztán kezdődik egy másik, elrejtett életformája, az, amit a beszéd hatásának nevezhetünk.”² Úgy gondolom, így száz év távlatában mindez megtörtént a gyülekezeti igehirdetés elméletének kérdésével is, hiszen, azzal hogy 1911 novemberétől 1914 augusztusáig írta, majd nyomdába került, kiadásával éppúgy kifejti hatását a késői utókorra is, mint ahogy a hallgatóság az elhangzott beszéd után tovább elmélkedik mindazon, amit hallott. Egy olyan műre emlékezünk, amely száz éve látható vagy láthatatlan módon jelen van sokak igehirdetési gyakorlatában. Gyakran nem is gondolva arra, honnan indult, hogyan vált szokássá, mintegy bűvópataként alakítja, formálja igehirdetésünket, hogy látványos vízeséssé duzzadva füleket, szemeket gyönyörködtessen, s az örökélet felé vezető úton egyenesse lépteinket. Emlékezünk arra, milyen módon gondolkodott Ravasz arról, mi a kimondott szó, az igehirdetés, az emberi beszéd tulajdonsága. Figyelembe véve az elméletben leírtakat, azt összevetve az elhangzott és leírt igehirdetésekkel, feltesszük a kérdést: felfedezhetjük-e benne azokat a kulcsfontosságú szerkezeti felépítményeket, amiket *Homiletikájában* megfogalmazott?

Feltehetjük a kérdést: az igehirdetés szerkezetére, felépítésére vonatkozóan mire helyezi a hangsúlyt Ravasz a *Homiletikában*, és hogyan tudja mindezt megvalósítani igehirdetéseiben. Néhány igehirdetésének elemzésén keresztül próbálok e kérdésre választ találni. Természetesen ahhoz, hogy jól értsük és lássuk hogyan valósult meg mindez a munkássága során, nem elég az igehirdetéseit nagyító alá venni, hiszen néhány igehirdetés elemzése csak szűk keresztmetszetet biztosít, mégis e módszer által kapott eredmény jól tükrözi, hogy amit Ravasz elméletben megfogalmazott, azt a gyakorlatban is megvalósította-e. Az úgynevezett hármas felosztás kapcsán – amit ő elágaztatásnak nevez – részletebben is kifejti miért fontos számára ez a kifejezés. Nemcsak *Homiletikájában* hangsúlyozza a tétel elágaztatásának fontosságát, hanem a gyakorlatban is jól alkalmazta, és „korai” igehirdetéseitől kezdve gyakorolta is ezt. Mielőtt ennek részleteit tárgyaljuk, itt kívánom megjegyezni, hogy én nem hallgathattam személyesen igehirdetéseit, hisz amikor az életemben mindez reflektorfénybe került, ő már búcsúzott az élettől. Teológus koromban még nem gondoltam, amikor a *Legyen Világosság* című gyűjteményes kötet a kezembe került, hogy ennél mélyebben is fogok foglalkozni munkásságával. A későbbiek folyamán nemcsak nyomtatott verzióban megjelent gondolatait olvashattam, hanem a levéltárakban megismerkedhettem kéziratos igehirdetéseivel is, majd néhány hangfelvételt is hallottam. Így meggyőződhettem arról, nem hangerejében volt varázsa annak,

² Uő.: Szónoklás és igehirdetés in uő.: *Legyen Világosság III. Beszédék, Írások*, Budapest, Franklin Társulat, 1938, 149.

amit és ahogyan hirdetett, mégis megvolt a maga varázsa, magával ragadó ereje, sodrása, ahogy egyik gondolatot a másik után kifejtette. „Elmondott igehirdetésének ereje szellemi intellektuális erő volt,”³ amint erről a jubileumi kötetben is olvashatunk.

Jó, hogy nem sikerült teológiai éve alatt eltántorítani az igehirdetői pályától azzal, ahogy Molnár Albert, a gyakorlati teológia professzora első prédikációjának elmondása után kijelentette: „Ravasz úrból nem lesz szónok, de azért tartson ki a teológia mellett, mert íróttal is lehet Igét hirdetni.”⁴

Ettől az első igehirdetéstől eljutott addig, hogy, mint írja: „Volt olyan év, amikor én százhatvanhétszer hirdettem az Igét prédikációban, bibliamagyarázatban, csendes órában, de ugyanebben az évben csak egynéhányszor hallottam lelkipásztortársaimat prédikálni.”⁵

Makkai 1941-ben 681 beszédet számolt meg, amelyekből 666 textushoz fűződött, 15 pedig elmélkedés volt, 185 ószövetségi és 481 újszövetségi Ige alapján.⁶ Ószövetségi textusokhoz inkább temetési igehirdetések alkalmával nyúlt. A ket-
tő közötti számarány a későbbiek során – az új kötetek megjelenésekor – nem sokat változott.

Jó, hogy önbizalmát az indulásakor kapott kritika nem törte össze – sőt kiváló szónokká, a szónoklattan és homiletika ismerőjévé és tanítómesterévé vált, szóban és íróttal egyaránt. A retorika tudományát ismerve rámutatott nemcsak az emberi beszéd és felépítése szabályaira, hanem a két beszéd az igehirdetés szempontjából fontos különbözőségeire is.

Mint írja:

az egyházi beszédnek éppúgy megvan a maga akusztikai, logikai, lélektani és értékel-
méleti teste, mint minden beszédnek, csak az Ige méltóságából következik az akusztikai test liturgikus szentsége, a logikai testnek profetikus dinamikája, a lélektani testnek az építés szempontjából való megítélése. Az igehirdetés is két értékelés viaskodása: a Sátán harcol benne Krisztussal, a Királlyal. Minden azon fordul meg, miként lehet a beszéd élettörvényeit az Ige törvényeinek alárendelni.⁷

³ Róna Judit (szerk.): *„Te csak hang vagy...” Ravasz László kéziratos prédikációi*, Budapest, Dunamelléki Református Egyházkerület – Pócsmegeyer–Leányfalui Református Egyházközség, 2007.

⁴ Ravasz László: *Emlékezéseim*, Budapest, Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1992, 73–74.

⁵ Uő.: *A prédikátor*, in uő.: *Isten Rostájában III.*, Budapest, Franklin Társulat, 1941, 492.

⁶ Makkai Sándor: Ravasz László igehirdetői útja, in Tavaszy Sándor és mtsai. (szerk.): *És lőn vilá-
gosság. Emlékkönyv Ravasz László hatvanadik életéve és dunamelléki püspökségének huszadik
évfordulója alkalmából*, Budapest, Franklin Társulat, 1941, 37.

⁷ Ravasz: *Szónoklás és igehirdetés*, 158–159.

Nem volt kérdés számára, hogy az igehirdetés tárgya nem más, mint Krisztus. Amikor a prédikációról beszél, akkor ezt még inkább hangsúlyozza: „A prédikációnak nincs más tárgya, csak a Krisztus. Lehet sok dolog érdekes, tanulságos, gyönyörködtető és hasznos: de egy a szükséges dolog”.⁸ Erről természetesen akkor sem feledkezhetünk meg, amikor az igehirdetéseket elemezzük, s megpróbáljuk követni azok szerkezeti elemeit.

Írásainak köszönhetően kibontakoznak előttünk munkásságának különböző korszakai.

Mielőtt konkrétan rátérnénk egy–egy igehirdetésére és annak elemzésére, néhány dolgot el kell mondanunk, amelyekből jól kirajzolódik igehirdetői arca. Munkáit ismerve tudjuk, hogy életének korai időszakában témapredikációkat is mondott, melyek nem kötődtek egy adott textushoz, illetve annak kibontásához. Ekkor még nem minden igehirdetésében dominált az a Krisztus-központúság, amit azután kulcsfontosságúnak tartott, hanem az ember volt előtérben. Azonban akkor is, amikor a lélektani–filozófiai jelleg dominált, ott volt az Ige, még akkor is, ha textus nélküli elmékedéseket is találhatunk ebből az időszakból. Ilyenek házasságkötési vagy temetési beszédeinél fordulnak elő.⁹ Ebből is láthatjuk, Ravasz ragaszkodott beszédeiben ahhoz, hogy a konkrét Igéből induljon ki. Még akkor is, ha eleinte, ahogy Makkai mondja: „csak kiindulópontot, alkalmat, átutaló lehetőséget nyújt arra nézve, hogy valláserkölcsei igazságait a hallgatók számára megragadóvá tegye.”¹⁰

Ezt az úgynevezett első korszakot, követte a második, amelyet így jellemezhetünk: „...az Ige által elmélyült, de önmagában mégis független szónok esztétikájának bélyege van”¹¹ rajta.¹² Ebben az időszakban sokat foglalkozik a szónoklattan kérdéseivel. Ez az időszak Makkai szerint kb. 1929-ig tart, a harmadik pedig 1941-ig. Ebben az évben jelent meg Makkai cikke, így a később elmondott igehirdetések nem szerepelnek benne. Vasady ezt az úgynevezett harmadik korszakát – éppúgy, mint az elsőt – kettéválasztja, és első szakaszát is korábbra, 1919-re teszi.

⁸ Uő.: *Mi a prédikáció*, 164.

⁹ Textus nélküli prédikációi:

Útban az élet csodái felé, in uő.: *Látások Könyve*, Kolozsvár, 1917, 294; A drágalátos Ampolna, uo., 304; Útrakészen, uo., 310; Hazatérés, uo., 310; A jöttet felsőbbsege, uo., 316; Valóság és költészet, uo., 329; Mosolygó, ifjú hős, uo., 331.

¹⁰ Makkai: Ravasz, 41.

¹¹ Uo., 19.

¹² Literáty fogalmazza: „a homiletikai és esztétikai kategóriákat [...] egymás ellen kijátszani nem lehet. [...] mivel haladási irányuk ellentétes [...] ezért a lehetőség adott kettejük találkozására.” Literáty Zoltán: Ravasz László prédikációesztétikája I., *Református Egyház*, LII. évf., 2000/7–8, 167. Ennek alapos elemzését adja Ravasz László Gadarai Párbaj című prédikációjának elemzésével. Lásd: Ravasz László prédikációesztétikája II., *Református Egyház*, LII. évf., 2000/9, 208–212.

Ravaszt úgy jellemzi, mint modern kálvinista ortodox teológust. Az 1932-es évtől az *Alfa és Omega* előszavának kifejezésére hivatkozva azt mondja: „Útban az Ige teológiája felé,”¹³ ahol az Ige, az igehirdetés elsőbbsége kap szerepet.

E rövid kitekintés után nézzük meg, hogy maga Ravasz mi mindent mond az igehirdetésekről. Amikor Homiletikában az igehirdetés kérdésével foglalkozik, azt láthatjuk, hogy definíciójából nem hiányzik a humor sem.

A prédikáció tárgya az ige, úgy amint az Istennek a gyülekezettel szemben való üdvakarátát egy adott esetben kifejezi. Ennek az üdvakarátának konkrét gondolatban való kifejezése a tétel. Miután azonban Istennek üdvakarátát a Szentírás gondolataival fejezzük ki, beszédünk tétele nem lehet más, mint ami a textus alapgondolatát is kifejezi, akár úgy, hogy a tétel foglaltatik benne a textusban, akár úgy, hogy a textus főgondolata foglaltatik benne a tételben. Ha textusból nem lehet témát kapni, nem jó a textus, ha a témához nem lehet textust találni, nem jó a téma, vagy pedig ami sokkal lehetségesebb mind a két esetben, tanulatlan a prédikátor.¹⁴

Amikor homiletikai munkásságával foglalkozunk, nem hallgathatjuk el, hogy nem csak 1915-ben foglalkozott ezzel a kérdéssel, bár már ekkor kifejtette elgondolásait az igehirdetéssel kapcsolatban, melyet természetesen folytatott életének egész ideje alatt. S nemcsak elmondott igehirdetések formájában, hanem újra és újra megfogalmazta, kiegészítette gondolatait a prédikáció témájáról, így Homiletikájának megírása után is születtek igehirdetésesei és előadásai ebben a kérdéskörben. Egyik rádiós igehirdetésében, melyet az 1Korinthus 2,1–6 alapján tartott (1929),¹⁵ a prédikáció alapkérdéseit elemezte. Arra a kérdésre, hogy mi a prédikáció, leszögezi, nem magunktól vesszük a bátorságot a prédikáláshoz, hanem „Isten bízott meg vele”.¹⁶ Ebből adódik tekintélye, és ez mutatja azt is, milyen nagy a prédikátor felelőssége. A prédikáció erejéről pedig kifejti, „hogy az Igét a Szent Lélek a maga eszközeül fogadja el, és a maga titkos céljait munkálja vele.”¹⁷

A prédikáció céljáról Homiletikájában is szólt: nem elég a prédikáció tárgyáról beszélnünk, nagyon fontos a cél meghatározása. Amint mondja:

az egyházi beszédnek *célja* van, amelyet el akar érni és *igazsága* van, amelynek alapján a célt el akarja érni. Természetes dolog, hogy minden egyházi beszédnek kell, hogy

¹³ Vasady Béla: A theologus Ravasz László, in Tavasz Sándor és mtsai (szerk.): *És lőn világosság*, 79.

¹⁴ Ravasz László: *A gyülekezeti igehirdetés elmélete, Homiletika*, Pápa, Magyar Református Egyház 1915, 391.

¹⁵ Uő.: *Mi a prédikáció*, 159.

¹⁶ Uo., 160.

¹⁷ Uo., 163.

legyen egy causalis vagy alapvető tétele, amely megállapítja a keresztyén életnek egyik vagy másik igazságát, mint szilárd fundamentumot, s egy másik finális tétellel, amelyik kifejezze, hogy mit akarok ezzel az igazsággal híveim gyülekezetében elérni.¹⁸

Az elméleti tételt a gyakorlatban úgy foglalta össze, hogy rámutat arra is, menyire Krisztus-központúnak kell lennie e beszédnek: „Mi tehát a prédikáció? Isten kijelentése, Isten teremtő és megváltó műve Krisztusban, az Igében, a Szentlélek által, hogy a ti hitetek ne emberek bölcsességén, hanem Istennek erején nyugodjék.”¹⁹

Húsz évvel később, 1935-ben is hangsúlyozta egyik előadásában, hogy minden beszédnek megvan a csúcса, s ez nem lehet más, mint a cél, amit a szónok el akar érni, mégpedig úgy, hogy a hallgatóság magatartását, hozzáállását megváltoztassa. Hiszen minden beszédnek van etikai többlettel rendelkező célja, s a szónok erről szeretné hallgatóit szavaival meggyőzni, ezért felszólít vagy parancsol. Véleménye szerint azért van olyan sok bizonytalan, eredménytelen beszéd, mert a szónok nem fogalmazza meg konkrétan, felszólító módban mondanivalójának célját. Egészen kategorikusan fogalmaz: „Nem beszéd az, amelyiknek nincs skopusa, s nem skopus az, amelyet nem lehet egy felszólító ítéletben kifejezni”.²⁰

Továbbá azt is hangsúlyozza, hogy nem elég felmutatni a célt, hanem annak elérése érdekében konkrét útmutatást kell adni a tétel megfogalmazásával, azaz konkrét parancsot kell adni. Bármennyire is idegenkedünk ettől a szótól, nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a szónak hatalma van. „Ravasz László [...] arra a következtetésre jut, hogy a retorika leghatásosabb eszköze az élőbeszédben van.”²¹ Valamint: „Az élő nyelv fontossága abban van, hogy az nem más, mint akaratelhatározó tényező.”²² Ez akkor is érvényes, ha ma egyre inkább azt tapasztaljuk, hogy sok esetben meggyengült, hiszen hiába van benne parancs vagy felszólítás, azt a hallgató semmibe veszi.

A tárgy és célmeghatározás után szól a beszéd elágaztatásáról. Amikor Ravasz e kérdéskört tárgyalja, nagyon kifejezően, képekben teszi, folyótorkolathoz, illetve fatönkhöz hasonlítva az elágaztatást.²³

¹⁸ Uő.: *A gyülekezeti igehirdetés elmélete*, 392.

¹⁹ Ravasz: *Mi a prédikáció*, 164.

²⁰ Ravasz László: A beszéd, mint műalkotás, in uő.: *Legyen Világosság III. Beszédtek, Írások*, Budapest, Franklin Társulat, 1938, 39.

²¹ Literáty Zoltán: Igihirdetés és retorika szintézise Ravasz László homiletikájában, in Horváth Erzsébet – Literáty Zoltán (szerk.): *Történelmet írunk, Tisztelgő kötet Ladányi Sándor 75. születésnapja alkalmából*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan, 2012, 242.

²² Uo., 247.

²³ Ravasz: *A gyülekezeti igehirdetés elmélete*, 397.

Három kiáltás című óévbúcsúztató igehirdetésében a vízzel kapcsolatos képeket használva a következőképpen fest igehirdetésének elágaztatása az 1János 2,17 alapján. Három kiáltás, mely emlékeztet az elmúlásra. Az első kiáltás: „lentről, a mélységből szakad fel, és annak ásitó öblei verik vissza tompa, lelket döngető dőrejét, így reszketteti meg a levegőt: Elmúlik, elmúlik.”²⁴

Igehirdetésének bevezetőjében azt mondja: „Sylvester est atyámfiak a régi fekete palló, mely a múlt és a jövő két partját köti egybe.”²⁵ Szavainak áramlásával szinte látjuk és halljuk a víz miként rohan tova, és érezzük a sodrással járó szellőt:

odalent a roppant mélység ölén halkán suhannak tova az elmúlás fekete vizének árjai, arcunkba lehelvén hideg, szívbénító párákat. Felettünk lomha fellegek úsznak, mint valami óriási, lusta ködmadarak; szárnyaik közül néha–néha egy–egy csillag nevet ki. Csak egy csillag és mégis mintha millió angyalszem égi biztatása mosolyogna benne.²⁶

A képes bevezetés után nem kevésbé képes tétel és elágaztatás következik. A szokásostól eltérő módon a harmadik elágaztatás, a harmadik kiáltás megnevezésével le is zárja igehirdetését: „jön egy új kiáltás, a harmadik, az eget, földet megrázó diadalkiáltás, az elsodró és kegyelmet hirdető kiáltás: Krisztus az élet!”²⁷ Ez azonban tekinthető összegző, lezáró gondolatnak is, hisz a harmadik elágaztatását már elkezdi azzal a gondolattal, hogy „az elmúlás nem egyéb, mint beépítés egy láthatatlan és dicsőségesebb teremtésbe, amelynek tengelye, értelme és célja – Isten az ő Krisztusában.”²⁸

Ebből az igehirdetéséből is világosan láthatjuk igehirdetéseinek logikus felépítését. Homiletikájában a logikai struktúrát dispoziciónak nevezi, és alatta azt a logikai menetet érti, amely szerint a gondolatanyag a tételben integrálódik és a kifejtésben differenciálódik.²⁹ A beszéd elágaztatását szemügyre veszi logikai és retorikai szempontból egyaránt.

Amikor a felosztást a főtételeben egységessé tett anyagnak az elrendezéseként említi,³⁰ akkor arra is felhívja a figyelmet, hogy szerinte a homiletikában nem lehet felosztásról beszélni, mert a felosztás logikuma az, hogy a fogalmakat

²⁴ Uő.: *Három kiáltás*, in uő.: *Orgonazúgás*, Budapest, Studium, 1927, 122.

²⁵ Uo.

²⁶ Uo., 122.

²⁷ Uo., 127.

²⁸ Uo., 125.

²⁹ Ravasz: *A gyülekezeti igehirdetés elmélete*, 397.

³⁰ Uo., 398.

minden lehetséges alakzatokban pontos és kimerítő módon rendszerezze.³¹ Az elágaztatást azért tartja megfelelőbbnek, mert ennek az a természete, hogy a fogalom jelentését egy cél irányában új tényezők hozzáadásával teljesen kimeríti.³² Amint ezt a Három kiáltásban is láttuk, teljesen körbejárja a témát, s amit lehet, elmond róla. A múlandóságból eljut a kiteljesedésig, hiszen van, ami megmarad: Istennek ígéje, amit bele lehet kiáltani a világba. Mert Krisztus jelenti számunkra az életet.

Jól példázza ezt a *Jótett értéke*³³ című igehirdetése is a Máté 6,16–20 alapján. Bevezetésében emlékeztet az előző heti reformációünnepre, s a szertehangzó üzenetre: „kegyelemből hit által igazulunk meg.”³⁴ Szól továbbá két téves gondolatról: hibás a nézet, amikor az ember feleslegesnek tartja a jó cselekedeteket, és az is téves útra visz, ha valaki úgy gondolja, hitre jutásával elért arra a magasságokra, hogy csak jót tud cselekedni. Így érkezik el főtételéhez „a jócselekedetek igazi értékeit az evangéliumi keresztyénség tanítja a legtisztábban.”³⁵ A fa képeire figyelve azt mondhatjuk: ez a fa törzse, amelyet három ágra bont tovább. A három elágaztatás segít ennek megértésében. A jócselekedet értéke Isten kiválasztásán alapszik. Ezért a kiválasztásért hálaáldozatot mutat be az ember. Ehhez rendeli hozzá azokat a gondolatokat, amelyek a jócselekedetek alapját adják, ami Istentől indul ki. Isten ment az ember után, Isten a saját Fiát adta, ez volt a tökéletes elégtétel. Ezekből további elágazások, majd rügyek jönnek, amelyeket egyes szám első személyben fogalmaz Ravasz László: hol voltam, amikor utánam kellett nyúlnia, milyen állapotban voltam, mit kaptam tőle ingyen, s mit adhatok cserébe én? „Cserébe nem adhatok semmit, csak bő imádságot, olyat, amit ajkam mond el olyat, amit csak a lelkem érez, s végül olyat, amit jócselekedetekben megtestesíthetek.”³⁶ Az imádsághoz érkezve kinyílnak a rügyek, az imádság nem hivalkodó, nem emberek dicséretére számít, hanem hálából fakad, és gyümölcsöket terem. Itt megnyilvánul az is, hogy mennyire szemléletesen beszél Ravasz: „Én úgy képzelem, hogy mikor a fák tavasszal virágoznak vagy ősszel gyümölcsük terhét hordozzák, alázatos, néma, boldog vallomást tesznek a gazdának, aki őket ültette, oltotta, termékennyé és nemessé tette: köszönjük neked, hogy vagyunk, köszönjük, hogy te a mienk vagy!”³⁷

³¹ Uo., 402.

³² Uo.

³³ Ravasz László: A jótett értéke, in uő.: *Tudom, kinek hittem. Beszéddek, cikkek, prédikációk*, Budapest–Tahitótfalu, Studium, 1927, 273.

³⁴ Uo., 273.

³⁵ Uo., 274.

³⁶ Uo., 275.

³⁷ Uo.

A másik főág, hogy a jócselekedet nekünk magunknak szól, rólunk szól. További ágaztatása pedig: ígéreteinek örökösei vagyunk, kegyelembe fogadottak, az üdvösség részesei. Ravasz tovább folytatja a fa képét: „A fa, ha öntudata volna, tűnődhetnék arról, hogy vajjon nemes-e vagy nem? Éppen úgy, mint ahogy a kertész sohasem biztos fájának nemessége felől, míg a gyümölcs megterem és fűszeres illata betölti a fa lombjait, éppúgy, mint az ízlelő lelkét, nem lehet kétség aziránt, hogy a fa nemes, valaha beoltatott, s a beoltás megfogamzott.”³⁸

Az üzenet ismételten Istentől jön, s a jótett, az üdvösség következmény, az ágaztatás további része ennek az ágnak a levélzete: a jóság és a hit kapcsolatából adódóan, amire figyelni kell, nem elég a jóság nélküli hit, nem elég a jóság hit nélkül, a hit szüli a jóságot.

Így érkezik el a harmadik főághoz: „A jótett az igazi igehirdető.”³⁹ További ágaztatásából válik nyilvánvalóvá, ezért terjedt el a keresztyénység, s az változtatja meg az embereket, hogy Krisztus él az övéiben, s szembesít azzal, hogyan él bennünk. Így jut el a rügyekig, levelekig, hogy milyen módon formálta át Isten régi életem, s mit tett érettem, milyen ő és milyen vagyok én. Míg teljes lombkoronában áll előttünk a fa, s következik a befejezés: Krisztus példája „nem betölthetetlen esemény, hanem olyan, mint a makknak a cser, amelyről aláhullott, s amelyet megismétel. Olyan tanító, aki úgy bontja lelkem szirmait, mint a nap a liliomok kelyhét, és úgy nevel, mint a tavasz felszökkenő kalászt.”⁴⁰

Az elágaztatás kérdésének logikai szempontú összefoglalásáról elmondhatjuk, fontosnak tartja, hogy a tétel az ágtételeket mind egységbe foglalja, valamint azt, hogy az ágtételek a témát teljesen kimerítsék, s nem szabad megfélekedezni arról sem, hogy az ágtételek egyenrangúak, koordináltak és egymást kizárók legyenek.⁴¹

Frappáns gondolatai nem nélkülözik a csípős megjegyzéseket sem. A logikai követelményekről szólva elmondja, hogy a logikus beszéd még nem szónoki beszéd, éppúgy, mint ahogy az okos ember még nem próféta.⁴²

Igehirdetéseinek szerkezetében megfigyelhetjük, hogy valóban egy főgondolatot visz végig, amely szerinte elsősorban ítélet. Mindegyiknek van címe, amelyet nyilván nagyon lényegesnek tart. Ezt abból is láthatjuk, hogy igehirdetéseinek nyilvántartása cím szerint történik, alig van olyan kiadás, amelyik textuáriumot is közöl.

³⁸ Uo., 276.

³⁹ Uo., 277.

⁴⁰ Uo., 282.

⁴¹ Uo., 403.

⁴² Uo.

A tétellel kapcsolatban továbbá hangsúlyozza, hogy az nem azonos sem a címmel, sem a textussal. Arra nézve, hogy a tétel hogyan viszonyul ez utóbbihoz, e századokon keresztül tartó probléma megoldásához a következőt javasolja: „beszédünk tétele nem lehet más, mint ami a textus alap gondolatát is kifejezi, akár úgy, hogy a tétel foglaltatik benne a textusban, akár úgy, hogy a textus fő gondolata foglaltatik benne a tételben.”⁴³ Mint már említettem, hangsúlyozza, hogy a tételt nem szabad összetéveszteni a címmel sem, amint azt felületes olvasó könnyen megteheti – de akkor célt téveszt. Hogy miért, az kitűnik abból a gondolatmenetéből, amely arra utal, hogy a tétel epigrammaszerű megfogalmazása mellett kiemelendő: nem a tételt kell megjegyezniük a gyülekezet tagjainak, hanem a prédikáció célját kell megvalósítaniuk életükben. Nem elég az alapvető igazságot tudni, meg kell mutatni azt is, hogy mit jelent ez a gyülekezet életére nézve.

A tételre nézve többször is hangsúlyozza – mint már korábban is említettem – hogy lennie kell egy *causalis* és egy *finalis* tételnek. Ha megvan a cél, következhet az elágaztatás, ami után még beszél a bevezetésről, melyet szerinte csak akkor készíthetünk el, amikor már tudjuk, mit szeretnénk elérni. Szerinte „először a tétel van meg, azután az elágazás, csak ha mindezzel készen vagyunk, akkor fogunk hozzá a beszéd bevezetéséhez”⁴⁴

Igehirdetéseit elég átlapozni, azonnal szembetűnő azok tagolása. Többnyire jól elkülönítetten, római számokkal jelöli az új gondolatok kifejtését, amelyet a bevezetés záró mondatában megfogalmaz: „Ezt a kérdést veti fel és illeszti bele a mi lelki életünkbe alapigénk is, amely beszél az erő szükségéről, az erő forrásáról és az erő felhasználásáról.”⁴⁵ Éppúgy a következő felosztást, melyet szintén a bevezetés záró mondatában említ: „Három oldalról mutatja be az igazi pásztort: 1. a földi dolgokkal, 2. az emberekkel, 3. az Úrral való vonatkozásban.”⁴⁶

Ha egy másik kötetét nézzük, ugyanúgy felfedezzük a tagolást: „Foglalkozunk ezzel a kérdéssel három szempontból: mi az ifjúság, milyen világban él az ifjúság, Jézus és az ifjú ember. Hogy jobban megjegyezzük, vegyük ezt a hármas felosztást: a Holnap, a Ma, az Örökkévalóság.”⁴⁷

Kézírtas igehirdetéseiben éppúgy fontos a felosztás és az elágaztatás. Az *élet feladat* című, Jónás próféta könyve alapján mondott igehirdetésének bevezetésében rámutat annak keletkezésére, és arra, hogy mindannak ellenére, hogy

⁴³ Uo., 391.

⁴⁴ Ravasz: *A gyülekezeti igehirdetés elmélete*, 417.

⁴⁵ Uő.: Az erő, in uő.: *Hit és Engedelmesség*, Budapest, 1937, 179.

⁴⁶ Uő.: Az igazi pásztor, in uő.: *Korbán I.*, Budapest, Franklin Társulat, 1943, 242.

⁴⁷ Uő.: Az ifjúság, in uő.: *Alfa és Omega I.*, Budapest, Franklin Társulat, 1933, 232.

„legalább két és félezer évvel ezelőtt írták,⁴⁸ modern könyv. Ezeken a gondolatokon keresztül jut el a fő tétel: „az élet föladata, a legnagyobb lecke, amit maga az Isten ad föl nekünk”.⁴⁹ Ennek az elágaztatása, hármas tagolása rámutat arra, hogy különböző módon reagálunk feladatainkra. Van, aki elmenekül előle, van, aki fut utána, s vannak, akik elfogadják, s megoldásra törekednek. Itt a vágy is megfogalmazódik, az lenne a jó, ha az utóbbihoz tartoznánk. A tételek további ágaztatását fedezhetjük fel, amikor arról szól, hogy a próféta számára túl nagy a feladat: meghaladta erejét, veszéllyel járt, nem kereste, de „rázuhant, mint egy rettentő sorscsapás,⁵⁰ ami elől el akart menekülni. További kifejtés, ágaztatás során rámutat, milyen gyakran reagálunk úgy a feladatra, mint a próféta, felmentjük magunkat. De lehet menekülési kísérlet, mint mondja, az álmodozás, a hazugságok és illúziók világa, és lehet betegségbe vagy mámorba menekülni, sőt egészen tragikusra is fordulhat: „a legszomorúbb csoportja az élet elől menekülőknél az öngyilkosok csoportja”.⁵¹

A második gondolat továbbágaztatásához érkező Ravasz azt veszi szemügyre, hogyan válik a tenni akarás, a futás az élet után szintén menekülési kísérletté Jónás esetében. Legyünk túl a feladaton, „vessen el Ninive, csak neki legyen igaza.”⁵² A további ágaztatásnak része az isteni egyensúly kérdése éppúgy, mint a gazdasági rend, a magatartásbeli hibák sorra vétele, egészen a sértődöttségig. S ha valami nem az ember szájíze szerint történik, Jónással együtt kimondja: „méltán haragszom mindhalálig”.⁵³ Nem lehet megállni itt, el kell jutni a kegyelemig, ami a harmadik mód és egyedül ez oldja meg a kérdést. Természetesen ennek is megtörténik a további elágaztatása: mit jelent mindez a számunkra? S ez a gondolat adja a befejező mondatot is: „Elég néked az én kegyelemem”.⁵⁴

Ravasz *A mi igazi otthonunk* című igehirdetésében nem három, hanem két római számmal választja el fő gondolatait. Bevezető szavai után, amelyben rámutat milyen sok embernek nincs otthona, megfogalmazza fő tételét: nekünk van „igazi otthonunk”.⁵⁵ A prédikáció első részében (I.) arra kérdez rá, hol van a mi otthonunk. További ágaztatása arra vonatkozik, hogy a családi tűzhely mindenki számára otthon-e. A további ágaztatásban rámutat: nem szabad

⁴⁸ Uő.: Az élet feladat, in Róna Judit (szerk.): *„Te csak hang vagy...” Ravasz László kéziratos prédikációi*, Budapest, Dunamelléki Református Egyházkerület – Pócsmegyer–Leányfalui Református Egyházközség, 2007, 48.

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ Uo.

⁵¹ Uo., 51.

⁵² Uo.

⁵³ Uo., 52.

⁵⁴ Uo., 54.

⁵⁵ Ravasz László: *A mi igazi otthonunk*, in uő.: *Látások Könyve*, Kolozsvár, 1917, 236.

megfeledeznünk arról, hogy ezen a földön „mi jövevények és zsellérek vagyunk”. Igazi otthonunkká akkor válik, ha nem megyünk el igazi otthonunk, a templom ajtaja mellett, hanem megtaláljuk Istent és Jézus Krisztuson keresztül a mi igazi otthonunkat. Második nagy egységében az igazi otthon házirendjéről beszél a Szentlélek általi épülésre mutatva rá. Mindezekből azt is láthatjuk, nemcsak az elágaztatás a fontos, hanem az is, hogy a „homiletikai műalkotás mindig egy életigazságot plántál el, ami azt jelenti, hogy az érték felvételére, átélésére bír rá”.⁵⁶

A tagolás római számokkal való jelölése mellett találkozunk a csillaggal történető elkülönítéssel is, amely az új gondolattal kezdődő sor fölött helyezkedik el.

Nem az a hangsúlyos, hogy a beszéd tételének elágaztatását milyen módon választja el egymástól, például a *Csodálatos csodavárás* című igehirdetésében⁵⁷ három csillag van a gondolatok között. Újévkor elhangzott igehirdetésében – *Mi Atyánk, ki vagy a mennyekben* – azonban egyik megszokott jelét sem láthatjuk a hármasság elágaztatásnak, viszont három kérdés formájában egyértelművé teszi a hármasság tagolást.⁵⁸

Ugyanezt láthatjuk az 1922-ben elhangzott a *Küzdő Jézus* címet kapott igehirdetésében, melyet gyorsírással jegyeztek le, nem saját kezűleg írta le, így a tagolás is másként történhetett. Ugyanakkor a *Homiletikájában* megfogalmazott hármasság elágaztatás egyértelművé válik: „Kiért küzd? Ki ellen küzd? Ki a szövetségese? – Erre a három kérdésre feleljünk.”⁵⁹

Mint már láthattuk, korábbi igehirdetéseiben éppúgy, mint negyed századdal később, nem minden esetben tagolja római számokkal a gondolatokat, de a felosztás így is nyilvánvaló. Nézzük egy 1941-es igehirdetését, melynek címe: *Birkózás a sorssal*. Jákob birkózása a kiinduló pont, majd az első tanításban arra hívja fel a figyelmet, Isten felismeréséhez csak egy lépés szükséges. Azután ezt hangsúlyozza: „A másik sokkal nagyobb és felségesebb felfedezés arra vonatkozik; milyen ez a sorsban megjelenő Isten”,⁶⁰ akit Krisztusban ismerhetek meg. Bár a bevezetés végén azt állítja, hogy alapigénk a tusában két csodálatos kijelentésre tanít, mégis háromról szól: „A harmadik tanítás: Krisztussal minden az enyém.”⁶¹

Leggyakoribb a hármasság tagolás, ez azonban nem jelenti azt, hogy kizárólag ilyen találunk. Ritkábban bár, de előfordul, hogy egy vagy két fő gondolat kerül csupán felszínre. Ilyen például *Az öregség művészete*,⁶² ahol a bevezető gondola-

⁵⁶ Ravasz: *A gyülekezeti igehirdetés elmélete*, 392.

⁵⁷ Uő.: *Csodálatos csodavárás*, in uő.: *Látások Könyve*, Kolozsvár, 1917, 150.

⁵⁸ Uő.: *Mi Atyánk, ki vagy a mennyekben*, in uő.: *Látások Könyve*, Kolozsvár, 1917, 172.

⁵⁹ Uő.: *A küzdő Jézus*, in uő.: *Orgonazúgás*, Budapest, Studium, 1927, 128.

⁶⁰ Uő.: Ravasz László: *Birkózás a sorssal*, in uő.: *Korbán I.*, Budapest, Franklin Társulat, 1943, 135.

⁶¹ Uő., 136.

⁶² Uő.: *Az öregség művészete*, in uő.: *Hit és Engedelmisség*, Kolozsvár, Minerva, 1937, 87.

tok után először az öregedés testi tapasztalásáról beszél, második pontként pedig az öregkor áldásaira fókuszál. Így tesz egy másik igehirdetésében is, ahol azt mondja, hogy Istennek „a velünk szemben támasztott igényéről akarok beszélni, és elmondani ennek az igénynek a jogcímét és a kielégülését”.⁶³

Olyan igehirdetésével is találkozunk, ahol megfogalmazza: „Három igénye van az életnek: lehessen élni, legyen érdemes élni, öröm legyen élni.”⁶⁴ Ezután római négyes alatt beszél arról, hogy Isten az élet.

Amikor Ravasz ezt a kérdéskört tárgyalja, akkor sem nélkülözi a szemléletes képes beszéd használatát.⁶⁵ Az egyházi beszédről beszélve, azt egyrészt műalkotásnak nevezi, másrészt hangsúlyozza, hogy az bevezetés nélkül is megállja a helyét, vagyis kész van. Mégis fontosnak tartja, hiszen ahogy valaki elkészít vagy megvásárol egy festményt, igyekszik azt bekereteztetni, pedig az alkotás ezek nélkül is készen van, mégis szükséges, hogy az „önmagukban befejezett műalkotásokat közvetítse valami a szemlélővel, és erre valók a kép kerete és beállítása, a szobor talapzata és környezete, az operák nyitánya”.⁶⁶

Az *Ő előbb szeretett minket* című igehirdetésének bevezetésében megfogalmazza mindazt, amire az ige és a cím egyaránt utal. Szerinte ez a legcsodálatosabb dolog a világon: „Testvéreim, szent és boldog pillanat lehetett az, midőn a felolvasott ígét először érezte meg valaki és remegő kézzel egy száraz pálmalevélre leírta. A csillagok elhalványodhatnak, de ez az írás örökre ragyogni fog. „Szeressük Öt, mert Ő előbb szeretett minket...”⁶⁷ Ezután emlékeztet a gyermekkorra, majd a szerelem időszakára, és csak aztán hangzik a felszólítás, hogy szeressük azt, aki előbb szeretett minket. Máskor egy–egy történettel, regényrészlettel indít, azáltal emlékeztet és gondolkodtat el bennünket:

Gárdonyi írja egyik regényében, kétféle emberfaj él a földön egymással egybekeveredtetten. Az egyik, mintha napvilágnál teremtette volna az Isten, mindig napsugarat hordoz a lelkében. A másik, mintha a föld mélye lehelte volna ki, örök árnyék ül a lelkén. Egyiknek az az örök kérdése, mit kaphatok, a másiknak, mit adhatok. Azok az emberek, akik szeretnek adni, üdítő, mosolyt keltő hatást gyakorolnak.⁶⁸

⁶³ Uő.: Isten igénye velünk szemben, in uő.: *Hit és Engedelmesség*, Kolozsvár, Minerva, 1937, 185.

⁶⁴ Uő.: Én vagyok az élet, in uő.: *Hit és Engedelmesség*, Kolozsvár, Minerva, 1937, 46.

⁶⁵ Találón olvashatjuk Literátynál: „Ravasz a gondolat (tartalom, mit) és a kifejezés (forma, hogyan) elsőrendűségét, egymásra utaltságát, komplementaritását fogalmazza meg.” Literáty Zoltán: Az igehirdetés éke és éktelensége I., *Református Egyház*, LIV. évf., 2002/3, 58; és Az igehirdetés éke és éktelensége II., *Református Egyház*, LIV. évf., 2002/4, 79–81.

⁶⁶ Ravasz: *A gyülekezeti igehirdetés elmélete*, 413.

⁶⁷ Uő.: Ő előbb szeretett minket, in uő.: *A Táborhegy ormán*, Kolozsvár, 1928, 291.

⁶⁸ Uő.: Jézus kér, in uő.: *Hit és Engedelmesség*, Kolozsvár, Minerva, 1937, 151.

Előfordul, hogy a bevezetésben előbb rácsodálkodik arra, milyen gyorsan terjed a keresztyénség, majd megfogalmazza, miről fog szólni az igehirdetés. Azt vizsgálja „hogyan miképpen biztosította a keresztyénség csodálatos győzelmét a tény, hogy Jézus a világ orvosa. Ehhez képest beszélnünk kell először a betegségről, azután a gyógyításról, végül az ő isteni terapiájáról.”⁶⁹ Megvan a tétele, s ezután következik az elágaztatás, a hármass felosztás.

A bevezetés hangolja egymásra az üzenet közvetítőjét és a hallgatóságot. A bevezetés célkitűzései közé tartozik, hogy a „hallgatóságunk osztozkodjék velünk a textusról és a témáról alkotott nézetünkben.”⁷⁰

Hogyan jelenik meg mindez késői írásaiban? Amint a tétel megfogalmazásából is kitűnik, rendkívül színes, akár azonnal filmre lehetne venni, hisz az eseményeket mintha filmvászonon látnánk, úgy peregnek előttünk.⁷¹

A cím figyelemfelkeltő: utolsó felvonás, de nem egy színi előadásban, hanem az élet színpadán. Nincs olyan ember, aki ne tudná, egyszer szembesülni kell azzal, mi van a halál után, be kell lépni egy kapun, és nagy kérdés, mi van ezután. Elágaztatás: a halál kapuján. Útra kell kelni a halál kapuján. Az emberek mennek át a Halál kapuján, két ág, jobbra, balra két-két kapu nyílik.⁷² A következő ág, újabb információ: itt kell átadni a belépőjegyet „átadni a titokpostát,”⁷³ amely alapján két részre oszlik a megérkezettek sokasága. Ezután tovább bontakozik a jelenet. A szereplők arcára esik a tekintetünk: „akik jobb felől állnak, az arcuk fénylő, sok rajta a belső világosság, pedig láthatóan remegnek. A bal felől állók arca sötét, pedig vidámságot tettet.”⁷⁴ Újabb elágaztatás, amely már megfelel az ágakon megjelenő rügyeknek: a tízezer angyal harsonájának megszólalása, mely Krisztus megjelenését adja hírül, akinek a trónusán feltárulnak a titkok. Ezután felhangzik a kérdés, virágba borulva lombkorona kerül a fákra: „Láttad-e Jézust az emberek, a dolgok, a kötelességek, az alkalmak megett?”⁷⁵ Másként határozza meg a bűnt is, nem sorolja fel, miket szoktunk elkövetni, hanem egyszerűen definiálja: „bűn is csak egy van: nem Jézuson át függeni össze Istennel, az emberekkel, a világgal.”⁷⁶ Így a titokpostát hordozva nem a félelmek világába

⁶⁹ Uő.: Jézus az orvos, in uő.: *A Táborhegy ormán*, Kolozsvár, 1928, 194.

⁷⁰ Uő.: *A gyülekezeti igehirdetés elmélete*, 413.

⁷¹ Ravasz László: Az utolsó felvonás – evangéliumi film, in Róna Judit (szerk.): *„Te csak hang vagy...” Ravasz László kéziratos prédikációi*, Budapest, Dunamelléki Református Egyházkerület – Pócsmegyer–Leányfalui Református Egyházközség, 2007, 55.

⁷² Ravasz: Az utolsó felvonás, 56.

⁷³ Uo.

⁷⁴ Uo.

⁷⁵ Uo.

⁷⁶ Uo., 57.

érkezünk, hanem felismerhetjük az evangéliumi örömhírt: „Az Ige testté lett.”⁷⁷ S ha a követekre hallgatva családi neveléstől kezdve a konfirmációig, a gyülekezeti alkalmakon át Jézus megszólító szaváig eljutva lecserélik a titoklevelet egy fehér kövecskére a függöny legördülése előtt, és elhangzik a biztató szó: így kiválasztottan már félelem nélkül lehet a Bíró elé állni.⁷⁸

Igehirdetéseinek befejezéséről is szólnunk kell néhány szót. Ravasz hangsúlyozza, hogy a befejezésnek olyannak kell lennie, hogy arra lehessen áment mondani. Nézzünk erre néhány példát:

tükör, szerszám és zarándok, ez a református hívő hármas képe. Mint tükör, az Isten dicsőségét sugározza vissza, mint szerszám, alázatosan Isten akaratát szolgálja, és mint zarándok, e dicsőség országa felé tart, mígnem megérkezik. Most látjuk, hogy milyen a kálvinista hívő. Elmondhatjuk-e magunkról, hogy mi igazán kálvinisták vagyunk? Én azt hiszem, hogy nem. De megtehetünk mindent arra, hogy igazán kálvinisták legyünk. Megtehetjük azzal, hogy tükörré, szerszámmá és zarándokká válunk. Amint ezt megkezdjük, egyszerre tapasztalni fogjuk, hogy nem mi, hanem maga Isten tesz minket dicsőségének tükörévé, akaratának szerszámává, láthatatlan világának zarándokává.⁷⁹

Mindenki áment tud rá mondani. Mindenki átérzi, hogy önmagától nem tud helyesen, keresztyén módon élni, de mindent meg akar tenni ezért – és arra mond igent, hogy élete Isten dicsőségének tükre legyen.

Nézzünk egy másik példát is. A *Fel a hegyre* címet viselő igehirdetésében Ábrahám és Izsák példáján keresztül mutatja fel Isten mindenhatósága mellett gondviselő szeretetét. A Mórija-hegyén keresztül a Golgotán át vezet el a Gondviselés-hegyéig:

nem neked kell megmondanod, mit cselekedjék az Úr, ő tudja azt egyedül és tökéletesen. Nem tartozik számot adni, miért cselekedte ezt vagy azt – az Ő gondolatai nem a te gondolataid; reád csak egy dolog tartozik: hinni az ígéreteknek és engedelmeskedni a parancsolatnak. Ha megöl, ha porrá éget, akkor is Ő az én Atyám, aki kihoz a tüzes kemencéből, hamvaimat feltámasztja, bűneimet megbocsátja, s az Ő szerzte boldog üdvösségnek részesévé tesz. Jehova-jire! Az Úr megmutatja önmagát! Ámen, úgy legyen.⁸⁰

⁷⁷ Uo., 58.

⁷⁸ Uo.

⁷⁹ Ravasz László: Az Isten szuverenitása, in uő.: *A Táborhegy ormán*, Kolozsvár, 1928, 253–254.

⁸⁰ Uő.: *Fel a hegyre*, in uő.: *Korbán I.*, Budapest, Franklin Társulat, 1943, 201.

Az *Egy lap Isten képeskönyvéből* című, Márk evangéliuma (Mk 4, 26–29) alapján írt igehirdetése Istent mint tanítómestert állítja elénk, aki a legnagyobb tud szemléltetni. Ebben az esetben az igehirdetés szerkezeti felépítése nem követhető jól nyomon. A tagolás itt is megtalálható, de ezt kiemelten csak a második tanításnál jegyzi meg: „Második tanítása ennek a kitépett lapnak Isten képeskönyvében az, hogy aki magának vet, másnak is vet”.⁸¹ Ez a gondolata, megtalálható a *Vetés és aratás*⁸² című igehirdetésében, ahol kiderül, hogy Ravasz mennyire fontosnak tartja, hogy a magvető nem csak a maga számára termeli meg a gabonát, mert nem csak a saját szükségleteire gondol. Természetesen felfedezhető az első tétele is, amely arról szól, milyen a szántóvető élete, és szembesít a kérdéssel: milyen a mi életünk? A harmadik gondolatát így indítja: „Ismét más szépség derül ki. Az ember beveti a magot a földbe és alszik és fölkel éjjel és nappal, a mag pedig kihajt és felnő.”⁸³ Ebben a titokzatosságra, a csodálatosra hívja fel a figyelmet, amit már annyira megszoktunk, hogy rá sem csodálkozunk. E csoda mélységeibe fokozással avat be bennünket:

hiszen az a legnagyobb csoda, hogy mi megszokhattuk a csodákat! Van-e nagyobb csoda, mint a gyermeked, a tested és lelked mása? Jaj, meg ne szokd, meg ne und! Van-e nagyobb csoda, mint az édesanyád szíve? Jaj, ne szomorítsd azzal, hogy rá se hederítesz! Van-e nagyobb csoda, mint az, hogy Krisztus testté lett s Igéjében ma is közöttünk van, s nem az a legnagyobb csoda, hogy Isten Isten, és a mienk egy ilyen Isten? Legnagyobb csoda, hogy Isten kegyelem, s ezzel a kegyelemmel élhetünk.⁸⁴

Azután pedig a várakozásról beszél, amely nem hiábavaló, hiszen közeledünk az aratás felé, amely az igehirdetés utolsó tétele. Itt Arany János költeményét idézi:⁸⁵

Életem hatvanhatodik évébe’
Köt engem a jó Isten kévébe,
Betakarít régi rakott csűrébe,
Vet helyettem más gabonát cserébe.

⁸¹ Uő.: *Egy lap Isten képeskönyvéből*, in uő.: *Isten Rostájában I.*, Budapest, Franklin Társulat, 1941, 180.

⁸² Uő.: *Vetés és aratás*, in uő.: *Isten Rostájában II.*, Budapest, Franklin Társulat, 1941, 133.

⁸³ Ravasz: *Egy lap Isten képeskönyvéből*, 181.

⁸⁴ Uo., 182.

⁸⁵ Arany János: *Sejtelelem*.

Záró mondata pedig így hangzik: „Isten nagy képeskönyvében az a csodálatos lap, amelyről beszéltem, így végződik: Krisztus a mennyei kenyér”.⁸⁶

Egy rádióprédikációját is szemügyre véve is igazolódna azok a gondolatok, hogy Ravasznál az elmélet és gyakorlat szoros viszonyban vannak egymással. Örömmel fogadta a technika vívmányait, és ezek között – az igehirdetés új eszközeként – a rádiót. Azért örült különösen a rádiózás elterjedésének, mert az írott szöveg után a hallás újra a középpontba került. Amikor a beszéd szerepének a hangsúlyozásáról szól, akkor említi a rádiót. A változó világban, „az idő peremén járunk, amely a korszakokat elválasztja. A papiroskorra jó az antenna korszak. A rádió megint az élőbeszédet emelte ki a maga némaságából, s az emberi hang megszólalt, mint Krózus néma fia.”⁸⁷

Azt is megjegyzi, hogy magáért a találmányért ne lelkesedjünk annyira, mert önmagában nem teszi az embert sem jobbá, sem boldogabbá. Nem szabad öncélúan használni, hanem Isten dicsőségére kell fordítani. „A rádió, melyet az egész világon felhasználnak istentiszteletek, főképpen igehirdetések közvetítésére, s ezzel sok százezer emberhez elviszik Isten igéjének világosságát, mézét és balzsamát. A könyvnyomtatást kivéve nincs még más találmány, amelyik Isten országa építésére annyi szolgálatot tenne, mint a rádió.”⁸⁸

A rádió ugyan alkalmas eszköz az igehirdetés eljuttatására, de nem teszi feleslegessé a gyülekezeti igehirdetést, nem pótolja azt. Akik komolyan veszik hitüket, azok számára létkérdés a templomi istentisztelet, és azok nem fognak így menetetőzni. „Az igazi református ember gyülekezet nélkül meg nem tud élni. Ki látott hangyát, méhet egyedül? Hitünk arra készlet, hogy azt nyilván megvalljuk, mások hitével szítsuk a magunkét s a magunkéval a másikat.”⁸⁹

A *kegyelem iskolája*⁹⁰ című igehirdetése 1933. január 8-án hangzott el a Máté evangéliuma (Máté 15, 21–28) alapján. Bevezetése már-már átvezet következő témákra, Ravasz igehirdetésének képi vonatkozásaira: „mint a földből kicsapó zöld gejrör körülötte a mozgástól áthevölne a levegő.”⁹¹ Ezt a képet használja arra, hogy rámutasson milyen örömet tapasztalhatott meg a történetben szereplő asszony néhány perc alatt. „Összeomlik és felmagasztosul, mint az új Hebriákban pár pillanat alatt eltűnik egy hegy a parton, s a víz közepén támad egy

⁸⁶ Ravasz: Egy lap Isten képeskönyvéből, 183.

⁸⁷ Ravasz László: *Ars Hungarica*, in uő.: *Legyen világosság III.*, Budapest, Franklin Társulat, 1938, 51.

⁸⁸ Uő.: A rádiós istentisztelet, in uő.: *Alfa és Ómega II.*, Budapest, Franklin Társulat, 1933, 173.

⁸⁹ Uo., 174.

⁹⁰ Uő.: *A kegyelem iskolája*, in uő.: *Rádiós prédikáció sorozat*, Budapest, Kálvin téri Egyházközség, 1933, 8. szám 1.

⁹¹ Uo., 1

másik. A kegyelem iskolájában megtanult olyan tudományt, amely az életre, sőt az örökkévalóságra szól. Három leckét mutat ez a tudomány: az emberi akarat csődjét, a tehetetlenség lélekformáló erejét és a kegyelem csodáját.”⁹²

Befejezésében így összegzi gondolatait. „Mostmár látjuk a titkot; Isten arra nevel, hogy mi így imádkozzunk hozzá: legyen meg a Te akaratod, mert akkor Ő szól így hozzánk: legyen a te hited szerint.”⁹³ És a mondat, amely visszhangzik a bevezetésből, és tovább vezet: „mert a kegyelem nem egyéb, mint Isten úgy, amint a mienk lehet.”⁹⁴

FELHASZNÁLT IRODALOM

- LITERÁTY Zoltán: Az igehirdetés éke és éktelensége I., *Református Egyház*, LIV. évf., 2002/3, 57–59, és Az igehirdetés éke és éktelensége II., *Református Egyház*, LIV. évf., 2002/4, 79–81.
- LITERÁTY Zoltán: Igehirdetés és retorika szintézise Ravasz László homiletikájában, in Horváth Erzsébet – Literáty Zoltán (szerk.): *Történelmet írunk, Tisztelgő kötet Ladányi Sándor 75. születésnapja alkalmából*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L’Harmattan, 2012, 237–259.
- LITERÁTY Zoltán: Ravasz László prédikációesztétikája I., *Református Egyház*, LII. évf., 2000/7–8, 166–169, és Ravasz László prédikációesztétikája II., *Református Egyház*, LII. évf., 2000/9, 208–212.
- MAKKAI Sándor: Ravasz László igehirdetői útja, in Tavasz Sándor és mtsai. (szerk.): *És lőn világosság. Emlékkönyv Ravasz László hatvanadik életéve és dunamelléki püspökségének huszadik évfordulója alkalmából*, Budapest, Franklin Társulat, 1941.
- RAVASZ László: A beszéd, mint műalkotás, in uő.: *Legyen Világosság III. Beszédek, Írások*, Budapest, Franklin Társulat, 1938.
- RAVASZ László: A drágalátos Ampolna, in uő.: *Látások Könyve*, Kolozsvár, 1917.
- RAVASZ László: *A gyülekezeti igehirdetés elmélete. Homiletika*, Pápa, Református Egyházi Könyvtár, XI. kötet. 1915.
- RAVASZ László: A jótett értéke, in uő.: *Tudom, kinek hittem. Beszédek, cikkek, prédikációk*, Budapest–Tahitótfalu, Studium, 1927.
- RAVASZ László: A jótett felsőbbsege, in uő.: *Látások Könyve*, Kolozsvár, 1917.
- RAVASZ László: A kegyelem iskolája, in uő.: *Rádiós prédikáció sorozat*, Budapest, Kálvin téri Egyházközség, 1933.

⁹² Uo., 2.

⁹³ Uo., 10.

⁹⁴ Uo.

- RAVASZ László: A küzdő Jézus, in uő.: *Orgonazúgás*, Budapest, Studium, 1927.
- RAVASZ László: A mi igazi otthonunk, in uő.: *Látások Könyve*, Kolozsvár, 1917.
- RAVASZ László: A prédikátor, in uő.: *Isten Rostájában III.* Budapest, Franklin Társulat, 1941.
- RAVASZ László: A rádiós istentisztelet, in uő.: *Alfa és Ómega II.*, Budapest, Franklin Társulat, 1933.
- RAVASZ László: Ars Hungarica, in uő.: *Legyen világosság III.*, Budapest, Franklin Társulat, 1938.
- RAVASZ László: Az élet feladat, in Róna Judit (szerk.): *„Te csak hang vagy...” Ravasz László kézírásos prédikációi*, Budapest, Dunamelléki Református Egyházkerület – Pócsmegyer–Leányfalui Református Egyházközség, 2007.
- RAVASZ László: *Az erő*, in uő.: *Hit és Engedelmesség*, Budapest, 1937, 179.
- RAVASZ László: Az ifjúság, in uő.: *Alfa és Omega I.*, Budapest, Franklin Társulat, 1933.
- RAVASZ László: Az igazi pásztor, in uő.: *Korbán I.*, Budapest, Franklin Társulat, 1943.
- RAVASZ László: Az Isten szuverenitása, in uő.: *A Táborhegy ormán*, Kolozsvár, 1928.
- RAVASZ László: Az öregség művészete, in uő.: *Hit és Engedelmesség*, Kolozsvár, Minerva, 1937.
- RAVASZ László: Az utolsó felvonás – evangéliumi film, in Róna Judit (szerk.): *„Te csak hang vagy...” Ravasz László kézírásos prédikációi*, Budapest, Dunamelléki Református Egyházkerület – Pócsmegyer–Leányfalui Református Egyházközség, 2007.
- RAVASZ László: Birkózás a sorssal, in uő.: *Korbán I.*, Budapest, Franklin Társulat, 1943.
- RAVASZ László: Csodálatos csodavárás, in uő.: *Látások Könyve*, Kolozsvár, 1917.
- RAVASZ László: Egy lap Isten képeskönyvéből, in uő.: *Isten Rostájában I.*, Budapest, Franklin Társulat, 1941.
- RAVASZ László: *Emlékezéseim*, Budapest, Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1992, 73-74.
- RAVASZ László: Én vagyok az élet, in uő.: *Hit és Engedelmesség*, Kolozsvár, Minerva, 1937.
- RAVASZ László: Fel a hegyre, in uő.: *Korbán I.*, Budapest, Franklin Társulat, 1943.
- RAVASZ László: Három kiáltás, in uő.: *Orgonazúgás*, Budapest, Studium, 1927.
- RAVASZ László: Hazatérés. in uő.: *Látások Könyve*, Kolozsvár, 1917, 310.
- RAVASZ László: Isten igénye velünk szemben, in uő.: *Hit és Engedelmesség*, Kolozsvár, Minerva, 1937.
- RAVASZ László: Jézus az orvos, in uő.: *A Táborhegy ormán*, Kolozsvár, 1928.
- RAVASZ László: Jézus kér, in uő.: *Hit és Engedelmesség*, Kolozsvár, Minerva, 1937.
- RAVASZ László: Mi a prédikáció?, in uő.: *Alfa és Omega I.*, Budapest, Franklin Társulat, 1933.
- RAVASZ László: Mi Atyánk, ki vagy a mennyekben, in uő.: *Látások Könyve*, Kolozsvár, 1917.
- RAVASZ László: Mosolygó, ifjú hős, in uő.: *Látások Könyve*, Kolozsvár, 1917.
- RAVASZ László: Ő előbb szeretett minket, in uő.: *A Táborhegy ormán*, Kolozsvár, 1928.

- RAVASZ László: Szónoklás és igehirdetés, in uő.: *Legyen Világosság III. Beszédék, Írások*, Budapest, Franklin Társulat, 1938.
- RAVASZ László: Útban az élet csodái felé, in uő.: *Látások Könyve*, Kolozsvár, 1917.
- RAVASZ László: Útrakészen, in uő.: *Látások Könyve*, Kolozsvár, 1917.
- RAVASZ László: Valóság és költészet, in uő.: *Látások Könyve*, Kolozsvár, 1917.
- RAVASZ László: Vetés és aratás, in uő.: *Isten Rostájában II.*, Budapest, Franklin Társulat, 1941.
- RÓNA Judit (szerk.): „*Te csak hang vagy...*” *Ravasz László kézírásos prédikációi*, Budapest, Dunamelléki Református Egyházkerület – Pócsmegyer–Leányfalui Református Egyházközség, 2007.
- VASADY Béla: A theologus Ravasz László, in Tavaszy Sándor és mtsai (szerk.): *És lőn világosság. Emlékkönyv Ravasz László hatvanadik életéve és dunamelléki püspökségének huszadik évfordulója alkalmából*, Budapest, Franklin Társulat, 1941.

A „KÉP” SÚLYA RAVASZ LÁSZLÓ HOMILETIKA TANKÖNYVÉBEN



STEINBACH JÓZSEF

Az eddigiek során körbejártuk Ravasz László száz esztendővel ezelőtt megjelent homiletikájának legfontosabb kérdéseit.¹ Elemeztük születésének körülményeit. Taglaltuk a ravaszi homiletikai elmélet és igehirdetési gyakorlat közötti kapcsolatot. Kitértünk a mű hatástörténetére, arra, hogy miért meghatározó homiletikaként, tankönyvként még ma is ez a munka, persze a kritikai észrevételeket is megfogalmazva száz év távlatából. Külön hangsúlyoztuk, hogy mi az, ami kiemelkedően meghatározó ma is ebből a homiletikából: itt említve a próféta igehirdetés modelljét, valamint bemutatva a hatás szervező erejét. Minden előadó említette Ravasz László homiletikájának történeti részét, mint ma is fontos fő részét ennek a homiletikának.²

Egy ilyen ma is meghatározó szakasza Ravasz László homiletikájának az, amit – jobb híján – a „kép súlyának” neveztem el. Itt nem a ma klasszikus értelemben vett szemléltetés kérdéséről van szó. Azt Ravasz László – nyilván a második kötetben – a gyakorlati részben dolgozta volna ki, de a történelem menete közbeszólt, és a praktikus homiletika nem születhetett meg.

Itt, az elvi részben, a „kép súlya” kapcsán arról van szó, amit Ravasz László a gyülekezeti igehirdetés stílusaként összegez, és amit kimerítően elénk tár. Azóta

¹ Ravasz László: *A gyülekezeti igehirdetés elmélete. Homiletika*, Pápa, Magyar Református Egyház, 1915.

² Ravasz László akkori homiletikai elveit ő maga összegzi, a homiletikája előtt megjelent igehirdetés kötetében: Ravasz László: *Ez ama Jézus. Egyházi beszédek, elmélkedések*, Kolozsvár, Stein, 1910, bevezető tanulmányában, VII–XVI.

Később szintén ő maga többször módosította az érlelődött homiletikai alapelveit, többek között: Ravasz László: *Szónoklás és igehirdetés*, in Ravasz László: *Legyen világosság III.*, Budapest, Franklin-Társulat, 1938, 137–159; valamint Ravasz László: *Magamról*, Debrecen, Coetus Theologorum, 1944.

sem fejtették ki ezt a területet jobban, pontosabban, átfogóbban és alaposabban a magyar nyelvű homiletikában, mint ahogy az itt olvasható. Ebből kiderül, hogy a 'kép' kifejezésnek Ravasz László homiletikájában van egy átfogóbb jelentése.³

Ravasz László 1915-ös homiletikája a „kép” súlyát az igehirdetésben az 52–55. pontok között tárgyalja, tehát a gyülekezeti igehirdetés stílusának nagy témáját itt részletezi. Ez a kifejtés az alábbi alcímekben történik meg: 52. A stílus mivolta, az írott és beszélt nyelv tekintetében egyaránt; 53. A stílus általános követelményei, szintén az írott és beszélt nyelv tekintetében egyaránt; 54. A szónoki stílus eszközei, nyilvánvalóan itt már a beszélt nyelvre vonatkoznak a megállapítások; 55. Az egyházi beszédstílus különös jellemzői; kifejtve a szószéki, kultuszi beszélt nyelv legfontosabb elemeit.⁴ Látjuk tehát, hogy a téma kifejtése fokozatosan halad a szószéki beszélt nyelv stílusának meghatározása felé.

A STÍLUS MIVOLTA⁵

Kifejezésről, stílusról akkor beszélhetünk, ha a gondolat már készen van, tehát elengedhetetlen, hogy legyen gondolat, pontosan megfogant gondolat.

De a gondolatot meg kell fogalmazni, ki kell fejteni, le kell írni, ki kell mondani. Ezt úgy kell megtenni, hogy a gondolatot pontosan kifejezze az, ahogy megfogalmazzuk, kimondva is, leírva is.

A gondolat érzéki formát a nyelvben ölt. Ez az érzéki forma a stílus kérdése, amelynek éppen érzékisége folytán már eleve „képi funkciója” van. A gondolat jelentése a kifejező közegben, a nyelvben és ennek használatában, a stílusban, érzéki síkba öltözik. Akkor beszélhetünk helyes stílusról, ha a gondolat pontos jelentése legyőzi a kifejező közeg jelentését.

³ Makkai Sándor: Ravasz László igehirdetői útja, in Vasady Béla (szerk.): „És lőn világosság”. Emlékkönyv Ravasz László hatvanadik életéve és dunamelléki püspökségének huszadik évfordulója alkalmából, Budapest, Franklin Társulat, 1941, 9–59. „Ravasz László 1915-ös homiletikájában, és igehirdetői gyakorlatában a „kép” fogalma átfogó értelmű. Ez azt jelenti, hogy az igehirdető ebből a szempontból hasonló az esztétához, s a poétához, aki számára a fogalmak szemléletekké, a gondolatok „képekké” válnak, hogy a hit élményét, a teológiai értékrendszer közvetítésén, és az annak cselekvésére való rábírásán túl, művészi alkotásban tegye megragadó és meggyőző láttatás tárgyává. Ezért Ravasz László 1915-ös rendszerében, elméletileg az esztétika és homiletika, gyakorlatilag a szónoklás és az igehirdetés összefüggésének mibenlétéről van szó.”

Ravasz László prédikációesztétikájáról részletesen ír: Literáty Zoltán: Ravasz László prédikációesztétikája I, *Református Egyház*, LII, 2000/7, 166–169. és Ravasz László prédikációesztétikája II, *Református Egyház*, LII, 2000/8–9, 208–212.

⁴ Ravasz: *A gyülekezeti igehirdetés elmélete*, 448–477.

⁵ Uo., 448–454.

Minden alkotás győzelem. A gondolatnak meg kell hódítania a szavak anyagát, ki kell szívnia minden erejét, hogy a gondolat ereje legyen nyilvánvalóvá. Ebben az összefüggésben minden szó egy szellemi jelentés érzéki képe, és valamely szemlélet akusztikai megfelelője, vagyis minden szó ősi metafora, a szelleminek egy érzéki képpel való jelölése.⁶

Összegezve: a stílus a gondolatoknak olyan nyelvbeli kifejezése, amely hordozza a gondolatok, szavak esetében a fogalmak logikai jelentését, miközben felkelti az érzelmeket. Ravasz László a stílus kapcsán megkülönbözteti a tanítói, költői, szónoki és egyházi beszédet.⁷

⁶ A „kép” súlya tehát Ravasz László homiletikai rendszerében már ezt a győzelmet jelenti, vagyis a „kép” súlya kérdéskörénél már eleve arról van szó, hogy a gondolatot az érzéki közeg, vagyis a nyelvet használó stílusunk pontosan kifejezze. Ez a homiletikai értelmezés a homiletikatörténet bármelyik korszakában megállja a helyét, akárhogy is értelmezték a szószéki beszédet vagy éppen az azzal kapcsolatos Igét. A szókincs elhalt metaforákból áll, amelynek első hallásra csak a külső burka érzékelhető. A szavak feladata, hogy jelöljék a fogalmakat, asszociációkkal felébresszék az érzelmeket, és így létrehozzák az élő nyelvet és ennek használata során magát a stílust.

⁷ Ezek a megkülönböztetések nem formai szempontból jöttek létre, tehát, hogy kötött vagy kötetlen stílusról van-e szó, vagyis versről vagy prózáról, hanem ez a megkülönböztetés tartalmi szempontú, nevezetesen, hogy mi a célunk, amikor egy adott stílust használunk. A tanítói beszéd célja a valóság megmagyarázása, hű kifejezése, ezért logikai tisztaságra, grammatikai helyesre törekszik, beszédmódja kifejtő (tények, relációk megállapítása és előadása a cél), és csak intellektuális érzellemmel számol, egzakt pontosságra törekszik, ezért elvont fogalmakat használ. A képek szemléltető erejét csak különválasztva, példában alkalmazza, ezért a tanítói beszéd formája próza (oratio proversa). A költői beszéd célja nem az, hogy a valóságot úgy mutassa meg, ahogy van, hanem az, hogy kifejezze, amilyennek látszik. Ezért fóruma nem az értelem, hanem a fantázia, vagyis a költői beszéd esetében az emberi lélek a maga képeibe öltözteti a valóságot, megfosztja realitásuktól, de igazságukat megtartja. A logikai biztosságot csak eszközként értékeli, mert valamennyire meg kell értenünk azt, aminek hatást kell ránk gyakorolnia. A költői nyelv ősi formája a „kép”. A „kép” kettős feladata, hogy szemléltetésben ábrázolja a dolgok jelentését, valamint jelentésükkel érzelmeket ébresszen (oratio versa). A szónoki beszéd, és ennek már homiletikai jelentősége van, a fenti kettő között áll. Célja ugyanis nemcsak kifejtés (tanítói beszéd) és nemcsak gyönyörködtetés (költői beszéd), hanem mindkettő egyszerre, hiszen a szónoki beszéd igazságot fejt ki, de érzelemébresztő is (de míg a költői beszéd a képzeleten át jeleníti meg az érzelmeket, a szónoki beszéd valóságos érzelmeket közöl). Ennélfogva a szónoki beszéd teljes joggal használja a „képet”. A szónoki beszédet azonban a fenti tanítói és költői beszédétől még egy fontos szempont megkülönbözteti, miszerint a szónoki beszéd élő nyelv, nem írott szó. A szónoki beszéd dráma. Drámaisága azonban nemcsak élő, elmondott valóságában van, hanem a gondolat síkján is: etikai értékek csatája, ahol a legfőbb érték győzedelmeskedik, ezáltal egy praktikus célt szolgálva nevel. Ezután Ravasz László, azért, hogy az egyházi beszéd stílusának minden jellemző vonását feltárja, először a stílus általános követelményeit, majd szónoki követelményeit veszi sorra, hogy aztán az egyházi beszéd stílusának különös igényeit is megfogalmazhassa. Nyilvánvalóan az általános stílusjellemzők és szónoki stílusjellemzők az egyházi beszéd szempontjából is követelmények, amelyekre alapozva érvényesülhetnek az egyházi beszéd stílusának különös jellemvonásai.

A STÍLUS ÁLTALÁNOS KÖVETELMÉNYEI⁸

A stílus általános követelményei írott és beszélt nyelvre egyaránt vonatkoznak. Minden gondolat és üzenet pontos kifejezése szavakban, mondatokban, az adott nyelven, a megfelelő stílusban: egy olyan folyamat, amelynek eleve képi, érzéki jellege van. Minden azzal a céllal történik, hogy a gondolat, az üzenet áttörje a szavak és a nyelv érzéki közegét, és a hallgatóság élete az üzenet irányába induljon meg. A stílus általános követelményeinél arról van szó, hogy a hallgatóság a gondolatot, az üzenetet pontosan értse meg, úgy, ahogy azt mi kaptuk, mind logikai tartalmát, mind érzelmi intenzitását illetően. Ez élő beszédnél nélkülözhetetlen, és az egyházi beszédnél–igehirdetésnél mindig erről van szó, hiszen olvasásnál a nehéz részeknél megállhatunk és újraolvashatjuk a szöveget, hogy megértsük, és azt értsük, amit az író leírt; de élő beszédnél, ha lyuk támad, akkor az örökké lyuk marad, mert a beszéd halad tovább.

A stílus általános követelménye a világosság. A világos beszéd előfeltétele a világos gondolkodás. Ismerni kell tárgyunkat, és uralkodni kell a tárgyunk felett. Minél alaposabban ismerünk valamit, annál világosabban tudunk beszélni róla. A legmélyebb igazságokat lehet a legegyszerűbben elmondani. Természetesen a világos fogalmazás feltétele, hogy ismernünk kell a hallgatóság szókinccsét, kifejezéseit, kategóriáit, azaz „képeit”. Azokhoz alkalmazkodnunk kell, de nem kell kiszolgáltatnunk azokat. Ne legyünk túlságosan kicsiny véleménnyel a hallgatóságról. A Biblia nyelve segít a világosság, érthetőség elérésében, hiszen a Bibliában évezredek képei fejeznek ki elvont igazságokat az örökkévalóság számára.

A stílus másik általános követelménye a szabatoság és pontosság. Minden fogalomnak megvan a maga pontos jelentése, egyedüli viszonya a másikkal, amit – és ez megint a kép súlyának általános jelentősége – egyetlen kifejezés tud pontosan visszaadni. A pontosságot és szabatoságot illetően az ideális stílus az, amelyikből egyetlen szó sem hiányzik, de egyetlen felesleges szó sincs benne. Ugyanakkor a felhasznált szavakban nincs több jelentés annál, mint amit a fogalmak megkívánnak. Itt is tegyünk egy megkülönböztetést a beszélt stílus és az írott stílus között. A beszélt nyelv a szavakkal való bőkezűség értelmében a maximális felé megy, mert hallgatják, ezért a beszédben a tömör stílus csak a tételezésnél viselhető el. Vagyis a beszélt stílus a pontosságot illetően azt jelenti, hogy az eredményeket tömören, a kifejtést bőven, ugyanakkor logikusan és az érzelmek hullámoztatásával kell elmondani. Ezzel szemben az írott nyelv a minimális felé megy a szavakkal való bőkezűséget illetően, mert azt nem hallgatják, hanem olvassák. A pontosságot illetően a leggyakoribb tévedés az, amikor

⁸ Ravasz: *A gyülekezeti igehirdetés elmélete*, 454–461.

apróbb dolgokra elkoportatjuk a nagy kifejezéseket, és amikor nagy dolgok elé kerülünk, csak nyökögünk: például, ha a lelkipásztor a pohárköszöntőjében elkoportatja a legfontosabb és legszentebb keresztyén kifejezéseket, akkor mit mond nagypénteken?

A stílus általános követelményei közé tartozik az elevenség. Az elevenség azt jelenti, hogy ne legyen egyhangú, egyforma fordulatú, ritmusú és megszokott képanyagú a beszédünk. Ha nincs időnk az újakra, akkor csak a készek jönnek elő. Nagy odafigyelés, kidolgozás kell ahhoz, hogy ismert kifejezéseket, fordulatokat, képeket ne használjunk újra és újra. Amikor súlyos dolgokat mondunk, akkor legyen beszédünk plasztikus. A logikai súly és a terjedelem egymással fordított arányban van.

A stílus általános követelménye végezetül a magyarosság. Mindaddig nem szabad idegen kifejezést használni, amíg megfelelő magyar kifejezést találhatunk rá; de inkább a pontos idegen kifejezést használjuk, mint valami rosszul képzett, mesterséges magyar kifejezést. Gondoljunk rá, hogy szókincsünk kétharmad része idegen eredetű. Különösen a Biblia által meghonosított idegen szavak használatára bátorítunk. A magyarosság azt jelenti, hogy nem a szavakban, hanem a képzésben, a szó és mondatfűzésben rejlik a nyelv „faji” sajátossága és tisztasága.

A SZÓNOKI STÍLUS ESZKÖZEI⁹

Ravasz László fokozatosan közeledik a beszélt nyelv, a szószéki beszélt nyelv, az igehirdetés stílusának konkrét meghatározásához. A beszélt nyelv két fajtáját nevezi meg a stílusra való tekintettel: az oktatói és a szónoki stílust.

Az oktatói stílus eszközökként definíciókkal, leírással, felsorolással, bizonyítással él. Ezzel szemben a szónoki stílus a definíció helyett a körülírást használja, hiszen a szónoki nyelvet a definíció megöli, az igehirdetést végképp. A pontos definíció után a hallgató még kevésbé érti a dolgot, mint előtte. A szónoki stílus leírás helyett az elbeszélést, felsorolás helyett a dramatizálást, bizonyítás helyett a szemléltetést követeli meg. A megváltás definiálása és bizonyítása helyett a szónoki stílus eszköze a szemléltetés, hiszen, ha bemutatom Saul-Pált a megváltás előtt és után, a hallgató bizonyítás és definíció nélkül is érti, hogy miről van szó a megváltás kapcsán.

⁹ Uo., 461–475.

A szónoki stílus két eszközét különbözteti meg Ravasz László: a tropusokat és figurákat. Elsődleges feladatuk az érzelmek ébresztése, amelyek természetesen a logikai jelentés átvitelét segítik.

A tropusok esetében a szavak „egyebet” jelentenek, mint ami az eredeti jelentésük, mert érzéki jelentésüknek szellemi vonatkozása van. A tropus ősfarmája a kép, amely által a jelentés egy olyan érzéki vonással bővül, ami nem a jelentést változtatja meg, hanem a hozzá fűződő érzelmet gazdagítja és erősíti. A tropusok szóképet, szóalakzatot, képes fordulatot jelentenek. A tropusokban a kép – amely érzelmet kelt – az elsődleges. A tropusok elsősorban finomabb érzelmek keltésére alkalmasak. A tropusok közé tartoznak a metaforák és a hasonlatok.

A metafora a fogalom jelentéséről olyan érzéki vonásokból álló képet állít, amelynek nagy pszichikai energiával bíró vonása helyettesítheti a fogalom jelentésének hasonló, csak gyengébb hatású vonásait. Például a szemed galamb (Énekek 4,1), az evangélium drágagyöngy (Mt 7,6).¹⁰

A hasonlat egy kiterjesztett metafora, amely végrehajtja azt a műveletet, amelynek eredménye a metafora. Az előbbi példánál maradva: olyan a te szemed, mint a galambok szemei.

A kép vagy tropus önállóvá szélesített formája a példázat, amely elbeszélés-tágított hasonlat. A példázat, illetve elbeszélés tekintetében az igehirdetésre nézve megállapíthatjuk, hogy óvakodjunk az ízléstelen, mondvacsinált történetektől, illetve a történet soha ne váljon öncélúvá, hanem maradjon meg mindig eszköznek.

A tropusok mellett a szónoki stílus másik fontos eszközcsoportja az úgynevezett figurák csoportja. Itt a tropusokkal ellentétben nem a „kép” az elsődleges, amely érzelmet kelt, hanem az érzelem az elsődleges, amely „képet” kelt. A figurák, a tropusokkal ellentétben, nem a csöndesebb, finomabb, hanem az erősebb, támadóbb érzelmek kifejezésére, akár saját érzelmeink kifejezésére is alkalmasak. Vagyis a figurák a szenvedély kifejezésére valók, szemben a tropusokkal, amelyek a szemlélet kifejezésére rendeltettek. A figurák azok a stílusbeli alakzatok, amelyek a beszélő személyes megindultságát és izgatottságát árulják el, anélkül, hogy a beszélő ezekről az érzésekről bármit is szólna. Ezt a beszélő azáltal éri el, hogy a kifejezés rendkívüli formáit használja: szavak halmozása, szavak elhagyása, ismétlések, megszemélyesítés, elhallgatás, a mondat előző tagmondattól eltérő folytatása, megszakítás, bejelentés.

¹⁰ A metafora logikai alkatánál fogva összevont következtetés, vagyis többnyire egy szillogizmus összevonása. A szillogizmus két egymásra vonatkozó állításból fakadó következtetés levonása. Ez a metafora esetében összevonásra kerül.

Stíluszavaró tényezőként Ravasz László szól a frázisokról. Pontos meghatározását adja ezeknek is, mint minden stílusra vonatkozó alakzatnak. Ezzel segíti, hogy tudatos lehessen használatuk. A negatív „stílusbeli tényezőkkal” kapcsolatosan ez különösen hasznos. Frázissal van dolgunk, amikor nem igaz az objektív valóság, amiről beszélünk; vagy nincs gondolat, csak szónoki alakzat; vagy pedig a beszélő nem bízik a gondolataiban. Frázis az, amikor általánosítunk, vagy fokozunk az igazság, gondolat ellenében. Az ígéhirdetés tekintetében frázis az, amikor a valóság (az Ige valósága) nekünk kevés, pedig ez a legtöbb, de minket nem érintett, és a szavakkal akarjuk azt megtoldani, hogy hassunk. Frázisokat használunk akkor is, amikor nem igaz az a szubjektív állapot, amivel az objektív valóságot kifejezzük, illetve olyan hamis érzelmekkel közvetítjük a gondolathoz kapcsolódó kifejezést, ami valójában nincs meg. A frázis lényege, hogy nem igaz szónoki eszközökkel akarunk hatni. A frázis gyökere a nagyítás, a többlet mutató. Tehát stílusbelileg a frázis az, amikor a gondolatot nem hű kifejezéssel adjuk vissza; ha olyan „képet” használunk, ami nem „sajátunk”, mert nem lett a miénk; ha elkoptatott, illetve túlzó a „kép”. A frázis hamis tropus és tettetett figura. Frázisokat használ az is, aki szebben akar beszélni, mint ahogy tud. Éppen ezért a frázis tehetetlen erőlködés.¹¹

Egyetlen hatásos dolog van a világon: a valóság, amely az igazság erejével bír, ezért hűséges és alázatos tolmácsolói legyünk magunknak, a dolgoknak, a tényeknek, mert azokban maga Isten beszél, tehát van bennünk nagyság és erő.

AZ EGYHÁZI BESZÉD STÍLUSÁNAK KÜLÖNÖS JELLEMZŐI¹²

Végezetül Ravasz László kitér az egyházi beszéd stílusának különös jellemzőire. Ezek a biblikusság, komolyság, bizonyosság és méltóság.

A biblikusság nem bibliai idézetek gyűjteményét jelenti, hanem a Bibliában koncentrálódó, Igéből fakadó gondolat/üzenet jelenlétét. A Biblia nyelve bátorra tesz, hogy a Biblia nyelvén, annak képi világát felhasználva elmondjuk azt, amit a magunk nyelvén nem tudnánk, vagy nem mernénk elmondani.

A komolyság azt jelenti, amikor a prédikátor érzi az előadott „ügy” fontosságát, és a hallgatóival is éreztetni kívánja. Ez a komolyság nem hangulat, hanem atmoszféra. Inkább akkor vesszük észre, amikor ez a komolyság hiányzik, és nem akkor, amikor megvan.

¹¹ Literáty Zoltán: Az ígéhirdetés éke és éktelensége I, *Református Egyház*, LIV. évf., 2002/3, 57–59, és Az ígéhirdetés éke és éktelensége II, *Református Egyház*, LIV. évf., 2002/4, 79–81.

¹² Ravasz: *A gyülekezeti ígéhirdetés elmélete*, 475–477.

A bizonyosság nemcsak az ügyben való érintettségünket jelenti, hanem azt a bizalmat, amit nemcsak Isten, hanem a hallgatóink iránt is táplálunk. Az igehirdető ugyanis pásztor, testvér, lelki atya, vagyis egészen más viszonyban áll hallgatóival, mint a világi szónok, amely a megszólításban, tegezésben is kifejezésre jut.

A méltóság szintén akkor vehető észre, ha hiányzik. A méltóság áldott koncentrálás azoknak közösségében, akik szent helyen egybegyűltek, hogy Isten gyermekeiként az élet és örökkévalóság beszédét hallgassák. Az érzelmek felébrésztése, kellő határok között, csak azért történik, hogy ezt a méltóságot, koncentrációt elősegítse. Nem méltó az igehirdetéshez a kicsinyesség, duzzogás, kacérokodás, zsémbelődés, gyűlölködés, érzékenykedés, siránkozás, játszi szélység.

A TÉMA RÖVID ÉRTÉKELÉSE

Röviden hadd fogalmazzam meg a fent ismertetett anyag értékelését, valamint hadd helyezzem el Ravasz László homiletikájának egészében, az egész mű értékelésében is a saját témámat. Megismerhettük Ravasz László homiletikájának megszületését, azt, ahogy 1905-ben Berlinben Ravasz László találkozik a nyugati homiletikákkal, majd mint kolozsvári gyakorlati teológiai tanszékvezető, kurzus megírására kényszerül 1909-ben, amely előzménye ennek a homiletikának.¹³

Jobban látjuk témánk helyét, értékelését a mű egészében. Ravasz László homiletikájának elvi része az alábbi legfontosabb elemekből áll:

1. Az igehirdetésről: az igehirdetés, mint istentiszteleti tényező; a prédikáció, mint szónoki alkotás; az épülés; az igehirdetés, mint próféta.
2. Az igehirdetőről: az igehirdető személyisége, hite, teológiai felfogása, próféta.
3. A gyülekezet: a hallgatóság lélektana, a hallgatóság különbözősége, igehirdetés és pásztorokodás.
4. Az igehirdetés, mint értékrendszer: Az Ige, mint a prédikáció tárgya, a homiletikai értékek forrása, a Biblia, a textus, a textus magyarázása, a textus felvételének szabályai, az egyházi év, ünnepek, ünneptelen félév, kultikus (sakramentális és kazuális) alkalmak.

¹³ Kozma Zsolt: *A Homiletika megszületésének körülményei*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar, Ravasz Homiletika 100 konferencia, 2015. március 25.

5. Az igehirdetés, mint műalkotás: a homiletikai műalkotás és az esztétika, az egyházi beszéd szerkezete, tétel és fajtái, az elágaztatás logikai és retorikai szempontjai, homília, sermo, bevezetés, befejezés.
6. Az egyházi beszéd kidolgozása: magyarázás, bizonyítás, rábírás.¹⁴
7. Az egyházi beszéd stílusa.¹⁵
8. Az egyházi beszéd előadása. Az „igehirdetés” kifejezést fokozatosan átveszi az előadás kifejtése felé közeledve az „egyházi beszéd” kifejezés.

Ravasz László homiletikája a Böhm Károly hatására kialakított értékteológia és esztétikai szempont mentén született meg,¹⁶ amely tudatosan alkalmazza a német teológiáktól eltanult olvasottságot, rendszerező szándékot, ugyanakkor az érthetőséget, tanulhatóságot és áttekinthetőséget.

Szakít a korábbi hagyományokkal, azokkal a korábbi magyar nyelvű homiletikákkal (Mitrovics, Tóth, Kovács, Zsarnai), amelyek technikákat adnak,¹⁷ műfogások összességét, de nem tudományt. Ravasz László szerint a homiletika nem műfogások összessége, hanem a próféta tudománya, amely az igehirdetést e cél elérése érdekében egy értékrendszer hatásos átadásának tekinti, ennek érdekében műalkotásnak.

Az igehirdetés ugyanis annyiban épít, amennyiben „szép” is. Az igehirdetés félig megnyerte a csatát, ha az esztétikai szempontot érvényesíti, de teljesen elvesztette, ha az esztétikai szempontnak nem tesz eleget.

Ravasz László szerint az igehirdetés Isten üdvösséges akaratának meghirdetése, mégpedig a logikai síkból kiindulva, az esztétikai síkon át eljuthatunk az etikai síkba, amely a hiányban szenvedő gyülekezet épülését, helyes beállítódását fogja szolgálni, mégpedig a magyarázás, bizonyítás, rábírás eszközeivel.

Ravasz László hangsúlyozza, hogy nem igehirdetés az, amelyik a végső kérdésekig le nem megy. Nem igehirdető az, akiben nincs meg a próféta lelkülete; nem igehirdető az, akit nem bántanak az emberárnyak, akik Isten nélkül

¹⁴ Bővebben kifejti Literáty Zoltán: Igihirdetés és retorika szintézise Ravasz László homiletikájában, in Horváth Erzsébet – Literáty Zoltán (szerk.): *Történelmet írunk. Tisztelegő kötet Ladányi Sándor 75. születésnapja alkalmából*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan, 2012, 237–259.

¹⁵ Ezt részletezi jelen tanulmányom.

¹⁶ Makkai: Ravasz László igehirdetői útja, 6–19.

¹⁷ Ravasz László e technikákat elveti, a schleiermacheri hagyományt is kritikával illeti (az igehirdetés ható vagy kiábrázoló cselekmény kérdésköre), de még nehezen lép túl az igehirdetés antropológiai szemléletén. Ez a szemléletváltás az igehirdetés igeteológiai értelmezése során történik meg. Barth, Thurneysen, Bonhoeffer értelmezése döntő, itt azonban az antropológiai szempont sérülhet. Bonhoeffer nem elemzetteti az elhangzott igehirdetéseket, az Isten szava, az Ige szavainkba inkarnálódik.

élnek, pedig egymás számára lettek teremtve; nem igehirdető az, aki nem érzi a késztetést, hogy szóljon, és aki nem lát egy magasabb világot, és nem akarja az embereket annak megnyerni.¹⁸

Az igehirdetés ebben a homiletikában lényegében mégis valláserkölcsi értékgyarapodás, annak a hiánynak a gyógyítása, amit a gyülekezet érez. Ravasz László homiletikája tehát figyel az emberre, arra, hogy hogyan pótolható az a hiány, amit az ember érez. Ez tehát még egy antropológiai felfogás: alulról keresem a mennyei javakat (von unten), és nem felülről várom, hogy Isten szól, és adja, ahogy ezt később az igeteológia hangsúlyozta (deus dixit). Ez a különbség a „való és a kellő” különbsége, szemben azzal a különbséggel, miszerint az igehirdetés valóságos szituációja az inkarnáció és a parúzia feszültségéből fakad. Később Ravasz László saját maga módosította az érlelődött homiletikai alapelveit, többek között a szónoklás és igehirdetés című tanulmányában,¹⁹ valamint a „Magamról” című füzetben is.²⁰

Ravasz homiletikájának stílusról szóló része ma is maradandó, sőt kiválóan tanítható anyagot képez, száz év távlatából is. Ravasz László mindent elmond a gyülekezeti igehirdetés stílusáról, amit tudnunk és tudatosítanunk kell. Azóta sem szóltak így a magyar homiletikában erről a területről. Lehet-e erről a területről jobban, pontosabban, átfogóbban, alaposabban szólni, mint ahogy azt Ravasz László teszi?

Különösen hangsúlyos a stílusról szóló részben az, ahogy a gondolat legyőzi a kifejező közeg érzéki ellenállását, és minél pontosabban kifejezi a valóságot. Ennek a folyamatnak „képi” jelentősége van, a szónoki, az egyházi beszédben különösképpen, hiszen a legvalóbb valóságról kell pontosan, „stílusosan”, frázisoktól mentesen, azaz minden hamisság nélkül szólnunk.

Külön értéke ennek a szakasznak az, hogy minden stílust segítő eszközt pontosan leír, megmagyaráz, lehatárol. Aki végre meg akarja érteni, hogy mi az a szillogizmus, valamint mi a különbség metafora, hasonlat, példázat, ezeknek fajtái, valamint a stílus egyéb eszközei között; aki meg akarja érteni, hogy mi az a frázis, ide véve minden stílust rontó formát, az olvassa el és tanulja meg, tudatosítsa ezt a szakaszt. Ravasz László homiletikájának itteni paragrafusai nagy haszonnal alkalmazhatók az igehirdetés kidolgozásában és előadásában, tudatosan figyelve a helyes, Isten egyetlen valóságát pontosan közlő és továbbadó stílusra, és kerülve az azt akadályozó „frázisokat”.

¹⁸ Ravasz: *A gyülekezeti igehirdetés elmélete*, 268-277.

¹⁹ Ravasz: Szónoklás és igehirdetés, 137-159.

²⁰ Ravasz: *Magamról*, 1944.

Erre az alapra aztán helyesen felépíthető mindaz, amit a homiletika a szemléltetés kérdéséről elmondhat. Kár, hogy ez a praktikus homiletikai főrészt soha nem születhetett meg Ravasz László kidolgozásában, vagyis a gyülekezeti igehirdetés gyakorlata, e munka második kötete nem olvasható; de az igehirdetés szemléltetésének irányában továbbgondolható.

Érdeemes lenne elemezni, hogy Ravasz László a stílusról mondott elvi megállapításait hogyan érvényesítette igehirdetéseiben. Ez azonban már egy külön tanulmány tárgya lehet.²¹

Végezetül egy személyes vallomás. Régóta fontos számomra az egész mű. Még teológus koromban alaposan kijegyzeteltem az egész Ravasz *Homiletikát*, amelyet aztán 1998-ban bővítettem, majd 2004-ben sűrítettem. Ezt a sűrítményt hadd közöljem a mű iránti tiszteletemből, de csak a lábjegyzetben, mert magát a művet kell elolvasni, újraolvasni. A konferencia is erre bízott mindnyájunkat.²²

²¹ Ravasz László: *A szeretet két arca*, 1943. 12. 31.

Kiválóan elemezhető az itt elmondottak gyakorlati érvényesülése az 1936-ban elhangzott „A gazdag és szegény találkozása” című igehirdetésben (Ravasz László: „A gazdag és szegény találkozása”, in Ravasz László: *Legyen világosság I.*, Budapest, Franklin Társulat, 1938, 79–80.

²² Steinbach József: *Ravasz Homiletikájának sűrített kivonata*, Balatonalmádi, kézirat, 2004.

IGE, IGEHIRDETÉS (INVENTIO)

Logikai síkon mozgó értékek átvitele az esztétikai síkon át az etikai síkba. Különbőség a hatást végző értékrendszerben van.

A homiletikai érték Isten üdvözítő akarata: ez, ahol a gondolatban megjelenik, kifejezésre jut, történelembe belép (nem szorítható egy adott kor keretei közé), személyes életek tapasztalatává lesz; ott kijelentéssel, Igével van dolgunk.

Igy az Ige nemcsak a Szentírásból, hanem saját belső világunkból is megismerhető. A Szentírás szemléltetője, irodalmi lecsapódása az élet mennyei javainak. E javak teljességét a Szentírás Jézusban szemlélteti. A textusban liturgikus ünnepélyességgel kifejezzük, hogy nem a magunk bölcsességét, hanem az Igét hirdetjük.

Analízis, ha az anyag a textusból merített, szintézis, ha az anyag nem közvetlenül a textusból merített (előbb téma, utána textus): Analitiko-szintetikus: először a textus, aztán alkalmazás. Szintetiko-analitikus: alkalmazás aztán textus. Az igehirdetés örök alkalmazással hozza elélni a homiletikai értéket, az Igét.

HATÁSRENDSZER

Az igehirdetés nem szóközi, hanem kultuszi tényező, de kapcsolatban áll a szóközi műalkotással lényege kiemelésében. Kultusz lényege: hiányérzet, isteni javak, a találkozásból származó valódi gyarapodás. Ez az épülés.

Megértés: azt érti, amit mondani akarok, nem érti félre. Meggyőzés: logikai érzelmeket ébreszt, de nem cselekvésit. Rábírás: meggyőzés (tehát nem rábeszélés, meghatás, szuggesztív demagógia) útján létrejövő akarat-elhatározás, amelyben a logikai érték etikai értékévé lesz, de nem egy konkrét cselekedet, hanem egy életirányba beálló életmódosulás által.

A homiletikai műalkotás teleológiai: benne egy cél uralkodik, honnan hová, tételtől tettig, statikából dinamika, nem állít, hanem hat. Valószínű a kellőbe. Ontológiából axiológiaiba. Kauzális tételtől finális tétel. Dráma.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- CZEGLÉDY Sándor: *A prédikáció gyülekezetkészítője*, Budapest, Sylvester, 1938.
- LITERÁTY Zoltán: Az igehirdetés éke és éktelensége I., *Református Egyház*, LIV. évf., 2002/3, 57–59. és Az igehirdetés éke és éktelensége II., *Református Egyház*, LIV. évf., 2002/4, 79–81.
- LITERÁTY Zoltán: Igihirdetés és retorika szintézise Ravasz László homiletikájában, in Horváth Erzsébet–Literáty Zoltán (szerk.): *Történelmet írunk. Tisztelgő kötet Ladányi Sándor 75. születésnapja alkalmából*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L’Harmattan, 2012, 237–259.
- LITERÁTY Zoltán: Ravasz László prédikációesztétikája, *Református Egyház*, LII. évf., 2000/7, 166–169. és *Református Egyház*, LII. évf., 2000/8-9, 208–212.
- MAKKAI Sándor: Ravasz László igehirdetői útja, in Vasady Béla (szerk.): *„És lőn világosság”. Emlékkönyv Ravasz László hatvanadik életéve és dunamelléki püspökségének huszadik évfordulója alkalmából*, Budapest, Franklin Társulat, 1941, 9–59.

EGYHÁZI BESZÉD SZERKEZETE (DISPOSITIO)

Tétel: beszéd tárgya és anyagának összefoglalása. Nem homiletikai műalkotás az, amelyben nincs meg az egy tételben kifejezett retorikai egység.

A tétel csak ítélet lehet, egy alanyról mondott állítmány.

A cím nem egyenlő a tétellel, csak utal rá.

Nem felosztás a formális logika szabályai szerint (topika), bár az alapvető logikai elveknek érvényesülni kell.

Elágaztatni azt jelenti, hogy az ágak is a célt szolgálják. A fogalmat egy cél érdekében (finális tétel) új tényezők hozzáadásával kimerítjük. Az új tényező vehető a textusból (ill. tételtől) vagy a valóságból (textuson, tételen kívülről).

Ravasz: A–C–B = való állapot (A), kellő állapot (B), átváltoztató értékrendszer (C).

Így tesz különbséget homília és sermő között. A homília a textushoz igazodik, még elágazásában is. A sermónál a beszédnek csak a tétele áll kapcsolatban a textussal, az elágazásra a textus már nincs hatással.

Bevezetés, befejezés.

STÍLUS (ELOCUTIO)

Kifejtő stílus: világosság, érthetőség, szabatoság, pontosság, elevenség, változatosság, magyarróság.

Költői stílus: tropusokkal és a figurákkal. A tropus a jelentésnek egy érzéki vonással, pl. képpel való bővítése, ami nem a jelentést változtatja meg, hanem a hozzá fűződő érzelmet gazdagítja, pl.: metafora, hasonlat, példázat, allegória. A figurák olyan stíuselemek, rendetlen formák, amelyek a beszélő személyes megindultságát fejezik ki: szavak halmozása, vagy elhagyása, ismétlés, megszemélyesítés, elhallgatás, megszakítás.

SZÓNOK

Nem szabad elrejtőznie, sem előlépnie, hogy eltakarja a gondolatot. Egyszerre presztízs és szerénység. Ettől lesz titokzatosan érdekes.

- RAVASZ László: A gazdag és szegény találkozása, in uő.: *Legyen világosság I.*, Budapest, Franklin-Társulat, 1938, 79-80.
- RAVASZ László: *A gyülekezeti igehirdetés elmélete. Homiletika*, Pápa, Magyar Református Egyház, 1915.
- RAVASZ László: *Ez ama Jézus. Egyházi beszédek, elmélkedések*, Kolozsvár, Stein, 1910, VII–VI.
- RAVASZ László: *Magamról*, Debrecen, Coetus Theologorum, 1944.
- RAVASZ László: Szónoklás és igehirdetés, in uő.: *Legyen világosság III.*, Budapest, Franklin-Társulat, 1938, 137–159.
- STEINBACH József: *Ravasz Homiletikájának sűrített kivonata*, Balatonalmádi, kézirat, 2004.
- VÍGH Árpád: *Retorika és történelem*, Budapest, Gondolat, 1981.

AZ IGEHIRDETÉSNEK ANNYI HATÁSA VAN,
AMENNYI HIÁNYT TUD PÓTOLNI
RAVASZ LÁSZLÓ GONDOLATAI A HATÁSRÓL,
MINT HOMILETIKAI TÉNYEZŐRŐL

—◀—
LITERÁTY ZOLTÁN

...a hallgatóság lelkében az igehirdetés által valamelyes változás menjen végbe, mert ha prédikáció után is épen olyan a lélek és világ, mint előtte, akkor egészen felesleges dolog prédikálni, hisz nagyon sok mulatságosabb dolog van, mint ez.¹

Hatáshoz kell a jó stílus, és a jó stílus néha elbír egy kis iróniát is. „...sok mulatságosabb dolog van, mint ez...”²

A beszéd és az általa elért hatás tudományát az ókorban és a humanizmusban retorikának nevezték. De ez a szó – „retorika” – máris terminológiai tisztázásra szorul. A görög-római klasszikus retorika technikáját jelenti csupán? Vagy jelenti a hatásos beszéd tudományát függetlenül kortól és kultúrától? Ravasz László megkülönbözteti a kettőt egymástól. Más a retorika, és más a retorikus. Míg az első egy konkrét kor konkrét kommunikációtudományát jelenti, addig az utóbbi az intencionális beszéd egzakt jellemzője.

A szónoklattan [...] ma valóságos múmia. [...] A retorika meghalt. [...] Az élet azonban nem változott meg. Ma is az a természete, ami ezelőtt kétezer esztendővel. [...] ma sokkal fontosabb, érdekesebb, és egyetemesebb jelenség az a valami, ami a formális és iskolás retorikának is tárgya volt, t.i. az élő szó hatalma. [...] a retorikával is megtörténik ez az átalakulás, ami megtörtént a lélektannal, az esztétikával, az irodalomtudománnyal, sőt minden tudománnyal: iskolás bábhéját lerázva, megtalálja új és igazi alakját. [...] az új tudománynak központi kérdése az lesz, miképpen hat a beszéd?³

¹ Ravasz László: *A gyülekezeti igehirdetés elmélete. Homiletika*, Pápa, Magyar Református Egyház, 1915, 281.

² Uo.

³ Uő.: Szónoklás és igehirdetés, in uő.: *Legyen világosság III*, Budapest, Franklin Társulat, 1938, 137–141.

Miképpen hat a beszéd? Igazsággal? Szépséggel? Jósággal? Mindhárommal? Vagy egyikkel sem?

Évezredek óta kutatják ezt a nagy talányt: miképpen hat a beszéd? S ez nem csak a retorika, mai környezetben pedig nem csak a szociálpszichológia nagy kérdése, hanem a homiletikáé is Ravasz szerint.

...a retorikának és a homiletikának közös gyökere van. Ez a közös gyökér az, hogy mind a két disciplina a beszéddel foglalkozván, még pedig olyan beszéddel, amelynek célja etikai értékek hatásának másokra való átvitele, egymással találkoznak ott, ahol azt fejtegetik, hogy miképpen megy végbe az etikai értékhatások szóbeli átvitele, tehát a pszichológiai alapozásban, míg eltérnek egymástól akkor, mikor a hatást végző értékrendszert állítják össze. Nincs közünk semmi olyan retorikával, amely e végső kérdésekig le nem szállott, bármilyen ügyesen technikázzék is, de kötelesek vagyunk figyelni és tanulni ott, ahol arról van szó, hogy miben áll a beszéd hatalma. Lélektani alapon úgy viszonylik a homiletika tárgya a retorikáéhoz, mint általános a különöshöz; míg axiológiai tekintetben mind a kettő sui generis.⁴

Ebben az idézetben egyszerre van jelen a nagy homiletikai feszültség: a hatás elérése közös ügy más tudományokkal együtt, és mégis egyedi, azaz teológiai. Hogy is van ez? Mi köze a homiletikának a hatás eléréséhez?

LIBERÁLIS KORSZAK

Ravasz *Homiletikája* a liberális kor alkonyán született. A fiatal Ravasz László itthoni és berlini tanulmányai alatt ezekből az eszmékből építette fel saját teológiai rendszerét. Teológiai értelemben ezek a szálak egészen Schleiermacherig futnak vissza.

A liberalizmus fogalmai alapján létezik az én és létezik az „én-t” körülvevő világ. E kettő kölcsönhatása a liberális gondolkodás megjelenéséig úgy jelentkezett, hogy a körülölelő világ a maga törvényszerűségeivel függő helyzetben tartotta az „én-t”. A liberalizmus nagy eszméje, hogy a világ megváltoztatható, s így a kölcsönhatás is változik. A liberális ember olyan szabad ember, aki a saját magában megalkotott szabadság által képes a körülölelő világot szintén e szabadság eszménye alapján formálni. Ez a megváltoztatott világ már nem idegen, ez már az „én” világának a része. A reláció tehát itt megfordul, s az eddig függő helyzetben lévő ember szabaddá válik, aki

⁴ Ravasz: *A gyülekezeti igehirdetés elmélete*, 252.

birtokosává lesz ennek a maga szabadsága által megváltoztatott világnak. A liberális ember tehát aktív cselekvő, aki képes a függő helyzetait úgy átalakítani, hogy mind ő, mind pedig világa ebben a szabadságban találja meg a kiteljesedését.⁵

A liberális kor eszményképe tehát a cselekvő, a saját világát formáló, sőt megváltoztató liberális ember. Ez a gyakorlati teológián belül az emberekre gyakorolt hatást jelentette. Ezért foglalkozik Ravasz László is oly sokat a prédikáció pedagógiai hatásaival, ugyanis minden eszköz arra való, hogy az igehirdetés hallgatója változzon a prédikáció hatására. Azaz a legvégső hatásnak Ravasz szerint a hallgató etikáját kell változtatnia.

ÉRTÉKELMÉLET

Ravasz László hatáselmélete ma is fontos üzenetet rejteget számunkra. Hogy ezt megértsük, pont az axiológiához, azaz az értékelmélethez kell visszamennünk. Tanárától, Böhm Károlytól a következő értékelméleti alapokat szerezte meg.

Böhm szerint a szellem igaz, jó és szép, így a szubjektív idealizmusból három normatív tudomány ered: a logika, az etika és az esztétika. A logikai síkon a szellem valósággá válása, az Én ismeretének gyarapodása történik meg. Az etikai síkon a kötelesség és a szabadság függ össze, minél inkább kötelezik az Ént a valóságos értékek, annál nagyobb szabadságot él meg. Az esztétikai síkban egyé lesz a megismerő és a cselekvő Én, aki gyönyörködik a tudományában, és a nemes tetteiben mint saját alkotásaiban.⁶

Míndez Ravasz Homiletikájában úgy jelentkezik, hogy az élet önmagában nem más, mint hiányok pótlásának folyamata. „Mivel pedig az életnek alaptermészete az önmaga gyarapítása, tulajdonképpen legfőbb tevékenysége az értékek megkeresése és felhasználása. Az élet nem egyéb, mint értékkeresés, értékfogyasztás és értékfejlesztés.”⁷ Így „...az igehirdetésnek [...] annyi hatása van, amennyi hiányt tud pótolni.”⁸

⁵ Békési Sándor: *Schleiermacher liberalizmusának alapeszméje Ballagi Mór megnyilvánulásai-ban*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar, Ballagi Mór Emlékkonferencia születésének 200. évfordulója alkalmából, 2015. március 18. (Nem szó szerinti, hanem gondolati idézet.)

⁶ Böhm Károly: *Az ember és világa. Philosophiai kutatások*, 1. köt., Budapest, Weizsmann Testvérek, 1883.

⁷ Ravasz: *A gyülekezeti igehirdetés elmélete*, 282–283.

⁸ Uo., 256.

Ezek az értékek Ravasz László szerint mindig etikai értékek, és ezek átvitelét semmi más nem képes megoldani, csakis a szóbeli meggyőzés lehetősége. Hatás elérése tehát csak a szavak útján lehetséges.

Szónoklás csak ott van, ahol egy magasabb igazságról tesznek bizonyosságot azért, hogy annak érvényt szerezzenek. A magasabb igazság mindig *etikai* igazság, mert a szónoklat egész világa az erkölcsi síkban van [...] Egyedül az etikai igazságok azok, amelyek csak az emberi akarat alkotásaiban fejezhetőek ki.⁹

A cél tehát az etikai értékekben való gyarapodás, mert csak ez tudja az embert a legmagasabb fokra eljuttatni, azaz hogy önmaga lehessen. Szellemileg nézve azonos önmagával, mert ez a legfőbb boldogság, mely egyben az igazság, a szépség és a jószág megtestesítője. A legmagasabb szintre eljutó ember a szabad ember, aki örül az igazságnak, és gyönyörködik világa szépségében.

A HATÁS ESZKÖZEI

Az etikai értékekben való gyarapodásra tehát két eszközre van szükség: logikára és esztétikára, azaz igazságra és szépségre.

„Tulajdonképen tehát a homiletikai műforma abban áll, hogy a logikai síkon mozgó értékek az esztétikai síkon át tolódnak bele az etikai síkba.”¹⁰ Mindez azt mondja, hogy Ravasz homiletikai eszköztárába az igazság és a szépség tartozik bele, de mindkettő csupán, mint eszköz. Mert a homiletika célja a hatás, azaz az etikai értékekben való gyarapodás. Igazság és szépség eredményezi a hatást.

Itt jelentkezik az a feszültség, ami a kezdetektől meghatározza a hatás és annak elérésére gyakorolt módokat. Előrébb állhat-e a sorban a hatás, mint az igazság? Mi lesz, ha ezzel valaki esetleg visszaél, és igazság nélkül kíván hatást elérni? Ez a kérdés talán még a homiletikában sem csak elméleti kérdés, azaz fontos választ találni rá. Ravasz Lászlónak erre is van válasza. Különbséget tesz meggyőzés, rábírás és suggestio között.

A latin nyelv a meggyőzésre két szót használ: *convincere* és *persuadere*. Az úgynevezett dialektikus korok mindig az előbbit, míg a szofisztikus korok mindig az utóbbit kívánták tökélyre emelni. Az előző az észérvek alapján, míg

⁹ Uo., 251–252.

¹⁰ Uo., 382.

az utóbbi az érzelmek útján való meggyőzetést jelenti. Az előbbi Ravasz szerint nem kötődik konkrét cselekvésre késztetéshez, míg az utóbbi pedig túlzottan is egy konkrét cselekedetre kíván rávenni, s ezzel el is érte célját.

De Ravasz szerint a kettő között ott szerepel a rábírás.

„Mi a rábírást tartjuk az egyházi beszéd céljának, mert a mi felfogásunk szerint az igehirdetés prófétai aktus, mely az életet valami pozitív jóval gyarapítja s épen arra van berendezve, hogy ezt a pozitív jót a hallgatóság lelkének alkotó részévé tegye. Ehhez pedig az szükséges, hogy úrrá legyen a hallgatóság felett, amit a rábírás igen jól kifejez.”¹¹ A rábírás elsődleges célja sohasem egy cselekedet megtétele, mert ha az lenne, akkor semmiben sem különbözne a világi szónoklástól, amely szintén cselekvésre ösztönöz. A rábírás elsősorban mindig belső, lelki gyarapodásra vezet. Célja, hogy egy értéket elfogadtasson a hallgatóval, és élete így gazdagodjon, mely aztán majd meghozza a maga gyümölcseit cselekedetek formájában. A rábírásra nézve tehát az a jellemző, hogy „nem külső cselekedetből, hanem belső meggyarapodásból, a lelki habitus meggazdagodásával jár.”¹²

Az értékelméleti gyarapodás tehát egyfajta módon mehet végbe, ha a szónok tiszta célokkal, tiszta igazságtartalmakkal, tiszta érzelmekkel teszi érdekeltté a hallgatót abban, hogy saját életét önszántából változásra bírja.

GYAKORLATI ÉLET

Ravasz László prédikációi még ma is magukért beszélnek. Sőt, az a fáma járja, hogy a színházművészeti iskoláról a színészpallántákat a Kálvin téri templomba küldték vasárnaponként, hogy a gyakorlatban ott ismerkedjenek a szép beszéd tudományával.

De van itt egy másik tényező is, amit érdemes megfontolni a kiváltott hatás szempontjából. Ravasz nyitottságát és érzékenységét a mediális eszközökre, azaz a rádióra és a gramofonra. Többek között részletesen foglalkozik ezzel a kérdéssel is Mészáros Márton monográfiájában.¹³

A mű összehasonlítja a katolikus és a református egyház viszonyulását a médiához, majd megállapítja, hogy a reformáció nem vizsgázott rosszul a mediális forradalom lekövetésében. A 16. századi reformáció kommunikációtudományi nagy felfedezése az volt, hogy élére állt a mediális forradalmaknak, és azokat

¹¹ Uo., 436.

¹² Uo., 437.

¹³ Mészáros Márton: *Reformáció, közvetítés, nyilvánosság*, Budapest, FISz, 2015, 161–176.

igyekezett saját hermeneutikájának megfelelően mindig is a kimondott szó, azaz a hirdetett ige szolgálatába állítani. Ez az örökség nem veszett el a 20. század elején végbemenő ún. második nagy mediális forradalom idején sem. Ravasz Lászlónak köszönhetően a hangzó szó újrafelfedezésre került, és ez a technológiai robbanásnak is köszönhető volt.

Ravasz László teológiai érveket fogalmazott meg amellett, hogy miért kell rádiós istentiszteleteket tartani. Szerinte az emberiségnek két nagy találmánya van, ami az ige hirdetés szolgálatába állítható: a sajtó és a rádió. Szabó Imre írja: A technikai médiumokat, „szellemi nagyhatalmakat”, „tömegérzéseket formáló eszközöket” nem szabad „az ördög találmányának tekinteni”, hanem arra kell választ találni, hogy hogyan lehetne őket Isten szolgálatába állítani.¹⁴

Ravasz 1931-ben olyan lehetőségként tekint az új technikai médiumra, amely egyedülálló módon képes kiterjeszteni az ige hirdetés hatótávolságát.

A mi korunkban az emberi elme csodálatosabbnál csodálatosabb találmányokat fedezett fel. Ezek a találmányok az embereket nem tették sem jobbakká, sem boldogabbakká, mert eddig még nem fordították Isten dicsőségének szolgálatára. De van egy köztük, melyet arra fordítottak, s ezért mérhetetlen áldások forrásává válhatik, ha helyesen élünk vele. Ez a rádió, amelyet az egész világon felhasználnak istentiszteletek, főképpen ige hirdetés közvetítésére, s ezzel sok százezer emberhez elviszik Isten igéjének világosságát, mézét és balzsamát. A könyvnyomtatást kivéve, nincs még egy olyan találmány, amelyik Isten országa építésére annyi szolgálatot tenne, mint a rádió.¹⁵

Sajnos a gramofonra rögzített Ravasz hanganyagok nem maradtak fenn, de saját korának sajtója így ír a korabeli jelenségekről: „Ennek a kezdeményezésnek történelmi fontossága az, hogy az evangéliumi keresztyénység újra modernné válik. Újra a legújabb és a leghathatósabb eszközöket használja fel arra, hogy az Isten beszéde szertehangozzék.”¹⁶

Ez itt ugyan nem a reklám helye, de már készül az az internetes oldal, amelyről közvetlenül elérhetőek lesznek a korábban nyomtatott formában megjelent Ravasz László ige hirdetések szövegei. S az előbbiek fényében úgy hiszem, Ravasz László ezzel nagyon is elégedett lenne.

¹⁴ Szabó Imre: A film, *Református Élet*, 1936. május 16., 182. (Átvéve Mészáros Márton *Reformáció, közvetítés, nyilvánosság* könyvéből.)

¹⁵ Ravasz László: A rádiós istentisztelet, *Reformáció*, 1931. augusztus, 132. (Átvéve Mészáros Márton *Reformáció, közvetítés, nyilvánosság* könyvéből.)

¹⁶ Ravasz László: Ige hirdetés gramofonon, *Református Élet*, 1939. december 16., 10. (Átvéve Mészáros Márton *Reformáció, közvetítés, nyilvánosság* könyvéből.)

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BÉKÉSI Sándor: *Schleiermacher liberalizmusának alapeszméje Ballagi Mór megnyilvánulásaiban*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar, Ballagi Mór Emlékkonferencia születésének 200. évfordulója alkalmából, 2015. március 18.
- BÖHM Károly: *Az ember és világa. Philosophiai kutatások*, Budapest, Weizsmann Testvérek, 1883.
- MÉSZÁROS Márton: *Reformáció, közvetítés, nyilvánosság*, Budapest, FISz, 2015.
- RAVASZ László: *A gyülekezeti igehirdetés elmélete. Homiletika*, Pápa, Magyar Református Egyház, 1915.
- RAVASZ László: A rádiós istentisztelet, *Reformáció*, 1931. augusztus.
- RAVASZ László: Igehirdetés gramofonon, *Református Élet*, 1939. december 16.
- RAVASZ László: Szónoklás és igehirdetés, in uő.: *Legyen világosság III.*, Budapest, Franklin Társulat, 137–141.
- SZABÓ Imre: A film, *Református Élet*, 1936. május 16.

CSALÁDI VISSZAEMLÉKEZÉS

—◀▶—
BIBÓ ISTVÁN

Nem tudom, jól tettem-e, hogy elvállaltam ezt a hozzászólást. Kételyemet nem a szerénység motiválja, és nem is olyanféle feszélyezettség, hogy családtagként, illetve laikusként szólok hozzá a homiletika szakemberei között; és nem is az a szégyen, hogy valószínűleg én vagyok az egyetlen az előadók között, akinek Ravasz László *Homiletikája* a kezemben sem volt, és ezt mint családtagnak is szégyellnem kell. Mindezen túl lehetne lépni annak a gondolatnak a jegyében, amit azt hiszem, nemcsak én vallok: hogy tudniillik a homiletika kérdéseire nemcsak az igehirdetők szólhatnak hozzá, hanem az igehallgatók is, hiszen a homiletika tudományának tárgya, az igehirdetés csak a szó szerinti értelemben vett „hirdetés” folyamán, a prédikátor és a hallgatóság kapcsolatában nyerheti el értelmét és jogosultságát (ha a Lélek is fű!). Ennyiben, az egymást feltételező kapcsolatban az igehallgató egyenlő rangú társa, pontosabban ellenpólusa, opponense az igehirdetőnek, s ezen a jogcímen van, lehet és kell, hogy legyen mondanivalója a homiletika számára. Ennek alátámasztására ide kívánczok az az anekdota, amelyet a jelenlévők többsége valószínűleg ismer. Én akkor hallottam (és meg is szégyeníttem), amikor egy idősebb atyámfiaának némi áltöredelemmel elmondtam, hogy nem szoktam akárkit meghallgatni, és a személyválogatás bűnében fetrengve szoktam eldönteni, hogy mikor vagy hova járjak, illetve menjek templomba. Válaszul ő nekem Zsindely Ferencet idézte, aki egyszer hasonló kontextusban ezt mondta valakinek: *szeretném én látni azt a papot, aki nekem ne tudna igét hirdetni!*

Tehát az én hozzászólásomnak akkor volna igazán értelme – és akkor nem is feszélyezne a helyzet –, ha ilyenek tekinthetném magam a nagyapám igehirdetésének kontextusában, és azt érezném, hogy Ravasz Lászlóról, a 20. század „legprofibb” magyar igehirdetőjéről személyemben egy tudatos igehallgató, aki akár családtag is lehet, igenis mondhat elfogadható – vagy legalábbis vitára alkalmas – gondolatokat. És éppen ezzel van a baj: amikortól én úgy-ahogy tudatos igehallgatónak számíthatom magam, 1958-1959 körül, akkor ő már hivatalosan és gyakorlatilag is befejezte igehirdetői pályáját.

Korábban, 1956 előtt biztosan voltam néhányszor a Kálvin téren, amikor ő prédikált, és 1957 kora tavaszán is, és – szégyen ide-oda – nem emlékszem az igehirdetésekre. Nem voltam tudatos igehallgató: kamasz voltam, akinek 1955-ös konfirmációja az óbudai gyülekezetben – ahova tartoztunk, bár nem jártunk oda templomba –, alig volt több formalitásnál. Jártam viszont kirándulni 1954-től kezdve egy kis – mondjuk így, bethánista – magángyülekezet fiataljaival, akikhez evangélikus osztálytársam – 61 éve folyamatosan legjobb barátom – hívott el, s akik között egy 1956. nyári egyhetes evangelizációs tábortól kezdve egyre erősebb megtérési készletésben hezitáltam. Ebben az állapotban ért 1956 élménye, és érdekes módon viszonylag jól emlékszem nagyapám 1956. november 1-i rádió-szózatára, amelyet a mi lakásunkban vettek fel délután, s pár órával később a rádióban meghallgattuk. (A felvételnél nem voltam jelen.) Az esti meghallgatás alatti benyomásra és érzéseimre emlékszem, hogy a sok izgatottság között milyen megnyugtató volt hallani a hangját; de arra a kérdésre, hogy ez a megnyugtató hatás mennyire volt a beszéd tartalmának, a nyugodt, tempós beszédmódnak, az ismerős hangszínnek vagy másnak tulajdonítható, nem tudnék válaszolni. Leginkább nyilván a tartalmának, de azóta hangfelvételtől két-háromszor újra hallottam, nyomtatásban többször is olvastam, emiatt akkori benyomásaimra későbbiek is rakódtak, amelyeket most már nehéz szétszálazni. De akkor az volt a (családi?) vélemény (mások is voltak ott nálunk, de nem emlékszem, hogy kik, talán kisebbik nagynéném és férje, akikkel együtt hallgattuk Nagyapám és előtte Mindszenty első, rövidebbik beszédét), hogy a nagyapám beszéde megnyugtatóbb és politikailag (egyházpolitikailag) is jobb volt, mint Mindszentyé, aki két nap múlva, 3-án hosszabb rádióbeszédet is mondott. Ma azt gondolom (anélkül, hogy kielemezni tudnám), hogy Ravasz László november 1-i beszédében igehirdetői kvalitásai is megnyilatkoztak, és valószínűleg ez a magyarázata annak is, hogy Mindszentyénél jobb benyomást keltett. Kíváncsi volnék, hogy egy homiletikai elemzés mennyire igazolná ezt a gondolatomat.

Nagyapám számára az 1956 után rákényszerített szilenciumban alkalmi igehirdetési lehetőségek csak nagyon ritkán adódtak. Én személy szerint összesen kettőről tudok. Az egyikem nem voltam ott, a másikon ott voltam, a lehetőség is megvolt, de végül is kihasználatlanul maradt, mert a prédikáció nem hangzott el. Az elsőt ő maga mesélte el nekem valamikor a hatvanas években: az akkor még Pócsmegyerhez tartozó Leányfalun, az idősek otthona imatermében karácsonyi istentiszteletre várták Borzsák Sándort, aki helyett tíz-húsz perc késéssel egy üzenet jött, hogy lábtörés vagy hasonló ok miatt nem tud átjönni Pócsmegyerről. Ekkor a jelenlévők kapacitálni kezdték a Püspök Urat, mire ő a rendtartást ismerve megsúgta az egyik ott lévő presbiternek, hogy szükséghelyzetben a presbitérium felkérhet valakit a jelenlévők közül. Ez a presbiter akkor rögtön

összeült egy szintén ott lévő másik presbiterrel, és felkérték, s akkor ő rögtönzött egy karácsonyi igehirdetést, és megtartotta az istentiszteletet, amely annak a kis gyülekezetnek minden bizonnyal nagyon sokat jelentett. Utána levélben tájékoztatta a területileg illetékes esperest az esetről, aki rendes válaszban megköszönte a szolgálatát. A másik lehetőség is a hatvanas években adódott, pontosabban 1967. augusztus 18-án, az én esküvőmön, a Torockó téren, ahol terveink szerint úgy volt, hogy ő fog esketni bennünket. Ehhez pár héttel korábban levélben megkérte, és meg is kapta az esperesi hozzájárulást. Azonban 11 nappal az esküvőnk előtt tartóztatták le Kovács Bálintékat, s utána többször is jött olyan jelzés családtagoktól és ismerősöktől, hogy az utcán félig ismerősök vagy félig ismeretlenek is megszólították őket, és jelentőségteljesen közölték: „Hallottuk, hogy a Püspök Úr fogja esketni a Bibó Pistiéket a Pasaréten, ott leszünk, ott leszünk.” Na, ettől nagyapám gondolkodóba esett, hogy nem lesz-e a becsukottak ügyének kárára, ha az esküvő néma tüntetéssé válik „az egyházi reakció” mellett (ne felejtjük, hogy a Kádár-rendszer – azon belül főleg az apparátus középső és alsó szintje – ekkor még javában ingadozott az „aki nincs velünk” és az „aki nincs ellenünk” között; mi pedig – a lakosság – szintén ingadoztunk, hogy mikor melyik változatot kell komolyan venni). Ezért aztán nagyapám három nappal az esküvő előtt úgy döntött, hogy redukálja szereplését. Ez azt jelentette, hogy ott volt az esküvőn, palástban, de a már elkészült igehirdetését nem mondta el (nekünk írásban odaadta), és csak a szertartás befejezésénél vállalt szerepet áldásmondással és a Miatyánkkal. Így az esketésre Joó Sándort kértük meg, szinte az utolsó percben, aki – bár túlzott aggodalomnak ítélte – tiszteletben tartotta Nagyapám döntését, és vállalta az esketést. Mindebből következőleg most szomorúan kellett konstatálnom, hogy – legalábbis a Ravasz Homiletika 100 című konferencia szempontjából – hiába voltam jelen a saját esküvőmön.

(Saját, teljesen jelentéktelen homiletikai életművem szempontjából azonban életre szóló tanulással szolgált ez a nap. Az történt ugyanis, hogy Nagyapám a Miatyánk vége felé elakadt a szövegben – 85 éves volt –, de mielőtt bárkiben meghűlt volna a vér, nagy rutinnal, egy veretes és nem túl hosszú mondatkanyarral visszakapaszkodott, és rendben befejezte az imádságot. Ezért volt, hogy később, amikor igazgatóként számítanom kellett arra, hogy az iskolai istentiszteletre meghívott külső igehirdető nem érkezik meg, és nekem kell egy biztonsági tartalék-prédikáció felolvasásával és a Miatyánkkal megoldani a helyzetet, vagy én tartottam – 17 év alatt összesen háromszor vagy négyszer – iskolai istentiszteletet, a leírt áhítatszöveg végén mindig ott voltak sorban a Miatyánk mondatait kezdő szavak.)

Nagyapámat tehát én – tudatos igehallgatóként – soha nem hallottam prédikálni. Viszont a 60-as évek végén, amíg első gyermekünk meg nem született,

gyakran kirándultunk Leányfalu környékére a feleségemmel, s ilyenkor többször, összesen talán 10-15 alkalommal kértünk tőle esti – vagy késődélutáni – igemagyarázatot, áhítatot. Kötelező, akárcsak illemből kötelező családi áhítatot igen ritkán tartott, de ezeket a kéréseinket mindig nagyon szívesen teljesítette. Érezni lehetett, sőt tudni is (nem titkolta), hogy hiányzik neki az igehirdetés, de a család felnőtt tagjait sem nyíltan, sem burkoltan nem kötelezte házi igehallgatásra – pedig megvolt, meg lett volna hozzá a tekintélye. Zárójelben jegyezném meg: a nyáron ott hemzsegő unokáknak tartott „vasárnapi iskolát”. Az ilyen, velünk hármásban tartott alkalmak is rendszerint csak egy rövid igeszakasz szintén rövid, maximum 6-8 perces magyarázatából és imádságból álltak, a magyarázat közben kérdezni lehetett, az imádságba szabad volt bekapcsolódni. Afféle mini-bibliaórák voltak ezek. Tudta, és ismerte ezt az intim műfajt, és nem keverte össze a nagytemplomi prédikáció műfajával. Tudott rögtönözni, de ha előre tudta, hogy jövünk, akkor minden jel szerint készült is. Az igékre természetesen már nem emlékszem, szónoklatszakmai fogásokra sem figyeltem fel, de tudom – és akkor is tudtam –, hogy igehirdetés történt, szép és ép mondatokban, terjengés, szóburjánzás és üres pátoz nélkül, Arany János nyelvén.

RAVASZ LÁSZLÓ ÉS AZ ERDÉLYI MAGYARSÁG¹



KUSZTOS TIBOR

Ravasz László esetében az ő hitben erős lelkülete, és a tőle származó kifejezéssel élve, *az erdélyi szellem* külön-külön talán nem is értelmezhető. Ezért nem szükséges hangsúlyosan párhuzamba állítani személyisége és az erdélyi magyarság közös jellemzőit, mert Ravasz nagy életműve és az erdélyi magyar sors úgy fonódik egymásba, hogy kétségtelenül az összmagyarság kultúrtörténeti egységét igazolja. Munkásságának minden területét színessé teszi letisztult gondolkodásmódjából fakadó életfelfogása. Egyik oldalon a nagy történelmi változások idején is a kiegyensúlyozott intellektuális cselekvés kényszerével, másik oldalon a nagyhatalmi önkény szülte nemzeti létbizonytalanság érzelmi hullámváltozásaival találja szembe magát. Ilyen körülmények között úgy tudta képviselni a magyarságot, hogy „egy jottányit sem engedett az Evangéliumból, és úgy tudta képviselni az Evangéliumot, hogy egy jottányit sem engedett magyarságából”, mondta Dr. Tőkés István több mint egy évtizeddel ezelőtt, egyik beszélgetésünk alkalmával. Tehát nyugodtan állíthatjuk, hogy Ravasz László erdélyi magyarként volt az egységes magyarság képviselője úgy, hogy szolgálatában organikus egységben látható Krisztus Evangéliuma és a magyarság fogalma. A magyar nyelv szabályai szerint gondolkozott, s kifejezésmódjában örökölt székelyhumorával tipikusan magyarként, keresztyénként nyilvánult meg, legyen az igehirdetés vagy baráti beszélgetés. „A nyelv szabályai szerint gondolkozni nemcsak kiváltság, hanem kötelesség, nemcsak felszabadulás, hanem örök rabság”,² állítja *Az erdélyi szellem* című írásában. Talán ezért is tudta tisztábban meghatározni Ady magyarságának viszonyát az evangéliummal, mint korának jó néhány újságírója, akik Makkai Sándor *A magyar fa sorsa* című írásának megjelenése után a költőről korábbi álláspontjukkal ellentétben hirtelen dicshimnuszokat kezdtek zengedezni,

¹ A tervek ellenére a *Ravasz Homiletika 100* konferencián sajnos nem hangzott el olyan előadás, amely Ravasz László erdélyi gyökereit mutatta volna be. Az itt közölt szöveg, amely tökéletesen pótolja az említett hézagot, eredetileg egy másik konferencián hangzott el (Lakitelek 2017. szeptember 28.). Ezúton is köszönjük Kusztos Tibor közreműködését.

² http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf8428.pdf (Letöltés: 2020. január 25.)

s az erdélyi magyar református ifúság erkölcsi példaképévé magasztosították. Ravasz László Ady költői zsenialitását méltatja, de életvitelét semmiképpen nem ajánlja követendő példának a keresztyén ifúság számára.

A világról, az emberről alkotott józan véleményformálásában semmi rendkívülit nem találunk, hiszen élete Erdély hegyei alatt formálódott egykor olyanná, hogy visszatükrözhetette a génjeiben őseitől örökölt tulajdonságokat, amelyek az élet különböző kérdéseire adott válaszaiban nyilvánultak meg. A több mint egy évezred óta ott élők lelkének hasonlatossága mutatkozik meg Istentől kapott tehetségének kitárulkozásában. Ezért is tudta hitelesen megrajzolni rövid, de tartalmában annál mélyebb mondanivalót rejtő, előbb idézett írásában a székely lelket. Annak a népnek karakterét, amelyből ő is vétetett, s amelynek lelkében tovább élt akkor is, amikor az „impériumváltást” követően az anyaország ölelte magához. De ezt az édes ölelést idegen hatalom idegen eszméjének kiszolgálói tették gyakran fojtogatóvá. A román sovén–nacionalista kommunizmus idején az erdélyi értelmiség magyarságához hű bizalmas köreiből gyakran és nagyrabecsüléssel emlegették nevét. Prédikációs kötetei sok olvasni szerető család könyvespolcain voltak megtalálhatók. Meghitt találkozásokról számoltak be azok a szerencsések, akik Budapesten vagy Leányfalun találkozhattak vele. Az 1956-os események kapcsán, november elsején tartott rádiós megnyilatkozásáról nagy magyar reménységgel beszéltek a szüleim is. Én akkor még csak tíz éves gyermek voltam, és fejemben minden, amit a forradalomról hallottam, egybeolvadt az 1848–49-es szabadságharcról tanultakkal és nagyanyám közvetítésével, aki az ő szabadságharcban részt vett nagyapjától halottak révén élő továbbadója volt az akkori eseményeknek. Akkor nem is sejtettem, hogy néhány évtized múlva volt szolgálati helyemen, Bánffyhunyon az egyházi levéltári feljegyzések és idős emberek elbeszélései révén a Ravasz emlékek közvetlen közelébe kerülök. Abba a városba, ahol több mint száz évvel korábban Ferencz József császár látogatást tett, és a tiszteletére kivezényelt magyar katonához így szólt, „janapot fiuk”. Azóta is az a legnagyobb kegy az erdélyi magyarok fölött kényurakként hatalmaskodók részéről, ha rossz kiejtéssel megszólalnak magyarul egy tőmondat erejéig. Abban a városban töltöttünk több mint tizenhét évet, ahol nem kis küzdelem árán sikerült a magyar állam által megvásárolt Ravasz-féle házat a kijelölt célnak megfelelően az egyházközség tulajdonába venni, emléktáblával ellátni, az utódoktól kapott néhány emléktárggyal, feleségem szervezésében helybeli asszonyok varrottásaival és gyűjtött kerámiákkal részben berendezni, működését elindítani. Ebben a házban kapott helyet a Kós Károly emlékszoba is, az építész író akkor még élő fiaival történt megbeszéléseink nyomán.

Ravasz László emlékének méltó ápolását feleségemmel együtt szívügyünknek tekintettük. Lehetőségeinkhez mérten, a gyülekezet teherbírására támaszkodva mindenféle külső anyagi támogatás nélkül az egyházközségbe történt

beiktatásomat követő évben, 1995-ben elindítottuk a *Ravasz László Emléknapokat*. Kulturális és hagyományörző rendezvények töltötték ki a háromnapos ünnepeket, amelyeken országosan és nemzetközileg is elismert személyiségek tették tanulságossá és felejthetetlenné ezeket a rendezvényeket, és amelyeken minden alkalommal népviseletbe öltözött egyházi kórustagok, valamint fiatal néptáncosok előadásaikkal biztosították a hagyományos keretet. A teljesség igénye nélkül csak néhány nevet említek meg. Egyházművészeti kiállítások: a Bánffyhunyadi Református Egyházközség régi varrottasai, kegytárgyai (Ravasz László unokája, Szacsuvay Éva irányításával); Gy. Szabó Béla, Kusztoz Endre metszetei, illetve grafikái; Kalotaszeg épített örökségének képei, kalotaszegi tájakat, templomokat ábrázoló festmények; Makovecz Imre grafikái.

Hangversenyek többek között Ruha István hegedűművész, Kobzos Kiss Tamás lantművész, Béres János furulyaművész közreműködésével, valamint minden évben a testvérvárosi enyingi Tinódi Lantos Sebestyén Zeneiskola tanárai és más, anyaországi és felvidéki énekkarok szereplésével. Egyházi, irodalomtörténeti, oktatástörténeti, tudományos előadások, az előadók között akadémikusok, egyetemi professzorok, sőt a magyar nemzet iránt elkötelezett politikusok is tiszteletüket tették. Közülük csak néhány nevet említek: Egyed Ákos történész; Tonk Sándor egyháztörténész; Imre László, Imre Mihály, Győry János irodalomtudósok; Rétvári László földrajztudós, Erdély, benne Székelyföld és Kalotaszeg hűséges elkötelezettje, alapos ismerője; Szabó József János hadtörténész, valamint Király Károly és Lezsák Sándor politikusok tették tiszteletüket.

Most pedig néhány mondatban megpróbálom visszaidézni a közel egy évszázadot betöltő emberi munkás élet azon állomásainak egyes eseményeiből a jelzésértékűeket, amelyek Erdélyben zajlottak. Az erdélyi magyarsággal, illetve a különböző társadalmi rétegeket képviselő csoportokkal kapcsolatosak. Helyenként segítségül hívva az, *Emlékezéseimben*³ tett Ravasz László-i vallomásszerű feljegyzéseket.

Ravasz László a marosszéki Kelemenelkéről származó székely szülők gyermeke, aki Kalotaszeg fővárosában (Kós Károlytól vettem a „fő” jelzöt, aki 1919-ben Bánffyhunyadi piacon kikiáltotta a Kalotaszegi Köztársaságot, válaszul a gyulafehérvári eseményekre), az Erdélyi-középhegység (-szigethegység) legmagasabb csúcsára, a Vlegyászára figyelő Bánffyhunyadi született. A település már a római korban lakott helység volt. A hadak útján terült el, katonák pihenőhelyéül szolgált. 1435-ben királyi adományként kapták meg a Losonczy-Bánffyak. Mátyás király 1468-ban kiadott rendelete értelmében nevezik Bánffyhunynak.

³ Ravasz László: *Emlékezéseim*, Budapest, Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1992.

1541-ig a Szent László által alapított nagyváradi püspökséghez tartozott mint főesperesség. Azóta protestáns. Az erdélyi egyháztörténelmi mozgások baromé-tereként is tekinthető. A reformáció korában először evangélikus, majd református, rövid ideig unitárius, ismét református. Ravasz László gyermekkorában megtalálható volt benne Erdély minden társadalmi rétege. Arisztokraták: Bánffyak, Barcsaiak. Dzsentrik: Gyarmaty Zsiga, a magyargyerőmonostori református lelkész leányának, Hory Etelkának, az írói vénával megáldott és a varrottasok háziiparrá fejlesztőjének, Kalotaszeg Nagyasszonyának a férje. Értelmiségiek, polgárság, amelyet a kereskedő és a „vékony” iparos réteg alkotott, majd a parasztság. A zsidóság: a két világháború között 1200-ra tehető a számuk, a közeli erdőkitermelés fellendülése nyomán telepedtek be lengyel ortodox zsidók, de Ravasz László gyermekkorában is laktak néhányan. Ma már egy sem él a városban. Utóbbi alkalommal egy részük az ötvenes, hatvanas években vándorolt ki. A románság: 1920 előtt napszámos munkára jártak be a városba. (1995-ben tartott családlátogatásom alkalmával mesélte a közel százéves néni: „Tiszteletes úr, itt az első világháború előtt csak két román ember lakott: a disznópásztor és a csordapásztor, de ők is csak ideiglenesen”. A trianoni diktátum után az 1930-as években már kilencszázan vannak, fele-fele arányban görögkeletiek, illetve görögkatolikusok. 1940 és 1944 között újból visszatértek korábbi lakóhelyeikre, ma azonban több mint 60%-a a mintegy tízezer lakosú városnak. A román nyelvű cigányság 1990 után ugrásszerűen megnövekedett. Az ő elképesztő „palotáik” fogadják ma az átutazókat. Ravasz László még említést tesz a koldusokról, akik abban az időben laktak Hunyadon. Mai napig élnek ott magyar ajkúak, többnyire zenészek, és az utóbbi évtizedekben betelepedett jómódú Gábor-cigányok.

Ravasz László apjától megtanulta a kerti munkák végzését, megismerte a természetet, s a függetlenséghez való ragaszkodást korán meglátja, becsüli minden-
kiben az embert. Szüleiről így vall: „Aztán az örökségünk nemcsak apai és anyai. A gének többen vannak, és kiszámíthatatlanabbak, mint a csillagok. Az bizonyos, hogy szellemi fejlődésemre anyám, erkölcsire apám volt nagyobb hatással [...] Nem sokat elemezték magukat, gondolkoztak, szerettek és szolgáltak.”⁴

Mélyen beivódtak lelkébe a gyermekkor élményei, amelyek között vallásos néprajzkutatókat és nyelvészeket foglalkoztató, akkor természetesen még nem tudományos érdeklődés mutatkozott meg az egyházi ünnepek népi hagyományokra épülő megtartása iránt. A Bánffyhunyadon még ma is élő dékánosság szervezett munkájára figyelt fel. (A város különböző utcáiban lakók önszerveződése. Temetések, korábban közmunkák megszervezése és lebonyolítása volt

⁴ Uo., 20.

az elsődleges feladatuk. Évente új dékánt választanak.) A románokhoz fűződő viszonyát szintén egy gyermekkori, általa „akusztikus emlék”-nek nevezett esemény árnyalta. Erről így ír:

Hunyadon románok arattak, főképp asszonyok, egy-egy férfi vezetésével. Mindig csoportban, énekszóval mentek haza. Soha olyan bánatot, ami ezekből az énekekből csendült ki. A szövegnek nem volt versidoma, egyszerű recitativo volt az utolsó hang elnyújtásával. Valami különös paraszt gregorián, amely olyan apró dolgokat panasztolt, mint a néger népköltészet, de utolsó hangjainak lejtésében kibeszélhetetlen szomorúság jaggatott. Olyan helyen, olyan történelmi események sodrában éltem, ami erdélyi magyar előtt nem tette rokonszenvenné a románokat, de lelkem mélyén megéjtett ez a bánat, és titkon szerettem azt a népet, amely ilyen nagy szomorúságot hordoz szívében. A havasról bejáró románoknak volt egy-egy ismerős házuk, ahol megszálltak, ettek-ittak, [...] de össze nem házasodtak, a kocsmában külön ültek, az ismeretség barátsággá nem mélyült. [...] A románság a magyarságra nézve a piacot és a munkaerőt jelentette. A nemzeti gyűlölet az impériumváltozással vert gyökeret, ami érthető történelmi folyamat.⁵

Úgy gondolom, ez az idézet világosan elénk tárja a román–magyar kapcsolat lényegét.

A román iskolapolitikát mi sem jellemzi jobban, mint a bánffyhunyadi felekezeti iskola kálváriája. A bánffyhunyadi E-betűt formázó (Erzsébet királyné tiszteletére) iskola épületet a református egyházközség építtette a királyné tiszteletére. Fenntartási nehézségek miatt az egyházközség a magyar államnak adta haszonbérbe a tulajdonjog megtartásával. 1919 után ugyan visszaadta az állam a református egyháznak, de 1948-ban a tanügyi reform idején Bokor Márton esperes csendőrszuronyok közt volt kénytelen az átadási jegyzőkönyvet aláírni, a román állam javára. A korábbi egyházi iskola így vált végleg állami iskolává.

A még gyermek Ravasz Lászlóban az akkori, többnyire iparosok és értelmiségiek lakta Székelyudvarhelyen töltött iskolai évei egy életre szóló magatartásformát alakítottak ki. Így vall: „Ha van székelység és van bennem székelység, azt Udvarhelyt találtam meg.”⁶ A kollégiumi élet egy sajátos világot tárt ki előtte. Megmutatta, ahogy ő fogalmaz, a „kicsinység nagyságát, az áldozatvállalás bőkezűségét.”⁷ A városban három középiskola működött: református és római katolikus főgimnázium és állami főreáliskola. Talán elég, ha csak néhány nagy

⁵ Uo., 23.

⁶ Uo., 41.

⁷ Uo.

nevet említünk, amelyek fémjelzik a város oktatási tekintélyét: Baróti Szabó Dávid nyelvújító, a Kisded Magyar Szótár szerzője (római katolikus); a mesemondó, újságíró Benedek Elek (református); Orbán Balázs, a Székelyföld leírása szerzője (unitárius). A régi református kollégiumok autonóm, mondhatni mini köztársasági államformát mutattak, melyet ő diákrepublikaként emleget. Ez a szellemi közeg formálta gondolkodásmódját, gyarapította lelkileg. A legnagyobb elismeréssel beszél öreg korában is egykori egyenestartású, tudós tanáráiról, akik iskolájuk hírért országos elismerésig emelték. Katonás rendet és fegyelmet gyakoroltak a diákok is. Az önképzőkörök tevékenységében aktívan részt vállalt, a kulturális életben mint meghatározó személyiség mindig elől járt. Bevallása szerint ebben az időben döntő vallásos élményei nem voltak, s így 1900-ban érettségi után nem egészen hivatásérzetből választotta a teológiai akadémián való továbbtanulást. „Magamat elsősorban egyetemi hallgatónak tartottam, csak másodsorban teológusnak”⁸ vallja magáról. A bölcsészet iránti érdeklődése irodalmi, majd filozófiai területen bontakozott ki, leginkább esztétikai vonatkozásban. Kereste, és hamar meg is találta helyét az egyetemi ifjúság vezéregyéniségei között. Ez az ifjúság politikai gondolkodásában két, önmagát meghatározni képes pártba sorolta: a jobboldali, keresztyén nacionalistába és a baloldali, humanista liberálisba. Ez utóbbihoz tartozott Ravasz László és barátja Ady Lajos, Ady Endre testvére is. Tagja volt egy titkos „nagyon erősen nemzeti” szellemű diáktársaságnak is. Erről így vall: „A nemzeti itt annyit jelentett, mint erdélyi, népi, magyar. Figyelte az erdélyi tájat, vizsgálta az erdélyi embert, csodálta a székely és kalotaszegi népművészetet, s Erdély aranykorának visszaállításáról álmodozott.”⁹ Mennyire mellbevágó, hogy ez jellemezte a későbbi évtizedek nemzetileg elkötelezett erdélyi magyar diákjait is. A maiakat is, akik nem kapva otthoni politikai vezetőiktől erkölcsi példamutatást, s az Erdélyben szülőföldön maradáshoz, a magyar közösség megerősödéséhez kellő bátorsággal kiharcolt, kisebb érdekcsoportokat meghaladó politikai és gazdasági támogatást. Így, aki teheti, a nagyvilágban keresi boldogulását.

Az erdélyi szellemre jellemző harciasság mutatkozott meg 1895-ben is, amikor jórészt egy hatalmi harc eredményeként született a Kolozsvári Teológiai Fakultás. A különböző elképzelésű felek a közös cél érdekében végül is meg tudtak egyezni. Szász Domokos püspök akarta az intézet létrehozását, és megalapította. Bartók György, Ravasz László apósa ellenezte, de püspöksége ideje alatt pénzügyileg is megalapozta, és élete végéig keményen dolgozva meg is szervezte. Ravasz Lászlót ez a példa is taníthatta a későbbi egyházépítő, egyházkormányzó, összhangra törekvő munkájának végzésében, mint ahogy korábbi kitűnő

⁸ Uo., 62.

⁹ Uo., 68.

tanáraitól kapott útravalója is, mint Kecskeméthy István, Kenessey Béla, Nagy Károly. Molnár Albert és Nagy Károly hatása alá került, akik jellemzése szerint „szabadelvű teológusok, ízig vérig transzylvánusok.”¹⁰ Itt a szabadelvűség szigorúan a teológiai gondolkodásra vonatkozik. Eddigi orientáltsága nem is vihette más irányzatot képviselők felé. Ezek hatására lett végül is meggyőződéses teológiai hallgatóvá. „Felébredt bennem a tisztelet a teológia, mint szellemi erőfeszítés és egyedül elégséges világmagyarázat iránt. Megláttam a vallást: objective, mint világunk legnagyobb tényezővédékét, szubjective, mint az emberi szellem legmagasabb rendű, egzisztenciális magatartását. Találkoztam az egyházzal, mint történelmi intézménnyel és lelki közösséggel.”¹¹

Aztán lehetősége nyílt Erdély, sőt Magyarország határain túli tudományos ismeretek megszerzésére németországi tartózkodása idején. Az ő esetében is ugyanazokkal a gondokkal és örömeikkel járt a külföldi tanulmányút, mint általában a magyar peregrinus társainál, akik idegen nyelvű közösségbe kerültek, s egyben az addig megszokottól eltérő életvitellel találkoztak, amellyel meg kellett küzdeniük. Berlinben lehetősége nyílik a filozófia tanulmányozásában alaposan elmélyülni. Schopenhauer esztétikájával két híres berlini professzor is foglalkozott, akiknek előadásait hallgathatta. Hazatérte után ebből a témából le is doktorált. Doktori disszertációjának megírása idején Bánffyhunyon „szárazkáplánkodott”.

1907. szeptember 15-én foglalta el a Gyakorlati Teológiai Tanszéket. Akik tanítványai voltak, később is jó barátai maradtak, a teológusképzésben kiváló munkatársai, mint Makkai Sándor, Tavasszy Sándor. Kovásznai lelkészségem idején évente meglátogatott a néhai Tonkné szül. Tavasszy Emese, aki Ravasz László keresztlánya volt. A vasárnapi istentiszteletek utáni beszélgetéseink során szívesen idézett keresztapja magával ragadó prédikációiból. Megható nosztalgiával emlegette gyermekkorának maradandó élményeit, a két jó barát, Tavasszy Sándor és Ravasz László közötti baráti, de mindig tudományos telítettségű beszélgetéseket.

Ravasz László stílusát és a kor teológiai szemléletét mutatják a tanévnyitón elmondott imádságai, amelyek szintén nagy hatással voltak tanítványaira, akik kimenve a gyülekezetekbe, nyilván az ő hatása alatt végezték igehirdetői szolgálatukat.

Egyszerre sok tisztséget töltött be, mindenikben hősiesen helytállt. Rövid ideig a kolozsvári szabadkőműves páholynak is tagja volt, de ez nem jelentett semmi mást, mint a kor szellemének hangulatát.

¹⁰ Uo., 74.

¹¹ Uo., 75–76.

Az erdélyi ember mindennapi élete és az egyházi élet nem választható szét. Ezt tükrözik Ravasz László visszaemlékezései őseiről, akik akár tanítóként, akár papként, vagy éppen az ekeszarva mellől az egyház építésén dolgoztak. Család-jához hasonlóan Ő is szolgálta egyházát és népét, mint egyházkerületi főjegyző, járva az iskolákat, egyháziilag főbb stratégiai helyeket, alakítgatva a különböző egyházi szervezeteket, kivéve a Nőszövetséget, amelyet kevéssel később Makkai Sándor szervezett meg. A Trianon utáni bonyodalmak ébrenlétet, megfeszített munkát és előrelátást igényeltek, amelyekben Ravasz László gondolkodását a világos helyzetfelmérés jellemezte.

1921 szeptemberében távozik Kolozsvárról új munkahelyére, Budapestre, de továbbra sem szűnik a nemzetért és Erdély jövőjéért való szorongása, amit így fogalmaz meg: „Azé lesz az ország, aki teleszüli és nem azé, aki meghal érte.”¹²

Kapcsolattartása Erdéllyel elsősorban szülei, barátai, munkatársai, őt meglátogató bánffyhungyadiak révén elevenen tovább élt. 1948 után, különösen 1956-ot követően egyre hézagossabbá vált, s bár továbbra is Erdély szerelmese maradt a történelmi helyzet számunkra kedvezőtlen változásaiban, mégse láthatott mindent egyértelműen világosan. Ezzel magyarázható a teljes mértékben jó szándékú igenlése a Kolozsvári Református Teológiai Fakultás Egységes Protestáns Teológiai Intézetének alakítására. Sajnos ez az aktus nem az ökumenikus törekvések eredménye volt, hanem az erős református hagyományokra épített erdélyi szellemi erőd feladása az egységes román nemzetállam eszméjének terjeszkedése előtt. A kisebbségi sorsba kényszerített erdélyi magyar nemzetrészes önrendelkezési jogának gyengítését leginkább az autonóm magyar intézmények átszervezésével, állami ellenőrzés alá vonásával lehetett elérni, amit a világ felé a román hatalom mindenkorai képviselői velük született, kitűnő diplomáciai érzékkel pozitív intézkedésként tudtak tálni.

Egy közösség, legyen magyar nemzeti, egyházi vagy bármely más népi, vallási, mindig magán viseli főbb jellemzőit, amelyek nem csak önnön múltjára utalnak, hanem a jövőjét is meghatározzák. Ravasz László közösségben gondolkozott. Ez a gondolkodás elmélyült és jövőbe látó. „A közösség szellemét akkor látjuk tisztán, ha egy másik közösség szellemével szembeállítjuk. Ezért csak a hasonlóság és különbség kategóriájában lehet róla beszélni. Ki ne látná, hogy a keresztyén művelődésnek szelleme más, mint a színes fajoké?”¹³

¹² Ravasz László: *Az erdélyi szellem*, XIV. rész, <https://adoc.tips/ravasz-laszlo-az-erdelyi-szellem.html> (Letöltés: 2020. július 15.). Ravasz László: *Az erdélyi szellem, Református Szemle*, 1925, 161–163.

¹³ Ravasz László: *Az erdélyi szellem*, VII–VIII. rész, <https://adoc.tips/ravasz-laszlo-az-erdelyi-szellem.html> (Letöltés: 2020. július 15.). Ravasz László: *Az erdélyi szellem, Református Szemle*, 1925, 161–163.

Néhány bánffyhungyadi idős asszony még húsz évvel ezelőtt elérzékenyülve emlékezett azokra az időkre, amikor budapesti szolgálólányokként csoportokban találkozhattak a Ravasz László püspök által megszervezett lelki gondozói alkalmakon.

A SOROZATBAN EDDIG MEGJELENT



MONOGRÁFIA

Lovász Irén: *Szagrális kommunikáció*

Galsi Árpád: *Jakab, az Úr testvére*

Pap Ferenc: *Templom mint teológia. Kulcsok az Ezékiel 40-48. értelmezéséhez*

Tóth Sára: *A képzelet másik oldala.*

Irodalom és vallás Northrop Frye munkásságában

Tari János: *A néprajzi és az antropológiai filmkészítés.*

Történeti, elméleti és gyakorlati példák

Buda Béla: *Empátia. A beleélés lélektana*

Németh Dávid: *Pasztorálanropológia*

Szenczi Árpád: *Az ember természete – természetes(en) nevelés.*

A reformpedagógia egy lehetséges reformja

Váradai Ferenc: *Vázlatok az óvodai anyanyelvi-irodalmi nevelésről*

Semsey Viktória (szerk.): *Latin-Amerika 1750–1840.*

A gyarmati rendszer felbomlásától a független államok megalakulásáig

Bagdy Emőke: *Pszichofitness. Kacagás – kocogás – lazítás*

Balázs Siba: *Life Story and Christian Metanarration. The importance of the research results of narrative identity to practical theology*

Kocziszky Éva: *Antifilozófusok huszonöt időszerű kérdése a kereszténységhez*

Honti László: *Magyar nyelvtörténeti tanulmányok*

Szummer Csaba: *Freud, avagy a modernitás mítosza*

Kun Attila: *A munkajogi megfelelés ösztönzésének újszerű jogi eszközei*

Dr. Lenkeyné dr. Semsey Klára: *Életútinterjú*

Görözdi Zsolt: *Protestáns egyházértelmezés a reformáció századában
a jelentősebb egyházi rendtartásokban*

Békési Sándor: *Sisi személyének teológiai portréja*

- Török Emőke: *Munka és társadalom. A munka jelentésváltozásai a bér munkán innen és túl*
- Sepsi Enikő: *Pilinszky János mozdulatlan színháza Mallarmé, Simone Weil és Robert Wilson műveinek tükrében*
- Erdélyi Ildikó: *A lélek színháza. A pszichodráma és az önismeret útjai*
- Szummer Csaba: *Pszichedelikumok és spiritualitás*
- Papp Sándor: *Török szövetség – Habsburg kiegyezés. A Bocskai-felkelés történetéhez*
- Bolyki János: *Teológia a szószéken és a katedrán*
- Balogh Eszter: *Túlélési stratégiák a magyar gazdaságban. Esettanulmányok a 2000-es évek elejéről.*
- Falussy Lilla: *Trendek a kortárs olasz drámában*
- Bekő István Márton: *Jézus csodáiról szóló elbeszélések Márk evangéliumában*
- Kovai Melinda: *Lélektan és politika. Pszichotudományok a magyarországi államszocializmusban 1945–1970*
- Spannraft Marcellina: *Költészet és szakralitás*
- Németh István: *Műtárgyak a boncteremben. Tanulmányok az orvoslás és a képzőművészet tárgyköréből*
- Homicskó Árpád Olivér: *A magyar társadalombiztosítási és szociális ellátások rendszere*
- Fabiny Tibor: *Az eljövendő árnyékai. A figurális tipológiai olvasás*
- Szetey Szabolcs: *Adatok a magyar református prédikációs gyakorlat újraértékeléséhez 1784–1878 között*
- Balogh Tamás: *Huizinga Noster. Filológiai tanulmányok J. Huizinga magyar recepciójáról*
- Dávid Gyula: *Angol fogalmi idióma szótár. Angol idiómák és magyar megfelelőik*
- Beke Albert: *Gyulai Pál személyisége és esztétikája*
- Németh Dávid: *Vallásdidaktika. A hit- és erkölcstan tanítása az 5–12. osztályban*
- Papp Ágnes Klára: *A tér poétikája – a poétika tere. A századfordulás kisvárostól az ezredfordulás terekig a magyar irodalomban*

- Lányi Gábor János: *A kálvinizmus nyitánya. Berni zwingliánusok és francia-svájci kálvinisták vitája az egyházfegyelem gyakorlásáról*
- Kovács Dávid: *Nemzetfelfogás és történelemszemlélet a 20. századi Magyarországon*
- Pap Ferenc: *Az egyházi év*
- Farkas Ildikó: *A japán modernizáció ideológiája*
- Horváth Csaba: *Megtalált szavak*
- Csízay Katalin: *Az ideális vezető politikus alakja a görög-római hagyományban*
- Siba Balázs: *Pasztorálteológia*
- Indries Krisztián, Szummer Csaba: *Freud és a felkelő nap országa*
- Bognárné Kocsis Judit: *A vallás mint forrás Karácsony Sándor nevelési koncepciójában*
- Vető Miklós: *Jonathan Edwards gondolatvilága*
- Kodácsy Tamás: *A homiletikai aptum. Hogyan lesz a szószéki beszédből igehirdetés?*
- Simon Gabriella: *A mentorálás elmélete és gyakorlata. A mentori kompetenciák attitűdelemei és a kezdő pedagógusok mentormodellek szerinti támogatása*
- Legéndy Kristóf: *A természettudományos és a teológiai megismerés modelljei*
- Siba Balázs: *Pasztorálteológia (Második, javított kiadás)*
- Szabados Ádám: *Az apostolok hagyománya*
- Lukács Olga: *Az erdélyi egyházak ezeréves együttélésének szinopszisa*
- Literáty Zoltán: *Homiletika és retorika*
- Toókos Péter János: *A III. szibillakönyv*

TANULMÁNYKÖTET

Császár-Nagy Noémi, Demetrovics Zsolt, Vargha András (szerk.): *A klinikai pszichológia horizontja. Prof. dr. Bagdy Emőke 70. születésnapjára készített emlékkötet*

Szávay László (szerk.): *„Vidimus enim stellam eius...”*

Petróczi Éva, Szabó András (szerk.): *A zsoltár a régi magyar irodalomban*

Horváth Erzsébet, Literáty Zoltán (szerk.): *Történelmet írunk. Tanulmánykötet Ladányi Sándor tiszteletére 75. születésnapja alkalmából*

Czeglédy Anita, Fülöp József, Ritz Szilvia (Hg.): *Inspirationen. Künste im Wechselspiel*

Gudor Botond, Kurucz György, Sepsi Enikő (szerk.): *Egyház, társadalom és művelődés Bod Péter korában*

Péti Miklós, Ittész Gábor (eds.): *Milton Through the Centuries*

Kendeffy Gábor, Kopeczky Rita (szerk.): *Vallásfogalmak sokfélesége*

Zsengellér József, Trajtler Dóra Ágnes (szerk.): „A Szentek megismerése ad értelmet.” *Conferentia Rerum Divinarum 1–2.*

Trajtler Dóra Ágnes (szerk.): *Tan és módszertan. Conferentia Rerum Divinarum 3.*

Pap Ferenc, Szetey Szabolcs (szerk.): *Illés lelkével. Tanulmányok Báthori Gábor és Dobos János lekipásztori működéséről*

Somodi Ildikó (szerk.): *A mindennapos művészeti nevelés megvalósulásának lehetőségei. Értékközvetítés a művészeti nevelésben*

Dávid István (szerk.): *Merre tovább kántorképzés? Gondolatok egy konferencián – Nagykovács, 2012. október 5.*

Hansági Ágnes, Hermann Zoltán (szerk.): *Jókai & Jókai*

Dringó-Horváth Ida, N. Császi Ildikó (szerk.): *Digitális tananyagok. Oktatásinformatikai kompetencia a tanárképzésben*

Erdélyi Ágnes, Yannick François (szerk.): *Pszichoanalitikus a társadalomban*

Fülöp József, Mirnics Zsuzsanna, Vassányi Miklós (szerk.): *Kapcsolatban – Istennel és emberrel. Pszichológiai és bölcsészeti tanulmányok*

Pap Ferenc (szerk.): *Dicsőség tükre. Művészeti és teológiai tanulmányok*

Tóth Sára, Fabiny Tibor, Kenyeres János, Pásztor Péter (szerk.): *Northrop Frye 100: A Danubian Perspective*

Spannraft Marcellina, Sepsi Enikő, Bagdy Emőke, Komlósi Piroska, Grezsa Ferenc (szerk.): *Ki látott engem? Buda Béla 75*

Komlósi Piroska (szerk.): *Családi életre és kapcsolati kultúrára felkészítés*

Dringó-Horváth Ida, Fülöp József, Hollós Zita, Szatmári Petra,
Czeglédy Anita, Zakariás Emese (Hg.): *Das Wort – ein weites Feld*

Fülöp József (szerk.): *A zenei hallás*

József Fülöp, Szilvia Ritz (Hg.): *Inspirationen II*

Tóth Sára, Kókai Nagy Viktor, Marjai Éva, Mudriczki Judit, Turi Zita,
Arday-Janka Judit (szerk.): *Szólító szavak. The Power of Words.*
Tanulmányok Fabiny Tibor hatvanadik születésnapjára

Lázár Imre, Szenczi Árpád (szerk.): *A nevelés kozmológusai. Kodály Zoltán,
Karácsony Sándor és Németh László megújuló öröksége*

Erdélyi Erzsébet, Szabó Attila (szerk.): *A hit erejével. Pedagógiai tanulmányok*
Makkai Béla (szerk.): *A Felvidék krónikása.*
Tanulmányok a 70 éves Popély Gyula tiszteletére

Farkas Ildikó, Sági Attila (szerk.): *Kortárs Japanológia I.*

Gér András László, Jenei Péter, Zila Gábor (szerk.): *Hiszek, hogy megértsem*
Simon-Székely Attila (szerk.): *Lélekenciklopédia.*
A lélek szerepe az emberiség szellemi fejlődésében

Papp Ágnes Klára, Sebők Melinda, Zsávolya Zoltán (szerk.):
Nemzet sors identitás

Vassányi Miklós, Sepsi Enikő, Voigt Vilmos (szerk.): *A spirituális közvetítő*
Julianna Borbély, Katalin G. Kállay, Judit Nagy, Dan H. Popescu (eds.):
English Language & Literatures in English 2014

Sepsi Enikő, Lovász Irén, Kiss Gabriella, Faludy Judit (szerk.):
Vallás és művészet

Bubnó Hedvig, Horváth Emőke, Szeljak György (szerk.): *Mítosz, vallás és
egyház Latin-Amerikában. A Boglár Lajos emlékkonferencia tanulmánykötete*

Czeglédy Anita, Sepsi Enikő, Szummer Csaba (szerk.):
Tükör által. Tanulmányok a nyelv, kultúra, identitás témaköréből

Méhes Balázs (szerk.): *Lelki arcunk. Tanulmányok Szenczi Árpád hatvanadik
születésnapja alkalmából*

Spannraft Marcellina, Korpics Márta, Németh László (szerk.): *A család és
a közösség szolgálatában. Tanulmányok Komlósi Piroska tiszteletére*

- Horváth Csaba, Papp Ágnes Klára, Török Lajos (szerk.):
Párhuzamok, történetek. Tanulmányok a kortárs közép-európai regényről
- Anka László, Kovács Kálmán Árpád, Ligeti Dávid, Makkai Béla,
Schwarczwölder Ádám (szerk.): *Natio est semper reformanda.*
Tanulmányok a 70 éves Gergely András tiszteletére
- Fülöp József, Mészáros Márton, Tóth Dóra (szerk.): *A szél fúj, ahová akar.*
Bölcsészettudományi dolgozatok
- Zsengellér József, Kodácsy Tamás, Ablonczy Tamás (szerk.): *Felelet*
a mondolatra. Tanulmányok a 60 éves Bogárdi Szabó István tiszteletére
- Borgulya Ágnes, Konczosné Szombathelyi Márta (szerk.):
Vállalati kommunikációmenedzsment
- Szávay László, Gér András László, Jenei Péter (szerk.): *Hegyen épült város.*
Válogatás a Fiatal Kutatók és Doktoranduszok Nemzetközi
Teológuskonferencián elhangzott előadások anyagából.
- Wakai Seiji, Sági Attila (szerk.): *Kortárs Japanológia II.*
- Sepsi Enikő: *Kép, jelenlét, kenózis a kortárs francia költészetben és Valère*
Novarina színházában
- Sepsi Enikő, Tóth Sára (szerk.): *Mellézkörej.*
Írások Visky András hatvanadik születésnapjára
- Erdélyi Erzsébet, Szabó Attila (szerk.): *Az üzenetjét, azt kell megbecsülni.*
Tanulmányok Barabás László hetvenedik születésnapja alkalmából
- Kendeffy Gábor, Vassányi Miklós (szerk.): *Istenfogalmak és istenérvek a világ*
filozófiai hagyományaiban
- Bárdi Nándor, Éger György (szerk.): *Magyarok Romániában*
1990–2015. Tanulmányok az erdélyi magyarságról
- Zila Gábor: *Hitetek mellé tudományt*
- Kiss Paszkál, Tóth Dóra (szerk.): *Ubi dubium, ibi libertas.*
Tudományos diákköri dolgozatok
- Julianna Borbély, Borbála Bökös, Katalin G. Kállay, Judit Nagy,
Ottília Veres, Mátyás Bánhegyi and Granville Pillar (eds.):
English language & literatures in English 2016
- Spannraft Marcellina, Tari János (szerk.): *A kultúraátörökítés médiumai*

- László Emőke (szerk.): *A szolgálat ékessége.*
Tanulmányok Fruttus István Levente hetvenedik születésnapja alkalmából
- Spannraft Marcellina (szerk.): *Tertium datur.*
Tanulmányok Lázár Imre tiszteletére
- Bárdi Árpád, Gombos Norbert, Tóth Etelka (szerk.):
Kisgyermeknevelés a 21. században
- Lányi Gábor János (szerk.): *A reformáció örökségében élve.*
A reformáció hatása a teológiai oktatásra
- Dróth Júlia (szerk.): *Gépiesség és kreativitás a fordítási piacon*
és a fordításoktatásban
- Lator László Iván (szerk.): *Sorsok és missziók a politikai változások tükrében*
- Literáty Zoltán (szerk.): *Quoniam tecum est fons vitae in lumine tuo*
videbimus lumen. Teológiai témák a 65 éves Kocsev Miklós tiszteletére
- Fehér Pálma Virág, Kövesdy Andrea, Szemerey Márton (szerk.): *Testképek*
a gyógyításban. A test mint eszköz és referenciapont
- Zonda Tamás, Bozsonyi Károly, Moksony Ferenc (szerk.):
Az öngyilkosság szociológiája
- Fóris Ágota, Bölscei Andrea (szerk.): *A szabványosítás fordítási és*
terminológiai vonatkozásai
- Kövi Zsuzsanna, Mirnics Zsuzsanna, Reinhardt Melinda (szerk.): *Lélek(sz)árnyak*
- Czentnár Simon, Nagy József, Nagy Levente (szerk.):
Beszéjétek el dicsőségét. Conferentia Rerum Divinarum 6.
- Kovács Tibor (szerk.): *Tehetségek hite. Hallgatói tanulmánykötet*
- Zalatnay István: *Félúton. A liturgia erőterében született írások*
- Farkas Ildikó, Sági Attila (szerk.): *Kortárs Japanológia III.*
- Furkó Péter (szerk.): *Az önképtől és tudásreprezentációtól*
a hatalommegosztásig. Tanulmányok a bölcsészettudomány, a hittudomány
és a jogtudomány területeiről
- Olay Csaba, Schmal Dániel (szerk.): *Értelem és érzelem az európai*
gondolkodásban. Tanulmányok a 60 éves Boros Gábor tiszteletére
- Fóris Ágota, Bölscei Andrea (szerk.): *Dokumentáció, tartalomfejlesztés*
és szakírás

Dróth Júlia (szerk.): *Korpusz és kontrasztivitás a szakfordítás oktatásában és gyakorlatában*

Sebők Melinda, Papp Ágnes Klára, Török Lajos (szerk.):
Kötelezők emelt szinten Balassitól Borbély Szilárdig

Béres István, Korpics Márta (szerk.): *Ha kiderül az alkony*

Lázár Imre (szerk.): *A társas–lelki és művészeti folyamatok pszichofiziológiája*

Németh István: *El Grecóról és más mesterekről.
Stíluskritika – ikonográfia – műgyűjtéstörténet*

Karasszon István: *Az ószövetségi teológia történetéhez*

Czeglédi Sándor: *Történelem és önismeret*

MŰFORDÍTÁS, FORRÁS

Giovanni Pico della Mirandola: *Benivieni neoplatonista versének kommentárja*
(Fordította: Imregh Monika)

Alice Zeniter: *Szomorú vasárnap, avagy a semmi ágán* (Fordította: Kovács
Veronika, szerkesztette és a bevezetőt írta: Sepsi Enikő)

Szent Ágoston: *Írások a kegyelemről és az eleve elrendelésről* (Fordította,
válogatta és a bevezetőt írta: Hamvas Endre)

Paul Claudel: *Délforduló* (Fordította: Székely Melinda)

Veerle Fraeters, Frank Willaert, Louis Peter Grijp (szerk.):

Hadewijch: Dalok (Fordították: Daróczy Anikó, Rakovszky Zsuzsa)

Landauer Attila (szerk.): *A Kárpát-medencei cigányság és a keresztyén
egyházak kapcsolatának forrásai (1567–1953)*

Yves Bonnefoy: *Hollán Sándor. Harminc év elmélkedései, 1985–2015*

(Fordították: Gulyás Adrienn, Kovács Krisztina, Kovács Veronika,
Makádi Balázs, Sepsi Enikő)

Vassányi Miklós (írta, fordította, szerkesztette): *Szellemhívók és áldozárok.
Sámánság, istenképzetek, emberáldozat az inuit (eszkimó), azték és inka
vallások írásos forrásaiban.*

Rauni Magga Lukkari, Inger-Mari Aikio: *Örökanyák – Világlányok.*
Számi versek (Fordították: Domokos Johanna, Németh Petra)

Rajvinder Singh: *Hat szemmel. Német, angol, hindi és pandzsábi versek*
(Szerkesztette: Domokos Johanna. Fordították: Tibold Katalin, Széles Beáta,
Domokos Johanna)

Günter Eich: *Katharina és más elbeszélések*
(Válogatta, szerkesztette és az utószót írta: Fülöp József)

Augusto Monterroso: *A fekete Bárány és más mesék*
(Szerkesztette, fordította és az utószót írta: Fülöp József)

Michael Galuske: *A szociális munka módszerei. Bevezetés*
(Fordította: Udvari Kerstin, szerkesztette: Bányai Emőke)

Titus Livius: *Róma története a város alapításától*, I. kötet (I–XX. könyv)
(Kis Ferencné és Muraközy Gyula fordítását és a jegyzeteket átdolgozta:
Kopeczky Rita, a fordítást az eredetivel egybevetette: Kocsisné Csízy Katalin,
Ligeti Dávid Ádám, Bajnok Dániel)

Titus Livius: *Róma története a város alapításától*, II. kötet (XXI–XXX. könyv)
(Muraközy Gyula fordítását és a jegyzeteket átdolgozta: Kopeczky Rita,
a fordítást az eredetivel egybevetette: Czerovszki Mariann, Tamás Ábel)

Titus Livius: *Róma története a város alapításától*, III. kötet (XXXI–XL. könyv)
(Muraközy Gyula fordítását és a jegyzeteket átdolgozta: Kopeczky Rita,
a fordítást az eredetivel egybevetette: Berkes Lajos, Kozák Dániel,
Ligeti Dávid Ádám)

Titus Livius: *Róma története a város alapításától*, IV. kötet (XLI–CXLII. könyv)
(Muraközy Gyula fordítását és a jegyzeteket átdolgozta: Kopeczky Rita,
a fordítást az eredetivel egybevetette: Ligeti Dávid Ádám, Takács Levente,
Bajnok Dániel)

Tzveta Sofronieva: *A föld színe* (Szerkesztette: Domokos Johanna)

Bangha Imre: *Költők és koldusok között. Indiai napló 2001–2017*
(Szerkesztette: Frazer-Imregh Monika)

Marie Luise Kaschnitz: *Ádám és Éva*
(Válogatta, szerkesztette és az utószót írta: Fülöp József)

MŰFORDÍTÁS, FORRÁS – REZONŐR

René Descartes: *A lélek szenvedélyei és más írások*
(Fordította: Boros Gábor, Gulyás Péter)

Alexandre Koyré: *Tanulmányok a tudományos gondolkodás történetéről*
(Fordította: Szigeti Csaba)

Maurice Merleau-Ponty: *A látható és a láthatatlan*
(Fordította: Farkas Henrik, Szabó Zsigmond)

Maurice Merleau-Ponty: *Az észlelés fenomenológiája* (Fordította: Sajó Sándor)

Michel Foucault: *A rendellenesek* (Fordította: Berkovits Balázs)

Michel de Montaigne: *Útinapló*
(Fordította és a bevezető tanulmányt írta: Kovács Eszter)

L'HARMATTAN FRANCE-HONGRIE, COLLECTION KÁROLI

Anikó Ádám, Enikő Sepsi, Stéphane Kalla (eds.): *Contempler l'infini*
Tibor Fabiny, Sára Tóth (eds.): *The King James Bible (1611–2011).
Prehistory and Afterlife*

Katalin G. Kállay, Mátyás Bánhegyi, Ádám Bogár,
Géza Kállay, Judit Nagy, Balázs Szigeti (eds.): *The Arts of Attention*

Katalin G. Kállay, Nóra D. Nagy, Elizabeth Walsh, Ádám Fónai, Béla Erik
Haga, Péter Káplár, Krisztina Milovszky, Gergely Molnár, Dorina
Obrankovics, Tamás Szanyi (eds.): *This is Just to Say.
A Collection of Creative Student-Responses*

György Kurucz (ed.): *Protestantism, Knowledge and the World of Science*
Brigitte Geißler-Piltz, Éva Nemes, Sijtze de Roos (eds.): *Inspire and
Be Inspired. A Sample of Research on Supervision and Coaching in Europe*

Johanna Domokos: *Endangered literature. Essays on Translingualism,
Interculturality, and Vulnerability 2018*

Tímea Kovács: *Code-Switching and Optimality*

- Viktória Semsey (ed.): *National Identity and Modernity 1870–1945. Latin America, Southern Europe, East Central Europe*
- Anita Czeglédy, Géza Horváth (Hg.): *Inspirationen III – Wege*
Renáta Raáb: *Austria's Schleswig Policy 1848–1852*
- Anita Czeglédy, Anikó Szilágyi-Kósa (Hg.) unter Mitarbeit von József Fülöp: *Geopoetische Reisen in Mitteleuropa. Studien zur Sprache und Kultur*
- Krisztina Kovács: *La relation poétique entre l'oeuvre d'Yves Bonnefoy et celle de Paul Celan*
- Ádám Bethlenfalvy: *Living through extremes in process drama*
Marcus Kracht: *Knowledge and Material Culture. How much knowledge can we afford?*
- Anikó Daróczi, Enikő Sepsi, Miklós Vassányi (eds.): *Initiation into the Mysteries. A Collection of Studies in Religion, Philosophy and the Arts*
- Judit Mudriczki: *Shakespeare's Art of Poesy in King Lear. An Emblematic Mirror of Governance on the Jacobean Stage*
- Zoltán Literáty: *Rhetorical Preaching. Studies in Rhetoric, Homiletics & Preaching*

JEGYZET

- Nádor Orsolya: *Tanított (anya)nyelvünk*
- Hegedús Rita: *Élő magyar grammatika. A nyelvhasználat rendszerének rövid áttekintése*
- Csontos Nóra, Dér Csilla Ilona: *Pragmatika a magyar mint idegen nyelv oktatásában*
- H. Varga Márta (szerk.): *Magyar grammatika funkcionális megközelítésben. Elmélet és gyakorlat*
- M. Pintér Tibor, Wéber Katalin: *Mérés és értékelés: magyar mint idegen nyelv*
Holló Dorottya: *Kultúra és interkulturalitás a nyelvórán*
- Schmidt Ildikó: *A magyar írás és olvasás tanítása. Az alfabetizálás folyamata*
Lannert Keresztély István: *Bevezetés a drámapedagógiába*

Fóris Ágota: *Lexikológiai és lexikográfiai ismeretek*

Balogh Judit: *Leíró grammatikai ismeretek.*

Magyar mint idegen nyelv szakos hallgatók részére

Gyöngyösi Livia, Kampó Ildikó, M. Pintér Tibor: *A magyar kiejtés tanítása*

Nádor Orsolya (szerk.): *Régebbi és újabb nyelvoktatási módszerek*

Schmidt Ildikó, Nagyházi Bernadette: *Magyarnyelv-tanítás gyermekeknek*

Kovács Tünde: *Nyelvi játékok*

Oszkó Beatrix: *Nyelvtörténet dióhéjban*

L'Harmattan France
5-7 rue de l'Ecole Polytechnique
75005 Paris
T.: 33.1.40.46.79.20
Email: diffusion.harmattan@wanadoo.fr

L'Harmattan Italia SRL
Via Degli Artisti 15
10124 TORINO
Tél: (39) 011 817 13 88 / (39) 348 39 89 198
Email: harmattan.italia@agora.it

Technikai szerkesztő: Molnár A. Aliz
Nyomdai előkészítés: Károli Könyvműhely
Szakmai koordinátor: Vincze Ferenc
Borító: Kára László
Nyomdai kivitelezés: Prime Rate Kft.
Felelős vezető: Tomcsányi Péter